

Editör
Murat ekilmez

Aliağa ve çevresindeki Antik Kentler

Aliaga Kent Kitaplığı

Aliğa Kent Kitaplığı: 9

Aliğa ve Çevresindeki Antik Kentler

Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Elaia, Aigai, Larisa

Editör

Murat Çekilmez

Proje Koordinatörü

Şenol Gök

ISBN: 978-605-68267-7-1

Şubat 2019 / Ankara

Tasarım ve Baskı

AKARE Araştırma Propaganda Reklam Ltd. Şti.

Prof. Dr. Aziz Sancar Sk. 26/7 Çankaya/ANKARA

www.akarereklam.com.tr

Tel: 0 (312) 442 61 25

E-mail: info@akareajans.com

Aliğa Belediyesi

Kültür Mahallesi Lozan Caddesi No: 47 Aliğa - İZMİR

Tel: (0232) 399 00 00 - 616 19 80

E-mail: aliagatarihi@aliaga.bel.tr

Bu eser, Aliğa Belediyesi'nin kültür hizmetidir.

Aliağa ve çevresindeki Antik Kentler

Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna,
Elaia, Aigai, Larisa

Editör
Murat ekilmez

2019

Aliağa ve çevresindeki Antik Kentler

Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna,
Elaia, Aigai, Larisa

Editör

Murat ekilmez

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü, 09100 Aytepe Aydın Türkiye.

İçindekiler

Sunuş	9
Giriş	11
1. Kyme Antik Kenti - Pınar Taşpınar	15
1. Kyme'nin Konumu ve Tarihçesi	17
2. Kyme'de Yapılan Kazı ve Araştırmalar	23
3. Kyme'de Yer Alan Kalıntılar	26
2. Myrina Antik Kenti - Murat Çekilmez	43
1. Myrina, Kalabasar (Öteki) Tepe	54
2. Myrina Agorası	56
3. Myrina Tiyatrosu	57
4. Myrina Limanı	58
5. Myrina Nekropolü	59
6. Myrina Su Yolları ve Kalem Tepe Araştırmaları	62
7. Myrina Territoriumu Araştırmaları	62
3. Gryneion Antik Kenti - Murat Çekilmez	67
1. Gryneion'un Konumu ve Çevresi	69
2. Arkeolojik Yüzey Araştırması Alanı	71
3. Tarihçe ve Yapılan Araştırmalar	73
4. Conze ve Diğerlerinin Araştırmaları (Altartümer von Pergamon, 1912)	79
5. Apollon Tapınağı Araştırması	81
6. Apollon Tapınağının Korusu Konusundaki Araştırmalar	83
7. Nekropol'den Bulunan Seramikler Konusundaki Araştırmalar	84
8. Yüzey Araştırmalarında Bulunan Arkeolojik Veriler	86
4. Tisna Antik Kenti - Emre Erdan	91
1. Konum ve Topografya	94
2. Araştırma Tarihçesi	96
3. Tisna Adının Kökeni	97
4. Arkeolojik Veriler	103
5. Tisna Antik Kenti ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması: Kapsam, Beklentiler ve Araştırma Programı	108
5. Elaia Antik Kenti - Güler Ateş	113
1. Antik Yazılı Kaynaklarda Elaia	119
2. İlk Araştırmalar	120
3. 2006-2011 Yılları Arasındaki Yüzey Araştırması	121
4. Son Bulgular Işığında Elaia Kenti	128

6. Aigai Antik Kenti - Ersin Doğer-Yusuf Sezgin	133
1. Aigai Antik Kentinin Tarihęesi.....	136
2. Aigai Adının Anlamı ve Kent Ekonomisi.....	141
3. Araştırma Tarihęesi.....	144
4. Aigai Antik Kentinin Yapıları.....	144
4.1. Aigai Bouleuterionu (Halk Meclisi Binası).....	144
4.2. Aigai Agora Binası.....	148
4.3. Aigai Macellum'u (Et-Balık Pazarı).....	151
4.4. Aigai Nekropolisi (Mezarlık).....	152
4.5. Aigai Athena Kutsal Alanı.....	154
4.6. Aigai Kent Kapısı - Demirkapı.....	155
4.7. Aigai Kent Kapısı - Yenikapı.....	157
4.8. Aigai Tiyatrosu.....	158
4.9. Aigai Bizans Dönemi Kilisesi (Doğu Kilise).....	159
4.10. Aigai Sanayi Mahallesi (ADA 1).....	159
4.11. Aigai'da Sarnıçlar ve Su Sistemleri.....	160
4.12. Aigai'da Antik Yollar.....	162
7. Larisa Antik Kenti - Turgut Saner	167
1. Yerleşim Özellikleri.....	172
2. Larisa Batı - Hükümdar ve Saraylar Mahallesi.....	174
3. Larisa Batı - Şehirli Seçkinler.....	176
4. Larisa Doğu - İşçiler ve Hizmet Edenler.....	177
5. Larisa'nın Kültürel İçeriği Üzerine Düşünceler.....	180
Dizin	183

Sunuş

Aliağa'nın ve çevresindeki 8.500 yıllık uygarlık mirasını kayıt altına alıp, geleceğe taşımak için 2014 yılında başlattığımız "Aliağa Kent Kitaplığı" kültür yayınları projemizde 9. eseri sunmaktan büyük onur ve mutluluk duyuyoruz.

İnsanlığın bugün ulaştığı uzay ve bilgi çağı, binlerce yıllık uygarlıkların ürettiği bilginin, kültürün ve hafızanın sonucudur. İnsanlığın uzun yolculuğunda Aliağa ve çevresinin bulunduğu yaşadığımız coğrafyanın büyük bir önemi var. Aiolis'in sıcak güneşi altında, uygun ikliminde, bereketli topraklarında üretilen evrensel kültür insanlığa binlerce yıldır ışık oluyor.

Aliağa'da ve yakın çevresinde yer alan Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Larisa, Elaia, Aigai gibi antik kentlerin varlığı coğrafyamızın tarihsel- arkeolojik öneminin somut delilidir. Çevreyi biraz daha genişletirseniz Pitane, Pergamon, Phokaia... Dünyanın hiçbir bölgesinde böylesine zengin bir arkeolojik zenginlik yoktur. Aeolis'in başkenti Kyme'de arkeolojik kazıların yeniden başlaması, yüzey araştırmaları süren Myrina, Gryneion, Tisna gibi kentlerimizde artık kazı aşamasına geçilmesi en büyük temennimiz. Aliağamızı Türkiye'ye ve dünyaya tanıtacak bu büyük zenginliği önce çocuklarımıza, gençlerimize tanıtmalı ve öğretmeliyiz.

Elinizde bulunan eser işte bu ihtiyaçtan doğdu. Çocuklarımıza ve gençlerimize yaşadığımız çevrenin tarihi, arkeolojisi hakkında temel bilgiler vermek, tarihi, arkeolojiyi sevdirmek için çevremizdeki antik kentleri kısaca tanıtmak istedik. Antik kentlerle ilgili en doğru bilgiyi verecek olan elbette bu antik kentlerde arkeolojik araştırma yapan akademisyenlerdi. Arkeolog Pınar Taşpınar Kyme'yi, Doç. Dr. Murat Çekilmez Myrina ve Gryneion'u, Dr. Öğretim Üyesi Emre Erdan Tisna'yı, Dr. Öğretim Üyesi Güler Ateş Elaia'yı, Prof. Dr. Ersin Doğer ve Doç. Dr. Yusuf Sezgin Aigai'yi Prof. Dr. Turgut Saner Larisa'yı yazdı. Tüm hocalarımıza Aliağa'nın tarihine, kültürüne, kent belleğine katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.

Tarih geçmiş için değil, gelecek için yazılır. Aliağa Kent Kitaplığı dizisinden yayınlanan eserler de geleceğe yazıldı. Bu topraklarda bizden önce yaşayanlardan günümüze kadar ulaşan tarih, arkeoloji ve kültür mirasını koruyup, Kent Belleğine kaydedip geleceğe taşıyalım.

Geçmiş bilelim, geleceğe güvenle bakalım.

Yararlı olması dileğimle.

Serkan Acar

Aliağa Belediye Başkanı

Ocak, 2019

Giriş

“*Aliağa ve Çevresindeki Antik Kentler, Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Elaia, Aigai, Larisa*” adlı bu eser, İzmir ili, Aliağa ilçesi ve çevresinde yer alan Antik Çağdaki Aiolis Bölgesi kentlerini bu bölgelerde yaşayanlara tanıtmayı amaçlamaktadır. Çalışmada yer alan antik yerleşimler, kazı ve yüzey araştırmalarının yürütücüleri tarafından ele alınmış olup son bilimsel veriler değerlendirilmektedir. Elinizde bulunan bu eserdeki amacımız, Aliağa ve çevresinde yer alan antik kentlerde yürütülen kazı ve araştırmalarda elde edilen veriler ve bulguların toplu bir şekilde bilim dünyasına sunulmasıdır.

Aliağa'nın 6 km. güneyinde ve ilçe sınırlarında yer alan Kyme antik kentinde, 2008 yılından itibaren İtalya'daki Calabria Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Antonio La Marca kazı başkanlığını yürütmektedir. Son yıllardaki çalışmalar agora, stoa, tiyatro, küçük tapınak, sütunlu yol, yerleşim bölgesi ve Helenistik sur duvarında devam etmektedir. Çalışmanın ilk makalesinde Kyme antik kenti, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Arkeolog Pınar Taşpınar tarafından sunulmuştur. Araştırmacı “*Kyme Doğu Nekropolü (HABAŞ Kurtarma Kazısı, 2010-2011) Figürinleri*” adlı yüksek lisans tezini Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Murat Çekilmez danışmanlığında 2018 yılından itibaren yürütmektedir.

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Murat Çekilmez tarafından yürütülen Myrina ve Gryneion antik kentleri arkeolojik yüzey araştırması (*MYGAR*), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle 2015 yılından itibaren gerçekleştirilmektedir. Elinizde bulunan bu çalışmada Myrina ve Gryneion kentlerindeki arkeolojik yüzey araştırmaları ve elde edilen buluntular ayrıntılı olarak Araştırma Başkanı Doç. Dr. Murat Çekilmez tarafından sunulmuştur.

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Emre Erdan tarafından yürütülen Tisna antik kenti ve yakın çevresi arkeolojik yüzey araştırması Kültür ve

Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 2018 yılından itibaren gerçekleştirilmektedir. Aiolis Bölgesi'nin küçük olmasına rağmen erken dönemleri için önemli merkezlerinden biri olarak gösterilen Myrina antik kentinin güneydoğusundaki Tisna, İzmir ili, Aliağa ilçesinin doğusunda, Uzunhasanlar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Çandarlı Körfezi'ne tepeden bakar şekilde yaklaşık 250-300 m yüksekliğinde kurulduğu tespit edilen Tisna antik kenti verimli bir tarım arazisi tarafından çevrelenmiştir. Hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Tisna antik kenti ve kalıntılarıyla birlikte elde edilen buluntular ayrıntılı olarak Araştırma Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Emre Erdan tarafından sunulmuştur.

Elaia antik kenti, İzmir İli, Aliağa İlçesi'nin yaklaşık 20 km kuzeyinde, Çandarlı Körfezi kıyısında, kalıntıları bugünkü Zeytinadağ-Kazıkbağları mevkiinde uzanan eski bir Aiol liman kentidir. Kent, batısındaki Kai-kos (Bakırçay) Nehri'nin Ege Denizi'ne karıştığı deltası ile kuzey ve doğu tarafında uzanan dağ silsileleri arasına konumlanmıştır. Pergamon Kazı Başkanı Prof. Dr. F. Pirson yönetiminde gerçekleştirilen Elaia yüzey araştırmalarında elde edilen son veriler, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nden Dr. Öğr. Üyesi. Güler Ateş tarafından sunulmuştur. Çalışmada antik yazılı kaynaklarda Elaia, ilk araştırmalar, 2006-2011 yılları arasındaki yüzey araştırması ve son bulgular ışığında Elaia kentine ait bilgiler yer almaktadır.

Manisa ili sınırlarında yer alan Aigai, Antik Dönemde Aspodene, günümüzde Yunt Dağı olarak isimlendirilen dağ silsilesindeki Gün Dağı üzerinde kurulmuştur. Yunt Dağı idari açıdan Manisa ve İzmir il sınırları içinde yer almaktadır. Kazılar 2004-2016 yılları arasında, Ege Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Prof. Dr. Ersin Doğer başkanlığındaki ekip tarafından yürütülmüştür. 2017 yılından itibaren gerçekleştirilen çalışmalar ise Manisa Celal Bayar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Yusuf Sezgin'in başkanlığındaki bilim insanları ve öğrencilerin katılımıyla yürütülmektedir. Araştırmacılar Aigai antik kentini değerlendirdiği çalışmalarında, kentin detaylı tarihçesini ele almışlardır. Daha sonra kentin adının anlamı ve ekonomisi, araştırma tarihçesi ve kentte saptanan yapılar anlatılmaktadır. Bu kapsamda bouleuterion, agora, macellum, nekropolis, Athena Kutsal Alanı, tiyatro, kent kapıları, kilise ve sanayi mahallesi gibi önemli yapılar değerlendirilmiştir.

Antik Larisa şehrinin kalıntıları Menemen ile Aliağa arasında, Buruncuk Mahallesi'nin üst kısımlarında yer almaktadır. İzmir-Çanakkale karayolunun hemen üzerinde yer alır. Larisa, Dumanlı Dağ olarak bilinen dağ

kütlesinden Gediz Ovası'na doğru bir yarımada gibi uzanır. Gediz Nehri (antik adıyla Hermos) Larisa'ya çok yaklaşarak şehrin hemen güneyinden geçer. Larisa küçük bir şehirdir, yerleşim alanı 2-3 km'lik bir eksen üzerindedir. Bugün antik kalıntıların olduğu araziye kızıl-kahverengi volkanik kayaların görüntüsü, yer yer kayalık uçurumlar egemendir. Antik kent ve burada yapılan çalışmalarda elde edilen veriler İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Öğretim Üyesi ve Larisa yüzey araştırmaları başkanı Prof. Dr. Turgut Saner tarafından ele alınmıştır.

Aliağa ve çevresindeki antik kentler kitabı projesinin gerçekleşmesindeki emekleri nedeniyle makalelerin yazarları olan antik kentlerin araştırma ve kazı başkanları hocalarıma çok teşekkür ederim. Çalışmanın her aşamasında desteklerini gördüğümüz ve ömrünü adeta Aiolis Bölgesi kentlerinin araştırılmasına adanmış, karış karış kentleri dolaşan Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ersin Doğer'e teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmanın yayınlanmasına destekleri dışında, başlangıcından itibaren arkeoloji ve tarih ve kültürel miras araştırmalarına büyük katkılar sağlayan, Aliağa, Anadolu tarihi ve arkeolojisi sevdalısı Aliağa Belediye Başkanı Serkan Acar'a teşekkür ederim.

Müze eserleri, antik kentler, kazı ve yüzey araştırmalarında elde edilen eserlerin yayın çalışmalarının artması temennisiyle, saygılarımla.

Murat Çekilmez

Şubat, 2019

Kyme

Antik Kenti

Kyme Antik Kenti

Pınar Taşpınar¹

1. Kyme'nin Konumu ve Tarihçesi

İzmir ili, Aliağa ilçesi sınırlarında yer alan Kyme antik kenti, Çandarlı Körfezi'nin güneyinde, Nemrut Limanı mevkiinde yer alan iki tepe arasında konumlandırılmıştır.

Fig. 1. Kyme ve çevresindeki Aiol yerleşimleri (Digital Atlas of the Roman Empire).

Kyme, Antik Çağda Aiolis Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bölge, Gediz (Hermos) vadisi ile Bakırçay (Kaikos) arasında kalan alanı ve Midedilli (Lesbos) adasını kapsar². Aiolis Bölgesi adını günümüzde hala tartışmalı

¹ Arkeolog Pınar Taşpınar, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, 09100, Aydın/Türkiye, email: ptaspınar.pt@gmail.com

² Sevin 2001,73-80.

olan, Kıta Yunanistan'dan Anadolu'ya gelen ilk kavim olduğuna inanılan Aioller, bölgeye MÖ 1120-1050 yılları arasında Kıta Yunanistan'ın Thessalia ve Boiotia bölgelerinden, kuzeybatı Anadolu topraklarına göç etmişlerdir. Strabon'un aktarımlarından³ edinilen bilgiler doğrultusunda, Aiollerin karaya ilk ayak basmaları yer bu çalışmada ele aldığımız Kyme antik kenti topraklarıdır⁴.

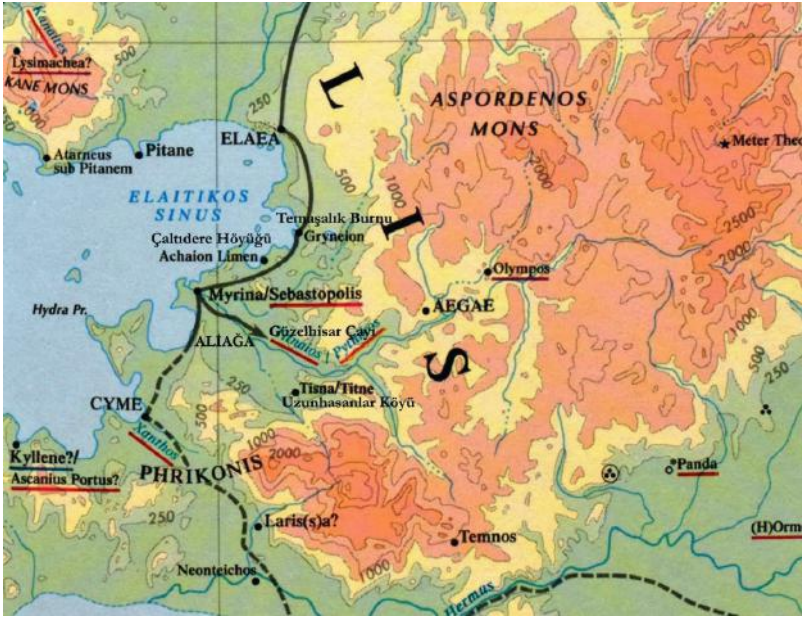

Fig. 2. Aiolis Bölgesi Haritası (Talbert, R. J. 2000'den alınmıştır).

Aiollerin göçleri sırasında bölgenin yerli halkının Pelasglar olduğu ve Larisa kenti çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. Aiol kavimleri, Pelasgların egemenlik alanlarında bir kent kurmadan önce Neonteikhos'da bir kule yerleşimi kurarak Larissa'ya hâkim olmayı başarırlar ve ardından Kyme antik kentini kurarlar⁵. Strabon, Kyme'den bahsederken Aiol kentlerinin en büyüğü olarak tanımlar ve Lesbos'la birlikte otuza yakın kentin metropolisi konumunda olduğunu aktarır. Kentin adının ise Smyrna, Myrina, Ephesos kentlerinde olduğu gibi, kurucusu olduğu düşünülen amazon Kyme'den geldiğine inanılır⁶. Kentin sikkelerinde bahsi geçen amazonun sıklıkla tasvir edildiği ele geçen arkeolojik buluntularda görülmektedir (Fig 3). Kyme

³ Strabon, Geographika XIII.3. 3

⁴ Doğer 2017,56.

⁵ Texier 2002,11.

⁶ Strabon, Geographika XIII.3. 6.

antik kenti aynı zamanda “*Kyme Phrikonis*” olarak da anılmaktadır. Bu adlandırılmanın sebebi ise Lokris’deki Phrikonis dağından gelen, Aiol liderlerinden Clevas ve Maleus’un Kyme kenti kuruluşunda aktif rol oynaması olduğu düşünülür.

Fig. 3. Kentin kurucusu Amazon Kyme'nin sağa dönük portresi, Kyme Hellenistik Dönem sikkesi, MÖ 165-140⁷.

Kentin kuruluşu Bizans tarihçisi Eusebios tarafından MÖ 1120 olarak aktarılır⁸, fakat kentte yapılan araştırmalar sonucunda şu ana kadar elde edilen somut veriler MÖ 8. yüzyıldan önceye gitmemektedir. Dolayısıyla yapılan araştırmalar neticesinde, Kyme kentinin MÖ 2. bin yıl sonlarından MÖ 8. yüzyıla kadar var olan tarih aralığı soyut tek bir veri ile desteklenmektedir. Bu veri, MÖ 1. bin yıllarına ait ve Nikolaos Damaskus'un (Şamlı Nikolaos) Phokaia kentinin kuruluşuna ilişkin öyküsünde yer almaktadır. Yunanistan'da yer alan Phokis kentinde yaşayan gayrimeşru çocuklar kentten kovulur ve Ionlarla birlikte Batı Anadolu topraklarına göç ederler. Kyme Tiranı Menes bölgeye yerleşmelerine karşı çıkar. Menes o sırada kardeşi Ouatias ile iktidar çatışması içerisindeydi. Ouatias Phokis'den gelen halkı kendi safına çeker ve bu sayede Menes'in iktidarına son verir. Phokis halkının Phokaia topraklarında kent kurmaları bu başarı sonucunda gerçekleşir⁹. Sözü geçen olayın gerçekleştiği tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte Doğer'e göre, MÖ 10. yüzyıl ortalarında olması muhtemeldir¹⁰. Kyme kentinin tarihsel süreci farklı dönemlerde meydana gelen ve bugünlere antik yazarlar sayesinde aktarılan olaylar göz önünde bulundurularak sizlere kronolojik sıralamasıyla sunulacaktır.

⁷ BMC Troas pg. 112, 76.

⁸ Eusebios, Hier, Chron,II,970.

⁹ Doğer 2017,59. ; Nikolaos Damaskos, F.Gr.Hist.90 F5.; Pausanias, Periegesis VII 3,10.

¹⁰ Doğer 2017, 59.

Kentte yapılan çalışmalarda MÖ 8. yüzyıla ait arkeolojik buluntular ile birlikte, MÖ 700-650 yıllarında yaşamış olan Antik Dönemin başarılı şairlerinden Hesiodos'un babasının Kymeli olduğu ve Kyme'den Yunanistan'a göç ettiğini şairin aktarımlarından öğrenmekteyiz¹¹. Kyme kenti ile ilgili bu yüzyıla ait bir diğer veri ise Yunanlar tarafından ilk Frig Kralı olarak bilinen Midas'ın Kyme ile ilişkisine dairdir. Bu ilişki, Frig Kralı Midas'ın Kyme Kralı Agammemnon'un kızı Hermodike/ Demodike ile evlenmesi sayesinde oluşmuştur¹². MÖ 7. yüzyılda ise Kyme kentinin adı yine dönemin güçlü uygarlıklarından biri olan Lydia Uygarlığına 49 yıl (MÖ 671-624) hüküm sürmüş olan Kral Ardys ile ilişkilidir. Ardys'in kral olmadan önce bir süre Kyme topraklarında kaldığı bilinmektedir¹³.

Kyme, MÖ 6. yüzyılın ortalarında çoğu Batı Anadolu kenti gibi Pers egemenliği altına girmiştir¹⁴. Bu döneme ilişkin Herodotos'un aktarımlarında Kyme antik kentinin tek bir pasajda adının geçtiğini görmekteyiz. Sözü edilen pasajda anlatılan olay şu şekilde gerçekleşmiştir: Lydia devletini yağmalayan Pers Kralı Kyros, Lydia hazinesini Paktyas isimli bir Lydialıya teslim eder. Daha sonra Paktyas'ın isyan girişimi sonucunda, Kyros Pers ordusunu harekete geçirir ve Paktyas Kyme topraklarına sığınır. Bunun üzerine Kymeliler, Brankhos oğullarına (Didyma Apollon bilicilik merkezindeki kahinlere) Paktyas'ı ne yapmaları gerektiğini sorması için bir elçi gönderirler. Kahin, Paktyas'ın Perslere verilmesi gerektiği cevabını verir, fakat Herakleides oğlu Aristodikos elçinin söylediklerinden şüphe eder ve kahine tekrar danışmak için halkı ikna eder. Bunun üzerine bilicilik merkezi Didyma'ya ikinci kez gidilir ve Aristodikos, kahine; *"Efendimiz, Lydialı Paktyas yalvararak bize geldi. Perslerin orada kendisini bekleyen acı bir ölümden kaçıyor. Persler Kymelilerden onun kendilerine verilmesini istiyorlar. Biz, Perslerin şerrinden korkmakla beraber, bugüne kadar böyle bir cürette bulunmadık; ne yapmamız gerektiğini önce sizin ağzınızdan ve açıkça duymak istiyoruz"* sorusunu sormuş, fakat aldıkları cevap yine aynı olmuştur. Bunun üzerine Kymeliler, Paktyas'ı Mytilene'ye (Lesbos/Midilli) sürmüşlerdir¹⁵. Pers Kralı Dareios Döneminde ise yine Herodotos'un aktarımları sonucunda MÖ 512'de İskitler üzerine sefer düzenleyen Dareios'un safında Aiol kentlerinden sadece Kyme'den Aristagoras'ın olduğunu öğrenmekteyiz¹⁶.

¹¹ Hesiodos, İşler ve Günler, 635.

¹² Huxley, 1959, 4-95. ; Muscarella 1989, 334.

¹³ Engelmann 1976,T 103.

¹⁴ Akurgal 2003, 287.

¹⁵ Herodotos, Histories, I.158-159-160.

¹⁶ Herodotos, Histories, IV. 138.

Herodotos'un Kyme ve diğer Aiol kentleri için bir diğer önemli aktarımı ise dinsel bir birlikteliğe sahip on iki kentten oluşan bir konfederasyonun varlığından bahsetmesidir. Bu aktarım sayesinde Kyme kentinin ve adı geçen diğer Aiol kentlerinin MÖ 5. yüzyıldaki varlığı somut veriler dışında yazılı kaynaklarla da teyit edilmiştir¹⁷. Aynı yüzyıla ait somut materyal örneği ise kentin MÖ 480-450 yıllarına tarihlenen gümüş hemiobol sikkenin ön yüzünde sola dönük profilden bir kartal başı, KY lejantı ile birlikte, arka yüzde ise quadratum incusum yer almaktadır¹⁸.

Fig. 4. MÖ 480-450 yılları arasına tarihlenen Kyme sikkesi.

MÖ 5. yüzyılın başında, Miletos Tiranı Aristagoras'ın önderliğinde başlayan ve kısa sürede tüm Batı Anadolu'ya yayılan İonia ayaklanmasına katılan Kyme kenti, Sardeis satrabı Artaphernes'e boyun eğmek zorunda kalmıştır¹⁹. Persler tarafından bastırılan İonia Ayaklanması MÖ 5. yüzyılda yaşanacak olan mücadelelerin fitilini ateşlemiştir. MÖ 490 yılında Persler, Atina ve Sparta kentlerinin cezalandırılması için bir seferde bulunmuşlardır. Maraton yakınlarında gerçekleşen mücadele, Persler için olumsuz sonuçlanmıştır²⁰. Bu yenilgiden 10 yıl sonra Persler tekrar harekete geçip, Termopylai geçitini aşarak Atina'yı yakıp yağmaladılar. Fakat Salamis açıklarında gerçekleştirilen deniz savaşında Pers donanması bozguna uğratılmıştır. Özetle anlatılmaya çalışılan bu mücadeleye Kyme'nin katkısı ise daha önce İonia ayaklanmasında Perslere karşı ayaklanan kitlenin yanında yer alırken, Pers-Yunan savaşlarında Pers donanmasına Aiolis

¹⁷ Herodot, *Historiai*, I.149. "Aiol'ların kentlerine gelince, onlar da şunlardır: Phrikon'un kenti denilen Kyme, Larissa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigaia, Myrina, Gryneia; eski onbir Aiol sitesi bunlardır; on ikinci olan İzmir'i, onlar konfederasyondan ayırmışlar; zira bu siteler de, anakarada hepsi on iki taneydiler. Aiollar toprağı Ion'larinkinden daha bereketli, ama havası onun kadar güzel olmayan bir ülkeye yerleşmişlerdir"

¹⁸ SNG Copenhagen 32, SNG Turkey I, 84-89.

¹⁹ Herodotos, *Histories*, V, 123.

²⁰ Herodot, *Historiai*, VI. 111-114.

Bölgesi'nden katılan 60 geminin 15'i Kyme kentine aittir²¹. Pers donanması bu yenilginin ardından kışı Kyme ve Samos'da geçirmiştir²².

Kyme'nin MÖ 478'de Attika Delos Birliği'ne üye olduğu bilinmektedir. Birliğe ödediği yıllık 9 talentlik verginin Ephesos ve Miletos gibi büyük kentlerden bile daha fazla olması dikkat çekicidir²³. Attika Delos Birliği'nin hakimiyeti Atina'nın elindedir. Bu durumdan rahatsız olan Sparta, aralarında uzun yıllar devam edecek olan (MÖ 431-404) Peloponnesos Savaşları'nı başlatmıştır. 27 yıl devam eden bu süreçte Kyme kıyıları da bu mücadeleye zaman zaman şahit olmuştur²⁴.

MÖ 4. yüzyılda ise Kyme ve Klazomenai arasında, Aiolis Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Leukai kenti üzerine hak talep etmekten kaynaklı bir çatışma yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık sonucunda Delphi'deki Apollon kahinlerine, kentin kimin olması gerektiği konusunda danışılmıştır. Kahin, Leukai'da hangi kentin halkı ilk kurbanı keserse, kentin hakimi olacağı cevabını vermiştir. Bunun üzerine Leukai'ye daha yakın olan Kyme bu avantajı kullanarak harekete geçmiştir. Fakat Klazomenai'nin, Leukai yakınlarında yer alan kolonisine haber vermesiyle kentte ilk kurban Klazomenai adına akıtılır.²⁵ Böylelikle Kyme kent sınırlarına yakın önemli bir toprak parçasını kaybetmiş olur.

Fig. 5. MÖ 350-250 yılları arasına tarihlenen Kyme sikkesi²⁶.

²¹ Herodot, *Historiai*, VII, 194.

²² Meritt vd. 1950, 183.

²³ Doğer 2017, 74.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Doğer 2017, 74-76.

²⁵ Strabon, *Geographika*, XIV, 646.

²⁶ BMC 21-22; SNG Cop 40.

Kyme, AR hemidrachm, Ca 350-250 BC. 15 mm, 1.86 g.

MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru Pers himayesi altında kalan Kyme antik kenti, MÖ 334'den itibaren Makedon hâkimiyetine girmiştir²⁷. Bu döneme ilişkin yazılı kaynaklar aracılığıyla, Büyük İskender'in Apollon Tapınağı'na bronz bir şamdan hediye ettiği aktarılır²⁸, fakat kentte şu ana kadar yapılan çalışmalarda Apollon Tapınağı'na ait herhangi bir arkeolojik veriye ulaşılamamıştır. Kyme, İskender'in ölümüyle MÖ 305'de Antigonos'un, MÖ 301'de Lysimakhos'un, MÖ 281'de Seleukos hâkimiyeti altında yaşamaya devam etmiştir²⁹. MÖ 129 yılında ise Roma egemenliği kente hakim olmuştur.

Fig. 6. İskender tasvirli Kyme sikkesi³⁰.

MS 17 yılında tüm Batı Anadolu kentlerini etkileyen deprem meydana gelmiştir ve Kyme o dönemde Roma İmparatoru Tiberius'un yardım ettiği kentlerden biridir. Hıristiyanlığın resmi olarak kabulüyle birlikte kent, bölgenin piskoposluk merkezi olmuştur. Kentte yapılan araştırmalarda MS 12. yüzyıla kadar yaşamın devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır³¹.

2. Kyme'de Yapılan Kazı ve Araştırmalar

Kentte yapılan ilk araştırma, 1429-30 ve 1446'da İtalyan tüccar Ciriaco de Pizzicollı d'Ancona tarafından yapılmıştır³². Bu dönemlerde antik kaynakların kendi dillerine çevrilmesiyle birlikte, Anadolu'ya seyahatler düzenlenmiş

²⁷ Texier 2002, 10-11.

²⁸ Plinius, *Naturalis Historia*, XXXIV.14.

²⁹ Doğer 1998, 31.

³⁰ Colin E. Pitchfork Koleksiyonundan. Ex "*Seleucus III*" Hoard (CH X, 272). AEOLIS, Kyme. M.Ö. 215-200 dolaylarında. AR Tetradrachm (28 mm, 16.86 g, 12 saat). Ön yüzde İskender'in Herakles'in aslan postu ile tasviri, arka yüzde / Zeus sola dönük tahta oturur, sağ elinde atribüsü olan kartalı tutmaktadır, kartalın altından kentin monogramı ve tek kulplu kap tasviri yer alır.

³¹ Doğer 2017, 85-106.

³² Poulain 2017, 45; Ragone 1990,16.;Texier 1865,11.

ve birçok kentin yeri bu şekilde belirlenmiştir. Kyme kentinin lokalizasyonu da Ciriaco de Pizziccolli d`Ancona tarafından 1429-30 yıllarında yapılmıştır³³.

1874 yılında İzmir'de yaşayan Venedik kökenli Baltazzi ailesinden Demostenes Baltazzi tarafından Kyme'de ilk kazılar başlatılmıştır³⁴. Baltazzi, Kyme dışında Batı Anadolu'da pek çok kentte kazı çalışmaları yürütmüştür. 1883 yılında Amerikan Enstitüsü tarafından Assos'ta sürdürülen çalışmalarda, Osmanlı Hükümeti tarafından denetleyici olarak atanmıştır³⁵. Asarı Atika olarak adlandırılan müzede bir süre müfettiş olarak görev yaptıktan sonra, 1880 yılında fahri müdürlük görevine atanmıştır. 1881-1895 yılları arasında Baltazzi Anadolu'da yaptığı tüm çalışmaları Reinach'a ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. Bunun sonucunda Salomon Reinach ve Edmond Pottier Kyme nekropolünde çalışmalara başlamışlardır.

1925 yılında ise Kyme'de Prag Üniversitesi'nden bir heyet kısa süreli bir araştırma yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen bu çalışma, araştırma başkanı Salac'ın vefatı nedeniyle, bir kazı sezonu sürmüştür. Bu çalışmanın önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Mustafa Kemal Atatürk imzalı ilk arkeolojik çalışma izni olmasıdır³⁶.

1953 yılında Ekrem Akurgal Phokaia ve Kyme'de kazı çalışmaları yürütmüştür. Kyme'de Güney Tepe olarak adlandırılan tepenin yamaçlarında yaptığı sondajlarda, Geç Geometrik, Arkaik ve Oryantalizan Dönem seramikleri tespit edilmiştir. Akurgal, Kyme'de Geç Roma İmparatorluk Döneminde herhangi bir buluntu ya da yapı bulunmaması nedeniyle, kenti bu dönemde küçük ve zengin olmayan bir yerleşim olarak tanımlamıştır³⁷.

1960 yılında, Alman bilim insanları Kyme'de sualtı ve epigrafi çalışmaları yürütmüş ve 1976 yılında bu çalışmalar corpus olarak yayınlanmıştır³⁸.

1979 yılında Kyme antik kenti çevresinde kurulan ağır sanayi kuruluşlarının yerleşim alanı içinde kalması ve kentin tahribatını en aza indirmek amacıyla o dönemde İzmir Müze Müdürü olan Hasan Tahsin Uçankuş tarafından kurtarma kazıları başlatılmıştır. 1979 yılında Güney Tepe olarak adlandırdıkları alanda çalışmalar yapılmaya başlanmış ve farklı dönemlere ait çok sayıda seramik parçaları ve figürün parçaları bulunmuştur. A4 olarak adlandırılan açmada Archippes yazıtı ortaya çıkmış, Bean ve

³³ Poulain 2017, 45; Ragone 1990,16.;Texier 1865,11.

³⁴ Baltazzi, 37.

³⁵ Baltazzi 2002, 340-341.

³⁶ Koşay vd 2013, 579.

³⁷ Akurgal 1956, 40-41.

³⁸ Engelmann 1976.

Engelmann tarafından incelenip yayınlanan yazıtın MÖ 2. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir. Bu yazıtın bir yüzü Attika, diğer yüzü Aiol lehçesi ile yazılmıştır. Yazıtın içeriğinde Kymeli Archippe'nin kente yeni bir Bouleuterion yaptırdığı yazmaktadır³⁹. İzmir Müze Müdürlüğü Kyme'de 1981 yılına kadar kurtarma kazılarına devam etmiştir.

1982 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Vedat İdil tarafından çalışmalar yeniden başlatılmıştır. İdil ve ekibi Kyme antik kentinde 1984 yılına kadar çalışmalarına devam etmiştir. 1982 yılında kent planının açığa çıkarılması amacıyla sütunlu yapı olarak adlandırılan alanda çalışmalar yürütülmüştür⁴⁰. Bu çalışmalarda 7 tanesi in situ durumda olan çift sıra sütun altlıkları ve üzerlerine devrilen tambur parçaları ile birlikte heykel kaideleri bulunmuştur. 1983 yılı çalışmalarında ise sütunlu caddenin güney kısmında devam edilmiştir⁴¹. Bu çalışmalarda, MS 3. yüzyıla tarihlenen beş satırlı bir onur yazıtı, yapının plastiğine ait gri mermerden yapılmış bir çörten başı, bir kadına ait terrakotta baş ile kadın figürünü gövdesine ait iki adet terrakotta buluntu ele geçmiştir⁴².

1986 yılında, Catania Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü tarafından Sebastiana Lagona başkanlığında başlayan çalışmalar, 2007 yılına kadar devam etmiştir. Yapılan çalışmalarda Kyme'nin liman alanı etrafında gelişim gösterdiği ve Orta Çağın geç dönemlerine kadar sürekli bir yerleşimin devam ettiği tespit edilmiştir. Lagona başkanlığında 20 yıl devam eden çalışmalar liman, tiyatro, güney tepedeki konut alanları, liman mahallesindeki sütunlu portiko ve Roma İmparatorluk Dönemi hamamında yoğunlaşmıştır. Liman alanında yapılan çalışmalar 2001 yılında tamamlanmış ve iskele boyunca ilerleyen andezit duvarın MÖ 4. yüzyıla ait olduğu tespit edilmiştir. Tiyatroda yapılan çalışmalarda tiyatronun birinci evresinin Hellenistik Döneme, ikinci evresinin ise Roma İmparatorluk Dönemine ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 1925 yılında, Prag Üniversitesi kazılarında Kuzey Tepe'de yapılan çalışmalarda tanrıça İsis'e ait küçük bir tapınak bulunmuştur. Lagona tarafından yeniden bu alanda yürütülen araştırmalarda kare biçimli iki kutsal alan ve Klasik Döneme ait bir yolun varlığı tespit edilmiştir⁴³.

---

³⁹ Uçankuş 1980, 146.

⁴⁰ İdil- Bingöl 1983, 269.

⁴¹ İdil 1984, 415.

⁴² İdil 1984, 416.

⁴³ Lagona 1987, 89-95; Lagona 1988, 53-59; Lagona 1989, 69-77; Lagona 1991, 201-219; Lagona 1992, 91-99; Lagona 1993, 309-315; Lagona 1995, 1-11; Lagona 1998, 837; Lagona 2000, 217-227; Lagona 2007, 9-15.

2008 yılından itibaren Lagona'nın öğrencisi olan Calabria Üniversitesi öğretim üyesi Antonio La Marca başkanlığında Kyme antik kenti kazılarına devam edilmiştir. Bu çalışmalarda Kyme agorasında genişletme çalışmaları sürdürülmüş, stoanın temelini anlamaya yönelik araştırmalar tamamlanmıştır. Bunun dışında kentin tiyatrosunda çalışmalara devam edilmiş ve Hellenistik Döneme ait kent surununun bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Ortaçağ Kalesi olarak adlandırılan yapıdaki restorasyon çalışmaları da tamamlanmıştır⁴⁴.

3. Kyme'de Yer Alan Kalıntılar

Kyme antik kenti özellikle kamusal ve ticari alan için uygun tam olarak iki tepe arasındaki düzlükte ve denize çok yakın bir alanda bulunmaktadır. Kazılar, kentteki üretim ve ticaret faaliyetlerinin Geometrik Dönemden, Geç Bizans Dönemine kadar devam ettiğini ortaya koymuştur⁴⁵. Yapılan kazı çalışmalarında 2017 yılına kadar açığa çıkarılan yapılar; liman, sur duvarları, stoa, tiyatro, Hellenistik-Roma agorası, Geç Hellenistik Döneme ait küçük tapınak, Kuzey Tepe'deki Kybele/Koutrophoros/İsis Tapınağı, Güney Tepe'deki yerleşim alanı ve Bizans Dönemine ait kale yapısıdır⁴⁶.

Fig. 7. Kyme antik kenti yapıları (Antonio La Marca arşivinden).

⁴⁴ Marca 2010, 397-417; Marca 2011, 368-382; Marca 2013, 307-319; Marca 2014, 203-216, Marca 2015, 113-135; Marca 2016, 237-253; Marca 2017, 215-233.

⁴⁵ Marca 2016, 237.

⁴⁶ Marca 2016, 237.

Kyme antik kentinin limanı MÖ 8. yüzyıldan itibaren kentin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Günümüzde Aliağa ilçesi sınırları içinde yer alan kentin sanayi ve ticaret alanındaki gelişmesinde konumun etkisi Antik Dönemde olduğu gibi bugün de etkilidir. Hesiodos'un aktarımları doğrultusunda⁴⁷, Kymeliler MÖ 8. yüzyılda kıyı kenti olmanın farkındalığı ile deniz ticaretini yapan Antik Dönem kentlerinden biriydi. Liman alanına ait kalıntılar, 190 metre uzunluğundaki iskele yapısıdır⁴⁸. 1979 yılında liman alanında şu an İzmir Müzesi'nde sergilenen Hellenistik Döneme ait, bronz koşan atlet heykeli bulunmuştur. Antik Çağdan günümüze ulaşan az sayıda bronz eser olması bu heykelin önemini artırmaktadır.

Fig. 8. MÖ 50-30 yılına tarihlenen Kymeli Koşan Atlet heykeli.

⁴⁷ Hesiodos, İşler ve Günler, 635-640.

⁴⁸ Esposito vd. 2003, 2-3.

Kyme kent surları, kenti güney ve kuzeyden çevrelemektedir. Sur duvarının başlangıç noktası liman alanındadır⁴⁹. Yapılan araştırmalar sonucunda sur duvarlarının kuzey ve güney ucunda iki kapı tespit edilmiştir. Bu yapılar “*Deniz Kapısı*” ve “*Pervazlı Kapı*” olarak adlandırılmıştır⁵⁰. Sur yapısında yapılan araştırmalar, yapının MÖ 4. yüzyıl sonu-MÖ 3. yüzyıl başına ait olduğunu ortaya koymuştur⁵¹. Yapıda kullanılan blokların arkeometrik analizleri, surda kullanılan andezit blokların Kyme’nin 15 kilometre güneyinde yer alan ocaktan getirildiği sonucuna ulaşılmıştır⁵². Sur duvarlarının üst yapısının oluşmasını sağlayan blokların ise Phokaia yakınlarındaki taş ocaklarından getirildiği tespit edilmiştir⁵³.

Fig. 9. Kyme sur duvarları (Marca 2013, 317, fig.17).

Stoa, Kyme kentinin agora yapısından liman alanına doğru kuzey-batı-güneydoğu doğrultusunda 125 metre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde dikdörtgen büyük bloklardan oluşmaktadır⁵⁴. Yapılan çalışmalarda temel seviyede korunduğu gözlemlenmiştir. Stoa'nın temel bloklarının yoğun bir yangın tabakası üzerine yerleştirildiği görülmüştür. Yangın tabakası Arkaik Döneme tarihli olup, alanda bulunan seramikler MÖ 8. yüzyıl sonu ile MÖ 7. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir. Arkaik Dönem tabakası üzerine konumlandırılan Kyme stoası ise yapılan araştırmalar sonucunda, en erken evresinin MÖ 4. yüzyıl sonları-MÖ 3. yüzyıl başları olduğu tespit edilmiştir⁵⁵.

⁴⁹ Marca 2016, 240.

⁵⁰ Marca 2013, 302-303.

⁵¹ Marca 2013, 302-303.

⁵² Miriello vd. 2011.

⁵³ Marca 2013, 304

⁵⁴ Marca 2016, 241.

⁵⁵ Marca 2010, 370.

Fig. 10. Stoa temelleri ve MÖ 8. yüzyıl sonu-MÖ 7. yüzyıla tarihlenen seramikler (Marca 2016, 248).

Tiyatro, kentin Kuzey Tepe mevkisinin güneybatısında yer almaktadır. Tiyatronun Hellenistik Dönemde inşa edildiği tespit edilmiştir. Caveası doğal yamaçtan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu özelliği ile Hellenistik tiyatroların karakteristik özelliğini taşımaktadır. Kyme tiyatrosunun Roma Döneminde ikinci bir evresinin olduğu yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Bu dönemde, su oyunlarının oynanabilmesi için orkestra alanı genişletilmiş ve genişletilen alan mermer plakalar ile kaplanmıştır⁵⁶. Bizans Döneminde ise üç ayrı kireç ocağının tiyatrodaki faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir⁵⁷.

Fig. 11. Kyme antik kenti tiyatrosu restitüsyon çalışması (Aliağa Belediyesi Arşivi)

⁵⁶ Mancuso 2011, 4.

⁵⁷ Lagona 2002, 486.

Agora'da yapılan çalışmalarda; kaideler, eksedralar ve portikolar gibi Roma meydanlarının karakteristik unsurları ile karşılaşılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, Geç Bizans Dönemine kadar yaşamın devam ettiğini gösteren çeşitli yapılara rastlanılmıştır⁵⁸. Bu yapılardan biri geç dönemde inşa edilen tek nefli-apsisli kilise doğrudan Agora'nın döşemesi üzerine oturtulmuştur. Kilisenin dışında, kuzeydoğu kenarda yapılan kazılarda, 44 mezar açığa çıkarılmıştır. Az sayıda ele geçirilen buluntular ışığında nekropol alanı MS 5-7. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir. Çocuk gömü sayısı oldukça fazla olan bu mezarlarda bütün iskelet bulmak pek mümkün olmamıştır. Nekropol doğu-batı doğrultusunda ilerleyen cadde tarafından son bulmaktadır⁵⁹.

Fig. 12. Agora, kilise ve mezarlıklar hava fotoğrafı (Marca 2012, 312).

Küçük tapınak olarak adlandırılan yapı, dikdörtgen plana sahip ve tiyatronun güneydoğusunda yer almaktadır. Alanda yapılan çalışmalarda, tapınak yapısının öncesinde MÖ 4-3. yüzyıla tarihlenen konut mimarisine ait kalıntılar ile karşılaşılmıştır⁶⁰. Tapınağın ise MÖ 2-1. yüzyılda konut

⁵⁸ Belgiovine-Capuzzo-Pace 2011, 3.

⁵⁹ Marca 2012, 207-208.

⁶⁰ Höricht vd. 2011, 6.

yapısı üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir. 1984 yılında Vedat İdil başkanlığında yürütülen bu çalışmalarda, MÖ 1. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Satyr'e ait bir heykelin kaidesi bulunmuştur. Kaidede yer alan yazıtta heykelin Serapis'e adandığı anlaşılmıştır⁶¹. MS 2. yüzyılda Roma İmparatorluk Döneminde de kullanım gördüğüne dair veriler ele geçmiştir⁶². Söz konusu alanın MS 5-6. yüzyıllarda ise tamamen kullanım dışı olduğu ve yağmalandığına dair kuvvetli izlere rastlanılmıştır⁶³.

Fig. 13. Küçük tapınak (Marca 2012, 108).

Kybele/Koutrophoros/İsis Tapınağı, şehrin akropolü olan Kuzey Tepe'de yer almaktadır. Tapınak, Aliağa Körfezi ve Smyrna'yı Pergamon'a bağlayan yola hakim konumdadır⁶⁴. Bu alanda ilk olarak 1925 yılında Salac başkanlığında yürütülen çalışmalarda açık hava tapınımına işaret eden bazı verilerle karşılaşılmıştır⁶⁵. 1990 yılında Lagona başkanlığında tapınakta yürütülen çalışmalarda yapının üç ayrı dönemde, üç ayrı tanrıçaya ithaf edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öncelikle yapının Arkaik Dönemdeki varlığına dair ilk somut veri, alanda bulunan Aiol sütun başlığı-

⁶¹ Höricht vd 2011, 6.

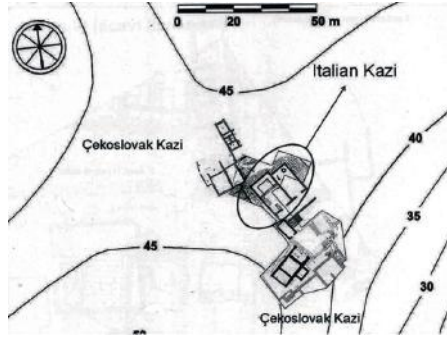
⁶² Höricht vd 2011, 6.

⁶³ Marca 2009, 402-403.

⁶⁴ Marca 2015, 90.

⁶⁵ Marca 2015, 90.

dır⁶⁶. Bu dönemde yapının Kybele'ye atfedildiğini düşündüren iki önemli buluntu tespit edilmiştir. Bu buluntular; tahta oturan Tanrıça Heykeli ve Kybele naiskosudur. Yapı Geç Klasik- Erken Hellenistik Dönemde genişletilmiş ve üç bölümlü İonik bir tapınağa dönüştürülmüştür. Yapının bu tabakasında yürütülen çalışmalarda, çok sayıda ele geçen kourotrophos figürinleri ile beraberinde bulunan tapınak oğlanı figürinleri bu dönemde yapının kourotrophosa ithaf edildiğini düşündürmüştür⁶⁷. MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında İsis kültünü kente dahil etmek için yeniden inşa edilmiştir. İsis kültü ile bağlantısı tapınak kazıları sırasında ele geçen yazıt ile tespit edilmiştir⁶⁸.

Fig. 14. Tapınak alanında 1925 ve 1990 yıllarında yapılan çalışmalarının çizimleri (Marca 2015, 228).

Fig. 15. Kyme Tapınak Alanı'nda bulunan Kybele naiskosları (Marca 2015, 228).

⁶⁶ Lagona 2000,143-148.

⁶⁷ Garso 2008, 31.

⁶⁸ Marca 2015, 215 vd.

Fig. 16. Tapınaktan bulunan Isis'e atfedilen Aretoloji Steli (Marca 2015, 230).

Kyme antik kentinin Güney Tepe alanı kentin yerleşimine dair veriler ortaya koymuştur. 1988 yılında bu alanda, Massimo Frasca tarafından yürütülen çalışmalar, yerleşim alanının MÖ 8. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar devam ettiğini kanıtlar niteliktedir⁶⁹. Çalışmalarda, MÖ 8. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar herhangi bir konut yapısı tespit edilmemiş, bu nedenle alanda bulunan seramikler yardımıyla tarihlendirme yapılmıştır. Konut yapısına dair en erken örnek MÖ 4. yüzyıla tarihlenmektedir⁷⁰. Şu ana kadar yapılan çalışmalarda, yerleşim alanının MS 7. yüzyıldan sonra terk edildiği düşünülmektedir⁷¹.

Limanın yanında bulunan Kyme antik kentinin Bizans Dönemine ait kale yapısı MS 12. yüzyıla tarihlenmektedir. Yapı düzensiz beşgen bir forma sahiptir. Kalenin iç planı dikdörtgen geniş bir avlu ve avlunun etrafında sıralanan mekanlardan oluşmaktadır. Kale duvarlarının pek çoğu devşirme taş ile oluşturulmuştur. Kaleye kuzeydoğu köşeden giriş yapılmaktadır. İki kule yapısı kaleyi koruma amacıyla yapılmıştır. Bu alanda yaşam, 1415 yılında Osmanlı Padişahı I. Mehmet tarafından alınana kadar devam etmiştir⁷².

⁶⁹ Frasca vd 2011, 7.

⁷⁰ Frasca vd 2011, 7.

⁷¹ Frasca vd 2011, 7.

⁷² Marca 2017, 245.

Fig. 17-18. Güney Tepe yerleşim alanları⁷³.

Fig. 19. MS 12. yüzyıla tarihlenen kale (Aliğa Belediyesi Arşivi).

⁷³ <http://arkeodenemeler.blogspot.com>'dan alınmıştır.

Kyme antik kentinin etrafı ne yazık ki sanayi kuruluşları tarafından çevrelenmektedir. Sanayi kuruluşları üçüncü derece arkeolojik SIT üzerine konumlandırılmıştır. Bu alanlarda İzmir Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazıları yürütülmektedir. Bu çalışmalar Kyme'nin nekropol (mezarlık) alanları hakkında bilgi edinmemize büyük katkı sağlamaktadır. Kurtarma kazılarında nekropoller dışında; antik yollar, işlikler ve su sarnıçları da tespit edilmiştir. Kyme antik kentinin nekropol alanı, körfezin güney noktasından başlayarak yarım daire şeklinde kentin kuzeyinde bulunan iki tümülüs mezarla son bulmaktadır⁷⁴.

Kentin kuzey tarafında bulunan nekropol ilk olarak 1881 yılında Reinach tarafından yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir⁷⁵. Kyme'nin nekropol alanlarına kısaca değinmek gerekirse; Batı Limanı adı verilen nekropol Kyme'nin güneybatısında yer almaktadır. Alanda yapılan çalışmalarda edinilen buluntular ışığında nekropol alanının MÖ 5. yüzyıldan MÖ 1. yüzyılın sonuna kadar kullanıldığı tespit edilmiştir⁷⁶. İzmir Demir Çelik (İDÇ) Nekropolisi kentin bir kilometre güneyindedir. İDÇ Nekropolünün mezar hediyeleri göz önüne alındığında, antik Kyme insanların kuyumculuk konusunda geldikleri noktayı anlamamız nedeniyle önemlidir. Nekropolde yapılan çalışmalarda bulunan mezar hediyelerinden en erken tarihli örnek MÖ 625-550 yıllarına aittir. Özellikle kadın mezarlarından ele geçen altın takıların Hellenistik Döneme ait olduğu tespit edilmiştir⁷⁷.

Fig. 20. İzmir Demir Çelik Nekropolü altın buluntuları (Çırak-Kaya 2010).

⁷⁴ Lagona 2013, 339-352.

⁷⁵ Reinach 1889, 543-546.

⁷⁶ Tarakçıoğlu 2012, 23.

⁷⁷ Çırak - Kaya 2012, 24-25.

Kentin güneydoğusunda yer alan Dört Yıldız Nekropolisi'nde ise MÖ 7. yüzyıldan MS 7. yüzyıl başlarına kadar kullanım gördüğüne ait buluntular saptanmıştır⁷⁸.

Fig. 21. Dört Yıldız Nekropolisi mezar steli, İzmir Arkeoloji Müzesi.

Kyme'nin bir kilometre doğusunda Habaş Nekropolisi bulunmaktadır. Nekropol, Kyme ile Pergamon arasındaki bağlantıyı sağlayan yol güzergâhındadır. İzmir Müze Müdürlüğü tarafından yürütülen kurtarma kazılarında nekropolün, MÖ 7. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar uzun yıllar kullanıldığını kanıtlayan arkeolojik verilere ulaşılmıştır⁷⁹.

Kentin kuzeyinde ise iki tümülüs mezar açığa çıkarılmıştır. 1995 yılında İtalyan Kazı Heyeti tarafından tespit edilen tümülüs mezarın Antik Dönemde soyulduğu saptanmıştır⁸⁰. Verger tarafından yürütülen çalışmalarda Kelebek Tepe olarak adlandırılan ikinci tümülüsün iki kez yağmalandığı ve MÖ 7. yüzyıl ile MÖ 5. yüzyılda kullanım gördüğü tespit edilmiştir⁸¹.

⁷⁸ Pace 2013, 347-366.

⁷⁹ Korkmaz-Gürman 2012, 71-98.

⁸⁰ Lagona 2013, 339-352.

⁸¹ Verger vd. 2013, 245-260.

Fig. 22. Habaş Nekropolü ve mezar hediyesi figürin (Korkmaz-Gürman 2011).

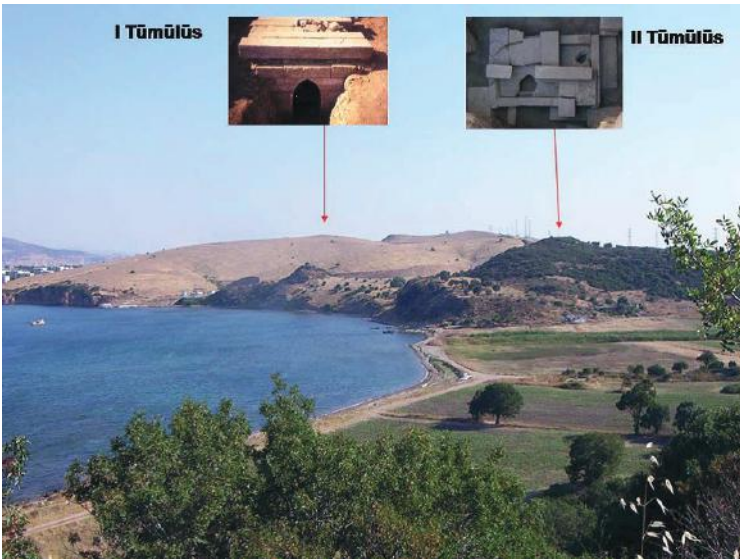

Fig. 23. Kyme'nin kuzeyindeki tümülüs mezarlar (Antonio La Marca arşivinden).

Kyme antik kenti MÖ 8. yüzyıldan MS 12. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığında sürekli bir yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Ne yazık ki sanayi kuruluşları arasında kalması nedeniyle oldukça şanssız antik kentlerden biridir. Kentte yapılan çalışmalarda edinilen bilgiler Aiolis Bölgesi ve Arkeoloji bilimi açısından oldukça önemlidir. Kyme antik kentinin korunmasına ve açığa çıkarılmasına katkı sağlayan tüm bilim insanlarına, nekropol alanlarında kurtarma kazıları yürüten İzmir Müze Müdürlüğüne ve uzmanlarına, Aiolis Bölgesi kentlerinin yayınlarla tanıtılmalarına destek veren Ali-ağa Belediyesine katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Eusebios	Chronik des Hieronymus: Eusebios, Kilise Tarihi, Çev. Furkan Akderin, (İstanbul 2011).
Herodotos	Historia, Herodot Tarihi, Çev. M. Ökmen, Remzi Kitabevi, (İstanbul 1973).
Hesiodos	Hesiodos Eseri ve Kaynakları, İşler ve Günler ve Theogonia, Çev. Sebahattin Eyüboğlu- A. Erhat, T.T.K. Yayınları, (Ankara 1977).
Nikolaos Damaskos	Fragmen. Gr.Hist: Fragmente Historicum Graecum (ed. C.C. Müller) (Paris 1841-1870).
Pausanias	Periegesis (Periegesis tes Hellados): Pausanias, Description of Greece I V. ed. ve İng çev. W.H.S. Jones v.d. (London 1918-1935).
Plinius	Naturalis Historia: (Natural History) I-XXXVII, Loeb Classical Library, (London 1971-1989).
Strabon	Geographika: Strabo, Geography I-VIII. Ed. İng. Çev.: H.L. Jones, (London 1917-1932). Türkçe çeviren: Strabon, Geographika, Çev. A. Pekman (İstanbul 1987).

Modern Kaynaklar

Akurgal 1956	Akurgal, E. (1956). Foça Kazıları ve Kyme Sondajları, Anatolia 1-3, 32-42.
Akurgal 2003	Akurgal, E. (2003). Anadolu Uygarlıkları, İstanbul.
Baltazzi 2002	Baltazzi, A. (2002) . Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi, İzmir Kent Kültürü Dergisi, 340-341.
Belgiovine - Capuzzo - Pace 2011	Belgiovine, E. – Capuzzo, D. - Pace, R. (2011). Agora, Araştırma Toplantısı: Aiolis Kyme'si: Şehir ve Yayılım Alanı, 23 Eylül 2011, Aliağa/İzmir.
Çırak-Kaya 2011	Çırak, N – Kaya, S. (2011). 2009 İDÇ Nekropolü Kurtarma Kazısı, MKK18, Ankara, 217-232.
Çırak-Kaya 2012	Çırak, N – Kaya, S. (2012). "La Necropoli Dell'İDÇ", A.La.Marca – S. Mancuso (ed.) Kyme D'Eolide, Catalogo Della Mostra Fotografica: Scavi Archeologici Italiani a Kyme D'Eolide, Centro Editoriale e Librario, Calabria Üniversite, 24-25.
Doğer 1998	Doğer, E. (1998). Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi, İzmir.
Doğer 2017	Doğer, E. (2017). Aliağa Tarihi İlk Çağdan 21. Yüzyıla, Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi: 4, Ankara.
Engelmann 1976	Engelmann, H. (1976). Die Inschriften von Kyme, Band 5, Inschriften Griechischer Städte Aus Kleinasien, Bonn.

- Esposito - Felici - Gianfrotta - Scognamiglio (2003) Esposito, E.- Felici, E.- Gianfrotta, P.A. - Scognamiglio, E. (2003). Il Porto Di Kyme, Archeologia Subacquea. Studi, Ricerche E Documenti, III, Roma, 1-37.
- Frasca Frasca, M. Il Quartiere Di Abitazione Della Collina Sud. Prime Osservazione Sulla Fase Romana, In L.A. Scatozza Höricht (A Cura Di), Kyme E l'Eolide, 89-102.
- Frasca - Camera - Cottonaro - Giuffrida - Granata - Pace 2011 Frasca, M. - Camera, M. - Cottonaro, M,- Giuffrida V. - Granata, A.- Pace, A. (2011). Güney Tepe Yerleşim Alanı, Araştırma Toplantısı: Aiolis Kyme'si: Şehir ve Yayılım Alanı, 23 Eylül 2011, Aliağa/İzmir.
- Höricht - Giovanni - Landi 2011 Höricht, L. S. - Giovanni, V. - Landi, M. E. (2011). Geç Hellenistik Küçük Tapınak, Araştırma Toplantısı: Aiolis Kyme'si: Şehir Ve Yayılım Alanı, 23 Eylül 2011, Aliağa/İzmir.
- Huxley 1959 Huxley, F. (1959). Ion Movements During Nerve Activity, Part I. Physical and Chemical Aspects of Nerve Impulse Conduction. Cambridge, England.
- İdil 1984 İdil, V. (1984). Kyme Kazısı 1983 Çalışmaları, Yazılı Bildiri, 6.Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı, İzmir, 415-419.
- İdil-Bingöl 1983 İdil, V.- Bingöl, O. (1983). Kyme Kazıları, Yazılı Bildiri, 5. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı, İstanbul,269-275. Korkmaz-Gürman 2011.
- Korkmaz-Gürman 2011 Korkmaz, E.- Gürman, B. (2011). İzmir ili, Aliağa ilçesi, Bozköy Biçerova Mevkisi Kyme Antik Kenti Doğusu Sur Dışı Yapıları ve Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı, 20. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Bodrum, 71-95.
- Koşay-Orgun-Bayram-Tan 2013 Koşay, H. Z. - Orgun, E. Z. - Bayram, S. - Tan E. (2013). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kökdemir 2016 Kökdemir, G. (2016). 120. Ölüm Yıldönümünde Aydın Vilayeti Müze-i Hümayun Müdür Vekili Demosthenes Baltazzi Ve Menderes Magnesiası'ndaki Çalışmaları" (1887-1890),TUBA-AR 19, 291-305.
- Lagona 1987 Lagona, S. (1987). 1986 Yılında Kyme'de Sürdürülen Arkeoloji ve Topoğrafya İncelemeleri, Yazılı Bildiri, 9. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 89-95.
- Lagona 1988 Lagona, S. (1988). Kyme 1987 Kazıları, Yazılı Bildiri, 10. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 53-59.
- Lagona 1989 Lagona, S. (1989). 1988 Yılı Kyme Kazıları, Yazılı Bildiri, 11. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 69-77.
- Lagona 1991 Lagona, S. (1991). 1989 Yılı Kyme Kazıları, Yazılı Bildiri, 12. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 201-219.

- Lagona 1992 Lagona, S. (1992). 1990 Yılı Kyme Kazıları, Yazılı Bildiri, 13. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 91-99.
- Lagona 1993 Lagona, S. (1993). 1991 Yılı Kyme Kazıları, Yazılı Bildiri, 14. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 309-315.
- Lagona 1995 Lagona, S. (1995). 1992 Yılı Kyme Kazıları, Yazılı Bildiri, 14. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 1-11.
- Lagona 1998 Lagona, S. (1998). 1996 Yılı Aiolis Kymesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları, Yazılı Bildiri, 19. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 1, Ankara, 837.
- Lagona 2000 Lagona, S. (2000). Aiolis Kymesi 1998 Yılı Kazı ve İnceleme Çalışmaları, Yazılı Bildiri, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 217-227.
- Lagona 2003 Lagona, S. (2003). Aiolis Kyme'sinde Yirmi Yıldır Sürdürülen İtalyan Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları, Yazılı Bildiri, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 485, 481.
- Lagona 2007 Lagona, S. (2007). Kyme 2004, Yazılı Bildiri, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 1, Ankara, 9-15.
- Lagona 2013 Lagona, S. (2013). Kyme E La Macedonia, G. Kökdemir (ed.) Orhan Bingöl'e 67. Yaş Armağanı, Ankara, 339-352.
- Mancuso 2011 Mancuso, S. (2011). Ancient Monuments Between Research And Development: The Theatre Of Kyme Aeolis, In 15th. Symposium Of The Mediterranean Archaeology (SOMA), Catania.
- Marca 2010 Marca, A.L. (2010). Kyme 2008 Çalışmaları, Yazılı Bildiri, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 4, Ankara, 397-417.
- Marca 2011 Marca, A.L. (2011). Kyme 2009 Yılı Kazıları, Yazılı Bildiri, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 4, Ankara, 368-382.
- Marca 2012 Marca, A.L. (2012). Kyme 2010: Şehir Ve Yayılım Alanı, Topoğrafik Veriler, Arkeometri Sonuçları Toplantısı 27, Ankara, 191-208.
- Marca 2013 Marca, A.L. (2013). Aiolis Kymesi 2011 Yılı Kazıları, Yazılı Bildiri, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 307-319.
- Marca 2014 Marca, A.L. (2014). Aiolis Kymesi 2012 Yılı Kazı Çalışmaları, Yazılı Bildiri, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 3, Ankara, 203-216.
- Marca 2015 Marca, A.L. (2015). Eski ve Yeni Görünümüyle Aiolis Kymesi Arkeolojik Siti, Yazılı Bildiri, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 3, Ankara, 113-135.
- Marca 2016 Marca, A.L. (2016). Kyme'deki Kültler ve Kutsal Alanlar, 37. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 3, Ankara, 237-253.

- Marca 2017 Marca, A.L. (2017). Aiolis Kyme'si Antik Kenti Merkezindeki Kentsel Alan Dönüşümü, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı Cilt 2, Ankara, 215-233.
- Meritt - McGregor 1950 Meritt, B. D. - McGregor, M. F. (1950). The Athenian Tribute Lists, Hesperia 19.
- Miriello - Bloise - Crisci - Apollaro - Marca 2011 Miriello D. - Bloise A. - Crisci G. - Apollaro C. - Marca, A. La (2011). Characterisation of Archaeological mortars and plasters from Kyme (Turkey), Journal of Archaeological Science, 38, 794-804.
- Muscarella 2013 Muscarella O.W.(2013). Archaeology, Artifacts and Antiquities of the Ancient Near East, Leiden, Boston.
- Pottier - Reinach 1887 Pottier E.- Reinach S.(1887). La Nécropole de Myrina, Paris.
- Ragone 1990 Ragone G. (1990). Il Tempio Di Apollo Gryneios In Eolide. Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi Per La Ricerca Topografica, Studi Ellenistici III, Pise.
- Texier 1865 Texier, C. (1865). The Principal Ruins of Asia Minor, London. The Atian Tribute Lists Vol. III, New Jersey.
- Texier 2002 Texier, C. (2002). Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (2.Cilt), Çev. A. Suat, Ankara.
- Uçankuş 1980 Uçankuş, T. (1980). Kyme Kurtarma Kazıları 1979, Yazılı Bildiri, 2. Kazı Sonuçları Toplantısı Bildiri Kitabı, Ankara, 139-149.
- Verger- Pace- Jolivet 2013 Verger, S.- Pace, R. - Jolivet, V. (2013). La Fouille Du Kelebek Tepe, Un Grand Tumulus Tardo-Archaique Dans La Nécropole Nord De Kymè D'Eolide, Anatolia Antiqua XXI,245 -2 59.

Myrina
Antik Kenti

Myrina Antik Kenti

Murat Çekilmez¹

İzmir'in Aliağa ilçesi sınırlarındaki Myrina antik kenti, Çandarlı Körfezi'nde (Elaitikos) deniz kenarında kurulmuş önemli bir liman kentidir. Myrina kenti, Kyme, Akhaion Limen ve Gryneion arasında konumlanmıştır. Deniz kenarındaki Güzelhisar (Titnaios) Çayı'nın denize döküldüğü alanda, batıda Kalabasar (Kalabassary/Öteki) Tepe, doğuda Apar (Beriki) ve Kalem Tepe, kuzeyde Andız Tepe, Sarıkaya, Kömürcü ve Kalem Tepe üzerinde yer almaktadır (Fig. 1-3).

İlk defa Herodotos, Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigai, Smyrna ve Gryneion ile birlikte on iki Aioli kentleri arasında saydığı Myrina'nın bulunduğu bölgenin yerleşim açısından İonia'ya göre daha elverişli ancak iklim bakımından elverişsiz olduğunu belirtir².

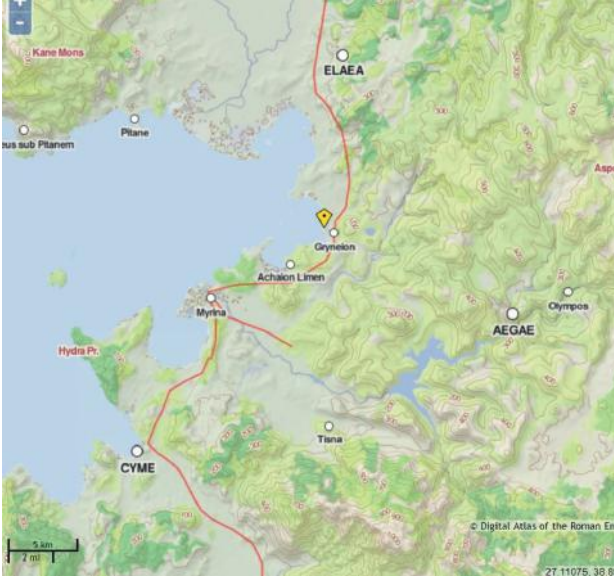
Ksenophon, Hellenika adlı eserinde, Gorgion ve Gongylos adlı iki kardeşin Thibron'a bağlılık yemini ettiklerini, Gorgion'un Gambriion-Palaegambriion'un, Eretrialı Gongylos'un ise (MÖ 399 yıllarında) Myrina

¹ *Doç. Dr. Murat Çekilmez, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzeysel Araştırmaları Başkanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 09100, Aydın, Türkiye, e-mail: mcekilmez@gmail.com.

Yüzeysel araştırmalarının gerçekleşmesini sağlayan izinler ve destekleri nedeniyle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne ve bizleri her fırsatta destekleyen İzmir Müzesi Müdürlüğüne çok teşekkür ederiz. Yüzeysel araştırmalarına destekleri dışında her zaman yanımızda olan Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Cavit Bircan'a, Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Recai Tunca ve Prof. Dr. Törün Özer'e, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sabri Kılınç'a, Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Engin Akdeniz'e ve bölümdeki meslektaşlarımıza çok teşekkür ederiz. Myrina ve Gryneion antik kenti yüzeysel araştırmaları Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından FEF-16001 kodlu "Myrina ve Gryneion Antik Kenti Araştırmaları" adlı bilimsel araştırma projesiyle desteklenmektedir. Koordinatörlük biriminde görevli Halit Yalçın ve Selami Uysal'a nazik yaklaşımları nedeniyle çok teşekkür ederiz. Myrina ve Gryneion Antik Kenti Arkeolojik Yüzeysel Araştırması, 2017 yılından itibaren T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından desteklenmektedir. Destekleri nedeniyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, Prof. Dr. Refik Turan'a ve Türk Tarih Kurumu yetkililerine teşekkür ederiz.

² Hdt. 1. 149.

ve Gryneion'un hükümdarı olduğunu belirtir. Ayrıca Gongylos, daha önce Pers yönetimini benimsediği için bu kentlerin hediye olarak verildiğini eklemektedir³.

Fig. 1. Myrina ve çevresindeki yerleşimler (Digital Atlas of the Roman Empire).

Fig. 2. Önde Güzelhisar Çayı, arkada Beriki (Apar) Tepe.

³ Ksen. Hell. 3. 1.

Strabon, Ephesos, Smyrna, Kyme ve Myrina'nın amazonlar tarafından kurulduğunu ve kentin kurucusu amazonun isminin verildiğini belirtir⁴. Strabon, kentin adını aldığı Myrina adlı amazonun ayrıca at kullanmadaki başarısı ve hızından bahseder⁵. Smith'e göre ise Myrina, Myrinus adlı bir kişi tarafından diğer Aiolis Bölgesi kentlerinden daha önce kurulmuştur⁶.

Yaşlı Plinius, Aiolis kentlerini sıraladığı 5. kitabının 32. bölümünde, Kyme kentinden sonra gelen Myrina'nın daha önceki isminin Sebastopolis olduğunu, kentin 40 stadium uzağında Gryneion yerleşiminin yer aldığını belirtmektedir⁷.

Fig. 3. Myrina kentinin Akropolü'nün yer aldığı Beriki (Apar) Tepe.

Tacitus, bir deprem sonucunda Anadolu'da bulunan on iki kentin hasar gördüğünü, sonrasında Hierokaesarea, Myrina, Kyme ve Tmolos'un vergiden muaf tutulduğunu belirtir⁸.

Antik Dönem kentleri konusunda antik yazarlar ışığında araştırmalar yapan Smith, Myrina'nın çok güçlü ve küçük bir kent olduğunu, güzel bir limanı olduğunu, Tiberius ve Traian Döneminde kentte depremler olduğunu ancak kentin eski gücüne tekrar kavuştuğunu belirtir⁹. Umar, Myrina'nın

⁴ Strab. 11. 5.

⁵ Strab. 12. 8.

⁶ Smith 1854, Myrina maddesi.

⁷ Plin. Nat. Hist. 5. 32.

⁸ Tac. Ann. 2. 47.

⁹ Smith 1854, Myrina maddesi.

bazı yazıtlarda “*Mourina*” olarak geçtiğini, Myrina adının Luwi dilinden geldiğini, kentin adının “*yüce ana yurdu*” anlamına gelen Mura-wana’dan geldiğini belirtmektedir¹⁰. Baltazzi ise Myrina ve Gryneion’un Pergamon topraklarının sınırları içinde kaldığını düşünmektedir¹¹.

Fig. 4. Solda Myrina'nın limanı, ortada agora ve arkada akropolis.

Sevin, Gryneion'un güney batısındaki kentin Elaitikos Körfezi'nde ve Titnaios Çayı'nın kenarında yer aldığını, Amazonlar kraliçesi tarafından kurulduğunu belirtir. Araştırmacıya göre kent, Attika-Delos Birliği'nin ilk üyelerindedir. MS 17 yılında meydana gelen depremde zarar gören kente yardım eden İmparator Tiberius için kentin adı Sebastepolis olarak değiştirilmiştir. Sevin ayrıca kentte MS 106 yılında deprem olduğunu ve bu nedenle kentin önemini yitirdiğini, MS 4-5. yüzyılda ise kentin Ephesos metropolitliğine bağlı bir piskoposluk merkezi olduğunu aktarmaktadır¹².

Freely, Aiolis Bölgesi kentlerini anlattığı kitabında Myrina'nın Elaitikos Körfezi'nde, Güzelhisar Çayı'nın kenarındaki konumundan yola çıkarak antik kent konusundaki görüşlerini belirtir. Araştırmacıya göre kent tıpkı Pitane, Elaia ve Gryneion gibi Aioli göçlerinden önce kurulmuştur. Myrina

¹⁰ Umar 1993, 341.

¹¹ Baltazzi 1881, 283-284.

¹² Sevin 2001, 77 vd.

adının bir amazon kraliçesinden geldiğini ve bu ismin Homeros'un İlyada adlı eserinde geçtiğini tespit etmiştir. Buradaki nekropol alanında yapılan kazılar sonucunda çok sayıda Hellenistik Dönem mezarı ve buluntusu ele geçmiştir. Özellikle Tanagra tipindeki figürinler ile birlikte dönemin tanrı ve tanrıçaları, günlük yaşamdan kişiler, tiyatro konulu kişiler, hayvanlar ve benzeri formda figürlerin bulunduğunu eklemektedir¹³.

Bean, Attika - Delos Birliği'ndeki kentin bir talent ödediğini, MS 17 yılında bir deprem sonucunda Tiberius'un kente yardım yaptığını ve kentin adının Sebastopolis olarak değiştiğini ancak sonra tekrar Myrina olarak anıldığına değinmektedir. Araştırmacı, kentin hemen kuzeyinde bulunan Gryneion'un zamanla bağımsızlığını yitirip Myrina'ya bağlandığını, kentin Gryneion'da bulunan Apollon kutsal alanı nedeniyle önemli olduğunu belirtmektedir. MS 106 yılında geçirdiği deprem sonrası Hristiyanlığın yükselişiyle birlikte kentin kutsal yerlerinin önemini kaybettiğini aktarmaktadır¹⁴.

Stark, Myrina antik kentinin kalıntıları arasında eski duvar molozları ve yüzeyde çanak-çömlek parçalarının olduğuna değinmektedir. Limanın kalıntılara değinen araştırmacı, dört adet kırık sütun parçası gördüğünü belirtmektedir. Köylülerin, öküzler tarafından çekilen arabalara, bu antik kentin kalan taşları taşıdıklarını anlatmaktadır. Stark, köylülerden geride kalan taşları yerlerinde bırakmalarını rica ettiğini aktarmaktadır¹⁵. Sayce, akropol olarak tanımlanan Beriki Tepe'de prehistorik kalıntılar olduğunu, daha sonra ise mezarlık olarak kullanıldığını ve bu mezarların muhtemelen Myrina kentinin zengin ailelerine ait olduğunu belirtmektedir¹⁶. Ramsay ise kentin Güzelhisar Çayı'nın kuzey kıyısında, Kalabasar adlı denize yakın bir tepede olduğunu belirtmektedir. Bu tepenin kenarlarının kazılarak teraslama yapıldığından ve bunun üzerinde Hellenistik Dönem duvar kalıntısı bulunduğundan bahsetmektedir. Duvarın genellikle yatay yönde örülü olduğuna ama bazen bu hattın düzensiz büyüdüğüne değinmektedir¹⁷.

Atina Fransız Okulu (L'École Française D'Athènes) araştırmacıları E. Pottier ve S. Reinach tarafından 1880-1882 yılları arasında Myrina antik kentinin nekropol alanında çok sayıda mezarın kazısı yapılmıştır. Araştırmacılar daha sonra 1887 yılında yaptıkları çalışmaları ve buluntuları iki cilt halinde (metin ve levhalar) yayınlamışlardır. Araştırmacılar, Myrina

¹³ Freely 2004, 88 vd.

¹⁴ Bean 1997, 87.

¹⁵ Stark 1956, 55.

¹⁶ Sayce 1882, 221 vd.

¹⁷ Ramsay 1881, 277.

kentini Kalabak Hisarı ya da diğer adıyla Kalabassary olarak adlandırmışlardır¹⁸. Günümüzde Kalabak (Öteki) Tepe olarak bilinen denize en yakın tepe ise Kato Tepe olarak adlandırılmıştır. Bu tepenin kuzey doğusunda rıhtım ya da limana ait kalıntılar, kentin kuzeyinde liman ve iskele kalıntıları belirlenmiştir. Kentin doğusunda günümüzde Apar (Beriki) Tepe olarak bilinen alan akropolis olarak adlandırılır ve çevresinde Bizans Dönemi ve farklı dönemlere ait surlarla birlikte bir kule, çiftlik ve iskele kalıntıları tespit edilmiştir. Araştırmacıların üzerinde çalıştıkları asıl alan ise Apar Tepe'nin kuzey-kuzey doğusu ile Andız Tepe ve bu iki tepe arasında kalan vadide yer alan nekropolistir. Oldukça geniş bir alanı kaplayan nekropolis sınırları içerisinde yapılan kazı çalışmalarında bulunan mezarlar ve kazı çalışmalarının burada başlamasına sebep olan çiftlik işaretlenerek belirtilmiştir. Andız Tepe'nin kuzey doğusunda yer alan mezar odası ayrıca harita üzerinde işaretlenmiştir (Fig. 5)¹⁹.

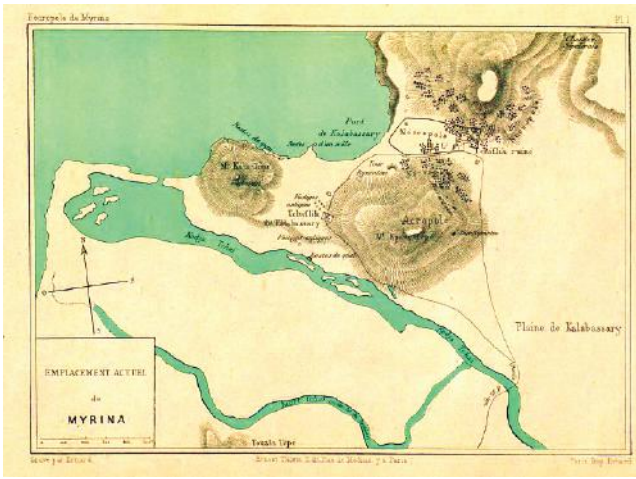

Fig. 5. Myrina kent planı (Pottier - Reinach 1887).

S. Lagona, 1982 yılındaki Anadolu'nun Batı kıyısının topografisi ve Kyme kazı kampanyası başlıklı çalışma kapsamında Larisa, Myrina ve Gryneion antik kentlerinde topografik araştırmalar yürütmüştür. Özellikle Bean'in yayınlarından yola çıkılarak kentin daha önce tanımlanmayan bölümlerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Liman ve bu yapıyla bağlantılı uzun bir dalgakıran ve yuvarlak bir kule tespit edilmiştir. Yüzey araştırma-

¹⁸ Myrina antik kenti, 1887 yılında yayınlanan çalışmada Kalabassary ya da diğer adıyla Kalabak sarayı-limanı-evi olarak adlandırılmaktadır. Araştırmacılara göre özellikle Aliğa çevresinde bu dönemde yollar üzerindeki dağlarda yer alan küçük köylere Kalabak adı verilmektedir. Örneğin 10 km. ileride bulunan Nemrut Kalesi benzer şekilde adlandırılmıştır, bkz. Pottier - Reinach - Veyries 1887, 1 vd., dipnot 1.

¹⁹ Pottier - Reinach - Veyries 1887, 1 vd. Pl. 1.

larında seramik parçaları, bronz bir yüzük ve fırınlanmış seramik parçalarına rastlanmıştır²⁰. Aynı araştırmacı tarafından Kyme limanında yapılan kazılar sonucunda bulunan kalıntılar ile Myrina limanı karşılaştırılır ve benzer oldukları belirtilmektedir²¹.

Prof. Treversari, Bosio ve Zaccaria Ruggiu tarafından 1982 yılından itibaren jeofizik ve arkeolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Güzelhisar Çayı ve deniz arasındaki düzlükte kalıntıların yoğunlaştığı, Beriki Tepe'nin doğu yamacında tiyatro olabilecek kalıntıların tespit edildiği belirtilmektedir. Ayrıca kentin stratejik bir noktada konumlandığı ve Kyme kenti ile ilişkili olduğu düşünülmektedir²².

Malay, 1983 yılında yayınlanan Kyme'de bulunan üç yeni dekret adlı yayınındaki yazıtlardan yola çıkarak Kyme'de bir Homonia Tapınağı olduğunu belirtir. Araştırmacı bu görüşten yola çıkarak tapınağın vatandaşlar, Roma ya da komşu bir kent ile Kyme arasındaki dostluğu pekiştirmek için kurulmuş olabileceğini belirtir. Bunun dışında Kyme ve Myrina arasında ortak bir Homonia parasının olduğunu bu nedenle Homonia Tapınağı'nın Kyme ve Myrina arasındaki dostluk ve kardeşlik duygularını pekiştirmek için yapılmış olabileceğini belirtir. Aynı yayındaki üçüncü yazıtta bahsedilen Archippe'nin şehre bağışladığı tarlaların Akhaia Bölgesi'nde (Khoros Akhaios) olduklarından hareketle Myrina ve Gryneion arasındaki Akhaion Limen'dan söz edildiği belirtilmektedir²³.

2001 yılında Erkanal ve İren tarafından Myrina'nın çevresindeki Hatundere köyü çevresi, Musabey köyü, Menemen ve Sakaltepe'de yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 2001-2003 yılları arasında aynı araştırmacılar tarafından kuzey İzmir-Menemen araştırmaları kapsamında diğer merkezlerle birlikte Myrina ve Gryneion'u da kapsayan Güney Aiolis Bölgesi yüzey araştırmalarına devam edilmiştir²⁴.

Foça tarafından 2011 yılında tamamlanan Aliağa ilçesi sınırlarındaki Kendirci mevki, İDÇ liman kurtarma kazısında ortaya çıkarılan bir grup mezar incelenmiştir. Araştırmacı, MÖ 8. yüzyılın başlarında Anadolu kıyıları ile Aliağa Körfezi çevresinde Aiolis Bölgesi'ne ait on iki kent devletinin konfederasyon oluşturacak şekilde birleştiğini ve bu birliğin dini birleşim ya da ortak kutsal alanının Gryneion'daki Apollon kutsal alanı olduğunu belirtir²⁵.

²⁰ Lagona 1983, 45 vd.

²¹ Lagona 1984, 89 vd.

²² Lagona 1985, 246.

²³ Malay 1983, 44 vd.

²⁴ Erkanal Öktü - İren 2004, 245 vd.

²⁵ Foça 2011, 5 vd.

2011 yılında tamamlanan Aliağa ve çevresindeki arkeolojik yerleşimlerin CBS ile mekânsal analizi adlı çalışmada, Gryneion, Myrina, Kyme, Temnos, Larisa ve Neonteikhos olmak üzere altı adet Aiolis Bölgesi yerleşimi incelenmiştir. Araştırmacıya göre Myrina, Gryneion'un güneybatısında, Çandarlı Körfezi'nin son koyunda iki küçük tepeye ve bu tepelerin yamaçlarına yayılmıştır. Doğudaki Beriki Tepe (63 m), batıdaki ise Öteki Tepe (51-59 m) dir. Kent, MS 17 yılındaki depremde büyük zarar görmüş ve İmparator Tiberius yardım etmiş, MS 106 yılında geçirdiği ikinci depremden sonra ise önemini yitirmiştir. Araştırmacı ayrıca Lagona ve ekibinin 1982 yılında gerçekleştirdiği incelemelere değinmektedir. Bu incelemelere göre uzun bir dalgakıran ve yuvarlak bir kule tespit edilmiştir. Ayrıca Beriki Tepe'nin doğu yamacında tiyatro yapısının olabileceği saptanmıştır. Araştırmacıya göre liman Öteki Tepe'nin kuzey doğusundaki kıyıda yer alır. Beriki Tepe'de yer alan surlara göre kentin akropolisinin burası olması gerektiği belirtilir. Ayrıca kentin tarım alanının Kayaalan Ovası olduğu, çevresinde yükselen Bozdevlit Tepe (ovanın kuzeyinde 207 m), Değirmen Tepe (ovanın güneyinde 78 m) ve Uzunburun Tepe (ovanın doğusunda 97 m) gibi tepeler ile bu tepelerin yamaçlarında yerleşim alanlarının olması gerektiği belirtilmektedir²⁶.

2012 yılında yapılan Çandarlı-Aliağa arasındaki kıyı bölgesinin jeomorfolojisi ve kıyı çizgisindeki değişimleri konu alan bir çalışmaya göre, bu alanda tarihsel ve aletsel dönemde pek çok deprem meydana gelmiştir. Araştırmaya göre MS 17'de meydana gelen deprem Ege Bölgesi'ndeki büyük felaketlerden biridir. Batı Anadolu'da Ephesos ile birlikte birçok kent yıkılmıştır. Magnitüdü 7.0 olan depremin şiddeti X'dur. Diğer taraftan MS 105'teki depremde ise Aliağa, Myrina, Çandarlı (Pitane) ve Nemrut Limanı (Kyme) harap olmuştur. Daha sonra 19 Ocak 1909'da meydana gelen depremin merkezi Güzelhisar, Menemen ve Foça arasındadır. Depremde 700 ev yıkılmış, 1000 ev hasar görmüş ve 8 kişi ölmüştür. Depremin magnitüdü 6, şiddeti IX, derinliği ise 60 km'dir. 22 Eylül 1939'daki depremin merkezi Dikili'ye çok yakındır. Araştırmaya göre depremde 1000 ev yıkılmış, 41 kişi ölmüş ve 68 kişi yaralanmıştır²⁷. Kaplan tarafından yapılan Aliağa bölgesinde oluşan kıyı erozyonu nedenleri adlı çalışma 2013 yılında tamamlanmıştır. Araştırmada Myrina'nın yeri belirtildikten sonra bölgede volkanik kökenli kayaların hâkim olduğu, jeolojik birimlerin alttan üste doğru Dikili ve Zeytindağ grubu olmak üzere iki başlık altında incelenmesi

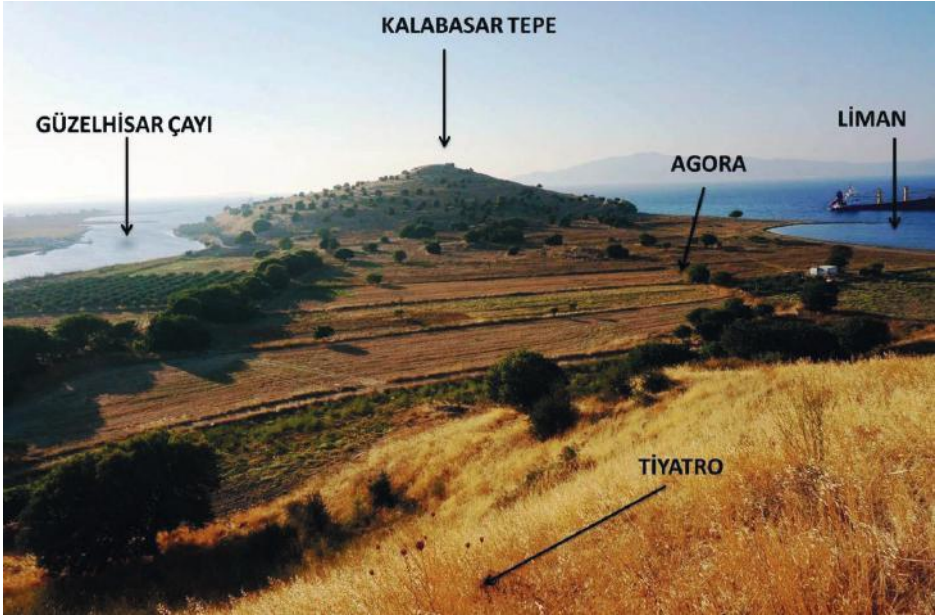
²⁶ Pişkin 2011, 50 vd.

²⁷ Güney 2012, 44 vd.

gerektiği belirtilmiştir. Dikili grubunun Erken-Orta Miyosen yaşlı çökel ve volkanik kayalardan, Zeytindağ grubunun ise Geç Miyosen-Pliyosen çökel ve volkanik kayalardan oluştuğu belirtilir²⁸.

Vardar ve Yavaşlı tarafından yakın zamanda Myrina antik kentinde gerçekleştirilen paleocoğrafya, jeoarkeoloji araştırmaları ve jeoloji çalışmalarına göre kentin hemen yakınından geçen Güzelhisar Çayı, taşıdığı alüvyonlarla kentin çevresindeki vadileri doldurmuş ve kıyı çizgisinin batıya doğru ilerlemesine sebep olmuştur. Güzelhisar Çayı ile antik kentin limanı arasındaki düzlükte yapılan çalışmalarda, Öteki Tepe ile Beriki Tepe'nin günümüzden yaklaşık 5000-4000 yıl önce sığ boğaz şeklindeki bir denizle ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Günümüzden 4000-3000 yıl önce ise lagüner koşulların hâkim olduğu ve daha sonradan malzeme ile dolarak iki tepe arasının kara haline geldiği anlaşılmıştır²⁹.

Fig. 6. Myrina antik kentinde Kalabasar Tepe ve çevresi.

2011 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nurettin Öztürk tarafından Myrina ve Gryneion antik kentlerinde yüzey araştırmalarına başlanmıştır³⁰. 2011-2013 yılları

²⁸ Kaplan 2013, 37 vd.

²⁹ Vardar - Yavaşlı 2016, 164 vd. Şekil 1-8.

³⁰ Öztürk 2012, 151-161; Öztürk - Güloğlu - Girgin 2014; Öztürk - Girgin - Güloğlu - Leygara 2014; Öztürk - Güloğlu - Leygara 2014, 375-384.

arasında devam eden araştırmalardan sonra 2015 yılından itibaren Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığındaki bilim ekibi tarafından araştırmalar yürütölmektedir. Yapılan yüzey araştırmalarında Myrina ile Gryneion'un çevresindeki arkeolojik alanların tespiti ve kültürel mirasın belgelenmesi amaçlanmıştır. Tarla, kanal kesiti, yol, kaçakçı çukuru, mülkiyet durumu, bitki örtüsü ve yüzey görünürlüğü göz önünde tutularak yüzey araştırması bölgesi olarak adlandırılan arkeolojik alanları farklı bölümlere ayırarak bu bölümlerin sınırlarının belirlenerek haritalara işlenmesi planlanmıştır. Her bir bölümün yüzey buluntuları oldukları yerde korunması esasına uygun olarak belgelenme çalışması amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 2015 yılından itibaren antik kentlerin tanınması, geleceğe yönelik planların oluşturulması ve arkeolojik alanların tanımlanması planlanmıştır.

1. Myrina, Kalabasar (Öteki) Tepe

Yapılan ilk çalışmalarda Myrina antik kentinin sınırları belirlenmiştir. Çalışmalara göre kent, deniz kenarında ve Güzelhisar (Titnaios) Çayı'nın denize döküldüğü alanda Kalabasar (Kalabassary/Öteki) Tepe, Apar (Beriki) Tepe, Andız Tepe, Sarıkaya, Kömürcü ve Kalem Tepe adlı alanlar üzerinde yer almaktadır (Fig. 7-8). Kentin territoriumunu belirlemeye yönelik araştırmalara ise halen devam edilmektedir.

Fig. 7. Kalabasar (Öteki) Tepe'de yapılan çalışmalar.

Fig. 8. Kalabasar Tepe'de (Öteki Tepe) yer alan teras.

Araştırmaların başlamasıyla birlikte arkeolojik alanlar tanımlanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, Myrina antik kentinin batısında yer alan Kalabasar (Öteki Tepe) Tepe'nin kuzey yamacındaki teraslarda araştırmalara başlanmıştır. Tepenin rakımı yaklaşık 65-64 metreye ulaşmakla birlikte tepe yaklaşık 385x343 m. ölçülerindedir. Tepe üzerinde herhangi bir mimari yapı ve kalıntıya rastlanmazken tepenin kuzey yamacındaki 2 numaralı terasta çeşitli kap formlarına ait seramik parçalarına rastlanmıştır. Kapalı kap gövde parçaları, çatı kiremidi parçaları, seramiklere ait ağız, kulp ve kaide parçaları ile birlikte krater benzeri kap parçalarına rastlanmıştır. Deniz seviyesinden 1-8 m. arası yüksekliğindeki 1 numaralı terasta diğer terasla benzer tipte çeşitli kap formlarına ait seramik parçalarına rastlanmıştır.

Hellenistik Dönemde savunma açısından güçlü ve korunaklı bir kent olan Myrina'nın surlarına ait kalıntılara Kalabasar (Öteki Tepe) Tepe'de rastlanmıştır (**Fig. 9**). 2015 yılında antik kentin batısındaki Kalabasar Tepe'de deniz kenarında yapılan yüzey araştırmaları sırasında denize yaklaşık 5 m. mesafede yer alan tepenin kuzey batı yamaçlarında rastlanan bir kaçak kazı çukuru içerisinde Hellenistik Döneme ait kent surlarının olduğu görülmüştür. Surlar, denizden yaklaşık 10 m. kodunda, 34 cm yüksekliğinde, 63 cm genişliğinde ve 30 cm kalınlığında dikdörtgen kesme blok taşlardan atkı tekniği ile bir sıra yatay bir sıra dikey olacak şekilde inşa edilmiştir.

Fig. 9. Kalabasar Tepe'nin (Öteki Tepe) Kuzey Batı yamacındaki kent suru.

Duvarın korunan yüksekliği: 133 cm, korunan genişliği ise 80 cm'dir. Aynı alanda Bizans Dönemine ait surlara yapılan eklentiler tespit edilmiştir.

Yapılan ilk gözlemlerde Hellenistik Dönemden sonra Bizans Döneminde surlara takviyeler yapıldığı ve surların dönem içerisinde güçlendirildiği görülmüştür. Kalabasar Tepe ile hemen doğusunda yer alan Apar Tepe arasında, yaklaşık 3 m. uzunluğunda, 0.55 m. yüksekliğinde ve 0.55 m. kalınlığında Bizans Dönemine tarihlenen bir sur duvarı parçası saptanmıştır. Surlar, moloz taşlardan yoğun kireç harç kullanılarak inşa edilmiştir. Bu sur duvarının Apar Tepe'nin hemen Güzelhisar Çayı kenarında yer alan güney eteklerinden itibaren dolaşarak tepenin kuzeyine doğru devam ettiği anlaşılmıştır. Sur duvarları kent içerisinde takip edildiğinde Batı Anadolu'nun diğer kentlerinde olduğu gibi özellikle MS 4. yüzyıldan itibaren Bizans Döneminde kentin sadece Kalabasar Tepe ve Apar Tepe ile birlikte liman ve agorayı kapsayacak şekilde küçüldüğü anlaşılmaktadır.

2. Myrina Agorası

Kentin kuzey doğusunda, limanın güneyinde, Kalabasar (Öteki) ve Apar (Öteki) Tepe arasındaki düzlükte kentin agorasına ait olduğu düşünülen kalıntılara rastlanmıştır. Burada yapılan araştırmalar sırasında Dor düzenli bir sütun tamburu ile birlikte sağlam durumda Dor düzeninde bir

başlık tespit edilmiştir. Aynı alanda belirli bir düzende devam eden tambur kalıntıları nedeniyle söz konusu buluntuların agoranın Dor düzenli stoasına ait olabileceği düşünülmektedir. Aynı alandaki kaçak kazılar sırasında bulunan ve bir kısmı yüzeyde görülebilen kireç taşından kesme taş bloklar olasılıkla agoranın alt yapısına ait olmalıdır (**Fig. 10**).

Fig. 10. Myrina Agora buluntuları.

3. Myrina Tiyatrosu

Akropol olarak tanımlanan Apar (Beriki) Tepe'nin güneybatısında, doğu-batı yönünde uzanan Myrina tiyatrosu tespit edilmiştir (**Fig. 11**). Sırtını doğusundaki yamaca yaslamış olan tiyatro orta büyüklükte yaklaşık 5000-10.000 kişilik olmalıdır. Batıya ve denize bakan tiyatronun yaklaşık 43 m yüksekliğinde olduğu ve 20-45 m kotları arasında yer aldığı, 85 x 75 metrelik ölçüsünde ve 75 metre çapındaki bir alan üzerinde kurulu olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde yoğun moloz taş, toprak ve otlar altında kalan kalıntılar seçilememektedir. Ancak tiyatronun üst kısımlarında ana kayanın oturma basamakları şeklinde işlendiği görülmüştür. Sahne binası, oturma sıraları ve diğer mimari elemanlar tamamen toprak altındadır, yüzeyde tiyatro ile ilgili herhangi bir mimari elemana rastlanmamıştır. Yaklaşık yarım daire planlı olan tiyatronun çok büyük olmadığı görülmektedir.

Tiyatronun hemen batısında yer alan düzlükte Antik Döneme ait büyük bir mermer cadde tespit edilmiştir. Aynı tepenin güney yamaçlarında ise

Güzelhisar Çayı'nın kenarında birbirini takip eden doğu-batı doğrultusunda uzanan dükkân sıralarının olduğu görülmektedir. Dükkân sırası tiyatroya kadar uzanmaktadır. Yapılan ilk tespitlerde; agora, tiyatro, akropol, mermer cadde ve dükkânlar gibi kamu yapılarının şehrin merkezinde bir arada olduğu anlaşılmaktadır.

Fig. 11. Myrina tiyatrosu.

4. Myrina Limanı

Antik kentin limanı, Kalabasar Tepe ile Andız Tepe arasında korunaklı bir alanda ve arazi yapısının avantajlarından faydalanılarak inşa edilmiştir. Günümüzde yaklaşık 500 m. genişliği tespit edilen limanın yalnızca giriş kısmında, mendireğe ait kesme taş bloklar yüzeyden görülebilmektedir (Fig. 12). Olasılıkla güneyinde yer alan agora ile bağlantılı mimarinin olduğu liman yapıları hala toprak ve su altında korunmaktadır. Topografya ve coğrafi şartlar göz önüne alınarak yapılan Myrina limanı hilal şeklinde, hâkim rüzgârlardan korunması amacıyla kuzeydoğu-güneybatı yönünde yapılmıştır. Antik kentin yüzeyde görülen cadde sistemi takip edildiğinde limandan agoraya, agoradan tiyatroya uzanan mermer bir caddenin aynı aks üzerinde oldukları tespit edilmiştir. Smith, Myrina'nın çok güçlü ve küçük bir kent olduğunu, güzel bir limanı olduğunu belirtmektedir³¹.

³¹ Smith 1854, Myrina maddesi.

Fig. 12. Myrina limanı.

5. Myrina Nekropolü

Myrina Nekropolü'nde, Atina Fransız Okulu (L'École Française D'Athenes) araştırmacıları E. Pottier ve S. Reinach tarafından 1880-1882 yılları arasında çok sayıda mezarın kazısı yapılmıştır (Fig. 13-14). Araştırmacılar daha sonra yaptıkları çalışmaları ve elde edilen buluntuları, 1887 yılında iki cilt halinde (metin ve levhalar) yayınlamıřlardır³². “*Myrina Nekropolü*” adlı yayında, kazı sırasında tutulan günlük raporlarla birlikte günlük kazı gözlemleri, arazi ve topografyaya ait araştırmalar, arkeolojik kalıntılar, kentin tarihçesi, tarihi coğrafyası ile birlikte levhalar bölümünde kazılar sırasında bulunan figürinler ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde kazılar başlamadan önceki olaylar ve kazıların geçmişi anlatılır. İkinci blmde Myrina kentinin topografyası ve tarihçesi ele alınır. Özellikle bu blmde antik yazarların anlatımları işığında kentin tarihi coğrafyası ile birlikte mezarların bulunduğu alanın jeolojik yapısı incelenmiştir. nc blmde çalışmalar sırasında görülen ve kazı çalışması yapılan mezarlar ele alınmıştır. Mezarların yapım teknikleri, formları ve boyutları ayrıca değerlendirilmektedir. Araştırmacılar, yapılan kazılarda bulunan mezarları başlıca 6 grup içerisinde deęerlendirirler³³ ;

³² Pottier - Reinach - Veyries 1887, 1 vd.

³³ Pottier - Reinach - Veyries 1887, 60 vd, Fig. 3-4 vd.

a) Dörtgen çukur şeklindeki mezarlar, b) Yuvarlak çukur form, c) Mezar odası formu, d) Kesme blok taştan yapılmış form, e) Taş lahit formu, f) Pişmiş toprak lahit formu. Tespit edilen mezar tiplerinden ilk üç formun (a, b, c) volkanik ana kaya olan tufün işlenmesiyle oluşturulduğunu, diğer üç formun (d, e, f) ise toprak zemine açılan çukurlara gömüldüklerini tespit etmişlerdir³⁴.

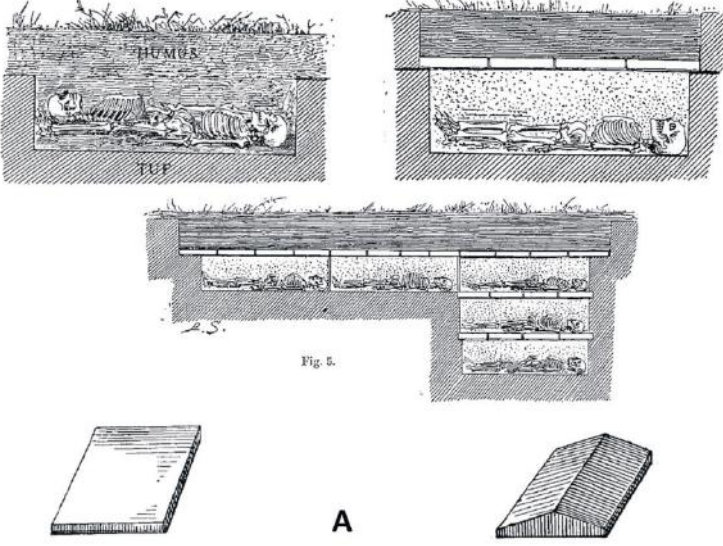

Fig. 13. Mezar tipleri (Pottier - Reinach 1887, 60 vd.).

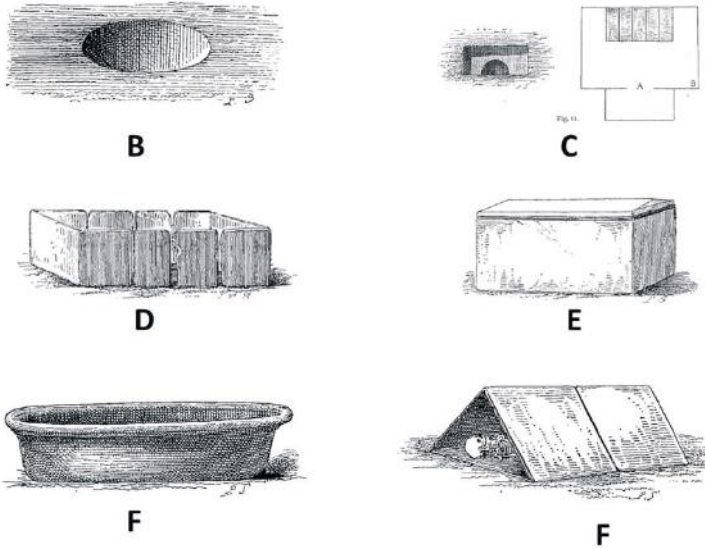

Fig. 14. Mezar tipleri (Pottier - Reinach 1887, 60 vd.).

³⁴ Pottier - Reinach - Veyries 1887, 60 vd.

Andız Tepe'nin güney yamaçları ve Apar Tepe'nin kuzey yamaçları arasındaki derin vadiye yer alan nekropol alanında araştırmalar devam etmektedir. Bu alanda Atina Fransız Okulu üyeleri E. Pottier ve S. Reinach tarafından 1880-1882 yılları arasında kazılarak açılmış mezarlar tespit edilmiştir. Tüf bloklar yan yana getirilerek oluşturulan söz konusu mezarların birçoğu günümüzde kapaksız, üzeri açık ve tahrip edilmiş durumdadır (**Fig. 15**).

Fig. 15. E. Pottier ve S. Reinach tarafından 1880-1882 yılları arasında kazılan Myrina Nekropol vadisi.

Myrina'nın yakınındaki Çaltılıdere Mahallesi, Eski Köy Camii yerinde incelenerek fotoğraflanmıştır. İncelemeler sırasında caminin bahçesinde yer alan Osmanlı Dönemine ait mezarlık içerisinde Myrina Nekropolü'nden taşınarak burada devşirme olarak kullanılmış mezar steline rastlanmıştır (**Fig. 16**). Stel, şematik naiskos şeklindeki formu, dışa taşkın alınlık yapısı, yukarıdan aşağıya genişleyen tipi ve genel form özellikleriyle Geç Hellenistik Döneme ait olmalıdır.

Nekropol alanı, işlenmeye elverişli volkanik bir kayaç olan tüf ana kayadan oluşmaktadır. Topografik yapı ve ana kayanın yüzeye yakın olduğu alanlar, mezarların düzenlenmesi için tercih edilmiştir. Mezarlar, tüf ana kayanın işlenebildiği alanlarda ve genellikle deniz manzaralı alanlarda toplanmıştır. Mezarlar 5 m. kotundan 85 m. kotuna kadar farklı yüksekliklere ait topografya üzerinde konumlanmıştır.

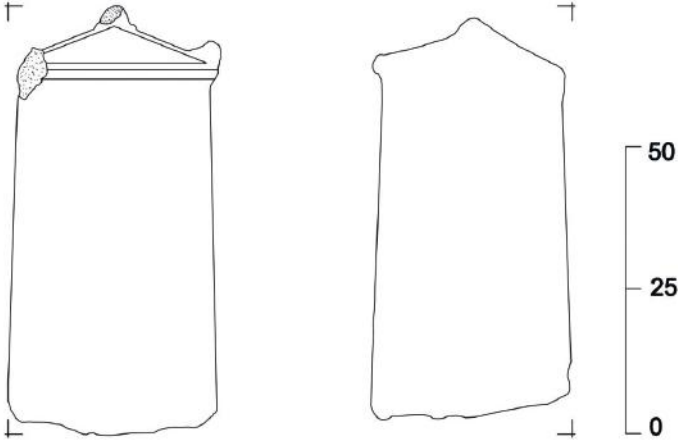

Fig. 16. Mezar stelinin çizimi.

6. Myrina Su Yolları ve Kalem Tepe Araştırmaları

Myrina antik kentinin doğusunda, İzmir-Çanakkale yolunun kenarında yer alan Kalem Tepe, kuzeyinde Sarıkaya Tepe, doğusunda Ağıl Tepe ve güneyinde Kayaalan Ovası'yla sınırlanmaktadır. Tepenin zirvesinde büyük bir bölümü kaçak kazılarla açılmış bir oda mezara rastlanmıştır. 2016 yılı yüzey araştırmaları sırasında Myrina antik kentine doğusundan su getiren kemerlerle birlikte, kentin su yollarına ait kalıntılar tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda doğudaki Ağıl Tepe'den batıdaki Kalem Tepe'ye uzanan 1.05 km. uzunluğunda ve 2-2, 5 m. genişliğindeki su yolu üzerinde yer yer kalıntı izlerine rastlanmıştır. Doğu-batı doğrultulu su yollarına ait duvarlar, moloz taş kullanılarak yoğun kireç harçla örülmüştür.

7. Myrina Territoriumu Araştırmaları

Kentin territoriumunda yapılan çalışmalarda ise antik kent tarafından uzun bir süre kullanıldığı anlaşılan tarım alanları tespit edilmiştir. Antik kentin güney doğusunda, Güzelhisar Çayı'nın kuzeyinde yer alan Bozdivlit Tepe ve Ağıl Tepe'nin güneyindeki alan ile birlikte Sarıkaya, Kalem Tepe ve Kunduz Tepe arasında geniş bir düzlük şeklinde uzanan günümüzdeki Kayaalan Ovası antik kentin tarım alanları olmalıdır. Özellikle Güzelhisar Çayı, Bozdivlit ve Ağıl Tepe çevresindeki su kaynakları sulanabilir tarım için kullanılmış olmalıdır.

Bozdivlit Tepe'nin zirvesinde sadece taş temelleri korunan yamuk planlı ve 50 x 38 metre ölçülerindeki gözlem karakolunun duvarları tespit edilmiştir (Fig. 17-18). Antik kentin kuzey-güney ve batı rotasını kontrol altında tutan

karakolun uzun bir süre kullanıldığı gözlemlenmiştir. Aynı alanda güneydeki daha alçak rakımda yer alan Ağıl Tepe üzerinde ise 50 x 50 m. boyutlarında yaklaşık dörtgen planlı diğer gözlem karakolu saptanmıştır. Özellikle doğu-batı doğrultusunu kontrol altında tutan karakolun Myrina antik kentinin yaklaşık 3.2 kilometre doğusunda yer aldığı ve kentin özellikle tarım ve su alanlarına sahip araziyi kontrol altında tuttuğu düşünülmektedir.

Fig. 17. Bozdivlit Tepe'de yer alan kalıntılar.

Fig. 18. Bozdivlit Tepe'den Myrina tarım alanlarının görünümü.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Hdt.	Herodotos, Historia.
Ksenophon	Hellenica, Books I-IV, çev. C. L. Browson, Harvard University Press,
Plin. Nat.	Plinius, Naturalis Historia.
Strab	Strabon, Geographika.
Tacitus	Annales ab excessu divi Augusti, ed. Ch. D. Fisher, Clarendon Press, 1906.
Vitruvius	De Architectura.

Modern Kaynaklar

Baltazzi 1881	Baltazzi, D., Borne des Pergaméniens, BCH 5, 283-284.
Baltazzi 1888	Baltazzi, D., "Inscriptions de l'Éolide", BCH 12, 358-376.
Baltazzi 2002	Baltazzi, A., Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi, İzmir Kent Kültürü Dergisi, 340-341.
Baltazzi 2013	Baltazzi, G., I Primi scavi di Myrina e Kyme e l'attività di Demostene Baltazzi, Bollettino dell'Associazione, Iasos di Caria, No 19, anno, Bologne, 35-38.
Baltazzi 2013	Baltazzi, G., I Primi scavi di Myrina e Kyme e l'attività di Demostene Baltazzi, Bollettino dell'Associazione, Iasos di Caria, No 19, anno, Bologne, 35-38.
Bean 1997	Bean, G. E., Eski Çağ'da Ege Bölgesi, Arion Yayınları, İstanbul.
Cankardeş Şenol - Dereboylu Poulain 2017	Cankardeş Şenol, G., - Dereboylu Poulain, E., "2015-2016 Yılı Myrina ve Gryneion Yüzev Araştırmalarında Ele Geçen Mühürlü Amphora Kulpları", <i>Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzev Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar</i> , 1. Cilt, Edt. Murat Çekilmez - Emel Dereboylu Poulain, Ankara, 2017, 183-190.
Çekilmez 2016a	Çekilmez, M., "Yüzev Araştırmaları Işığında Myrina Nekropolü", <i>Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, V. Arkeoloji Sempozyumu, Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekan, Bildiri Özetleri Kitapçığı</i> , 2016.
Çekilmez 2016b	Çekilmez, M., The archaeological survey project of Myrina and Gryneion in Aiolis Region (Turkey), World Multidisciplinary Earth Sciences Symposium" in the city of romance Prague (Czech Republic) during 5-9 September 2016.
Çekilmez 2017	Çekilmez, M., "2015-2016 Yılları Yüzev Araştırmalarına Göre Myrina Nekropolü", <i>Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzev Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar</i> , 1. Cilt, Edt. Murat Çekilmez - Emel Dereboylu Poulain, Ankara, 2017, 157-174.
Dereboylu Poulain 2017	Dereboylu Poulain, E., "Myrina ve Gryneion Antik Kentleri 2015-2016 Yılları Yüzev Araştırması Seramik Buluntuları", <i>Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzev Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar</i> , 1. Cilt, Edt. Murat Çekilmez - Emel Dereboylu Poulain, Ankara, 2017, 191-206.

- Doğer 2017 Doğer, E., Aliğa Tarihi, İlkçağdan 21. Yüzyıla, Aliğa Kent Kitaplığı No:4, Ankara.
- Erdan 2017 Erdan, E., "Myrina - Gryneion Arasında Bir Höyük Yerleşimi: Çaltılıdere Höyüğü 2016 Yılı Araştırmaları", *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüze Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Edt. Murat Çekilmez - Emel Dereboylu Poulain, Ankara, 2017, 175-182.
- Erkanal Öktü - İren 2004 Erkanal Öktü, A., - İren, K., Güney Aiolis Yüze Araştırması 2003, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1, 259-270.
- Freely 2004 Freely, J., *The Western Shores of Turkey: Discovering the Aegean and Mediterranean Coasts*, Tauris Parke Paperbacks, London.
- Foça 2011 Foça, S., İzmir ili Aliğa ilçesi Kendirci mevki İDÇ Liman Kurtarma Kazısı'nda Ortaya Çıkarılan Bir Grup Mezarın İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Güçlü 2017 Güçlü, A., "Gryneion'da Yapılan Kazı ve Araştırmalar", *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüze Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Editörler: Murat Çekilmez, Emel Dereboylu Poulain, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi: 3, Ankara, 2017, 41-52.
- Güney 2012 Güney, Y., Çandarlı - Aliğa Arasındaki Kıyı Bölgesinin Jeomorfolojisi ve Kıyı Çizgisindeki Değişimler, Uşak Üniversitesi.
- Kaplan 2013 Kaplan, E., Aliğa Bölgesinde Oluşan Kıyı Erozyonu Nedenleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kırmacı - Demir 2017 Kırmacı, M., - Demir, M. E., "Myrina Antik Kenti Bitki Örtüsü: 2016 Yılı Çalışmaları", *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüze Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Editörler: Murat Çekilmez, Emel Dereboylu Poulain, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi: 3, Ankara, 2017, 253-258.
- Lagona 1983 Lagona, S., Kyme'deki Antik Liman, 1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 45-50.
- Lagona 1984 Lagona, S., Anadolu Sahillerindeki Arkeolojik Ve Topografik inceleme, 2. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 89-92.
- Lagona 1985 Lagona, S., Kyme 1984, 3. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 243-256.
- Malay 1983 Malay, H., Kyme'de Bulunan Üç Yeni Dekret, 1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 41-44.
- Öztürk 2012 Öztürk, N., "Myrina Gryneion 2011 Yüze Araştırması", 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 151-160.
- Öztürk - Güloğlu - Girgin 2014 Öztürk, N., - Güloğlu, G.,- Girgin, A., "2012 Yılı Myrina ve Gryneion Yüze Araştırmaları", 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, 190-201.
- Öztürk - Girgin - Güloğlu - Leygara 2014 Öztürk, N. - Girgin, A. - Güloğlu, G. - Leygara, A., "Myrina-Gryneion Antik Kentlerinin Yüze Araştırmaları", Anadolu Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ankara, 531-546.

- Öztürk - Güloğlu - Leygara 2015 Öztürk, N. - Güloğlu, G. - Leygara, A., "Myrina-Gryneion 2013 Yılı Yüzey Araştırması", 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 375-384.
- Pişkin 2011 Pişkin, G., Aliağa ve Çevresindeki Arkeolojik Yerleşimlerin CBS İle Mekansal Analizi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Pottier - Reinach - Veyries 1887 Pottier, E.- Reinach, S.- Veyries, A., La Nécropole de Myrina, Tome premiere, Texte et Notices, Paris.
- Ramsay 1881 Ramsay, W. M., The Historical Geography of Asia Minor, John Murray, London.
- Sayce 1882 Sayce, A. H., Explorations in Aeolis, JHS, 3, 218-227.
- Semiz 2017 Semiz, B., "Myrina Antik Kenti (Aliağa-İzmir) ve Yakın Çevresinin Jeolojik Özellikleri", *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar*, 1. Cilt, Editörler: Murat Çekilmez, Emel Dereboylu Poulain, Aliağa Kent Kitaplığı Dizisi: 3, Ankara, 2017, 241-252.
- Sevin 2001 Sevin, V., Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- şahin 2017 şahin, R. T., *2015 Yılı Myrina ve Gryneion Yüzey Araştırması Arkeolojik Envanterinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Smith 1854 Smith, W., Dictionary of Greek and Roman Geography, London.
- Stark 1956 Stark, F., Ionia, A Quest, John Murray, New York.
- Umar 1980 Umar, B., "Aiolis", Akbank Yayınları, İstanbul.
- Umar 1993 Umar, B., Türkiye'deki Tarihsel Adlar: Türkiye'nin Tarihsel Coğrafyası ve Tarihsel Adları Üzerine Alfabetik Düzende Bir İnceleme, İstanbul.
- Umar 2002 Umar, B., "Aiolis", İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Vardar - Yavaşlı 2016 Vardar, S. - Yavaşlı, D. D., "Myrina Antik Kenti Çevresinde Paleocoğrafya Araştırmaları", CBU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, 163-182.

Gryneion
Antik Kenti

Gryneion Antik Kenti

Murat Çekilmez¹

1. Gryneion'un Konumu ve Çevresi

İzmir ilinin 51 km. kuzeybatısında, Aliağa ilçesi sınırları içerisinde, ilçe merkezinden 13 km. kuzeydoğudaki Temaşalık Burnu üzerinde yer alan Gryneion, İzmir-Çanakkale karayolu üzerindedir. Karayolu, yerleşimi doğu ve batı alanı olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Elaitikos (Çandarlı) Körfezi içerisinde kuzeyindeki Akmermer ve güneyindeki Mersinli Koyu arasında yarımada ve kara bağlantısı üzerinde konumlanmıştır. Hacıömerli Mahallesi sınırları içindeki Gryneion'un kuzeydoğusunda Yenişakran Mahallesi, güneybatısında ise Çaltılıdere Mahallesi yer almaktadır. Antik Çağda kuzeyinde Pitane ve Elaia, güneyinde Akhaion Limen (Çaltılıdere Höyüğü?), Myrina, Kyme, ve Tisna/Titne, doğusunda ise Aigai antik kentleri arasında yer almaktadır (Fig. 1-2).

---

¹ Doç. Dr. Murat Çekilmez, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Başkanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 09100, Aydın, Türkiye, e-mail: mcekilmez@gmail.com.

Yüzey araştırmalarının gerçekleşmesini sağlayan izinler ve destekleri nedeniyle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne ve bizleri her fırsatta destekleyen İzmir Müzesi Müdürlüğüne çok teşekkür ederiz. Yüzey araştırmalarına destekleri dışında her zaman yanımızda olan Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Cavit Bircan'a, Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Recai Tunca ve Prof. Dr. Törün Özer'e, Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sabri Kılınç'a, Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Engin Akdeniz'e ve bölümdeki meslektaşlarımıza çok teşekkür ederiz. Myrina ve Gryneion antik kenti yüzey araştırmaları Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından FEF-16001 kodlu "Myrina ve Gryneion Antik Kenti Araştırmaları" adlı bilimsel araştırma projesiyle desteklenmektedir. Koordinatörlük biriminde görevli Halit Yalçın ve Selami Uysal'a nazik yaklaşımları nedeniyle çok teşekkür ederiz. Myrina ve Gryneion Antik Kenti Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2017 yılından itibaren T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından desteklenmektedir. Destekleri nedeniyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığına, Prof. Dr. Refik Turan'a ve Türk Tarih Kurumu yetkililerine teşekkür ederiz.

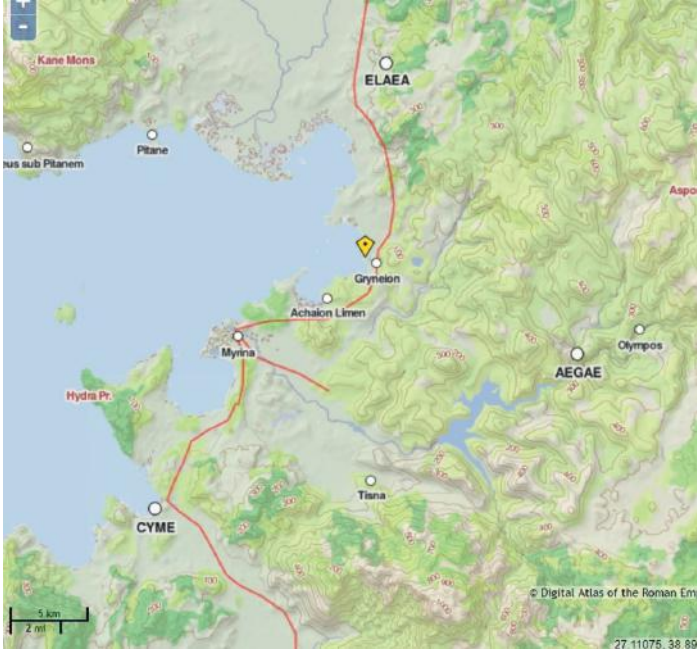

Fig. 1. Gryneion ve çevresindeki Aiol yerleşimleri (Digital Atlas of the Roman Empire).

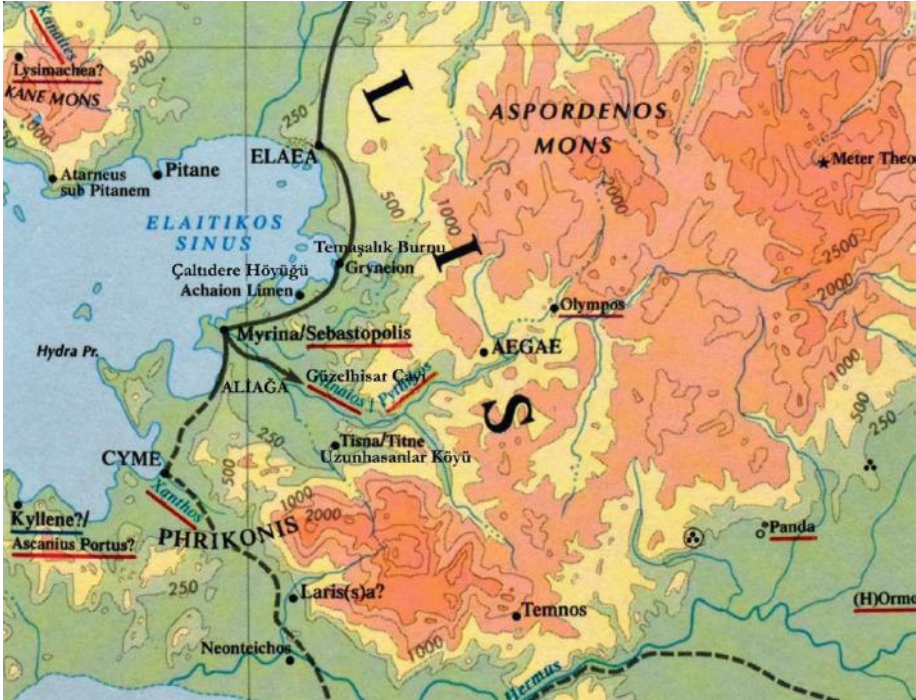

Fig 2. Gryneion ve çevresi (Talbert, R. J. (ed.). 2000'den alınmıştır).

2. Arkeolojik Yüzey Araştırması Alanı

2015 yılından itibaren yürütülen araştırmalarda çalışma sahasının kesin sınırları belirlenmiştir. Çalışma alanı İzmir iline bağlı Aliağa ilçesinin kuzeyindeki Myrina ve Gryneion yerleşimleri ile bu kentlerin territoriumudur. Çalışma alanı kuzeybatıda Karga Burnu'ndan kuzeydoğuda Yüksekköy mevkiine uzanır, doğu sınırlar düz bir hat halinde güneye doğru Kapukaya, Karakaya, Kalabak ve Karadivlit mevkiine, güneydoğu sınırı ise Karaköy mevkiine uzanmaktadır. Aliağa ilçe merkezinin kuzeyinde yer alan güney sınır düz bir hat halinde doğudan batıya doğru Karaköy, Uzunburun ve Kayalan Ovası'ndan devam ederek güneybatıda Aliağa limanı içerisindeki Tuzla Burnu'na kadar devam eder (Fig. 3).

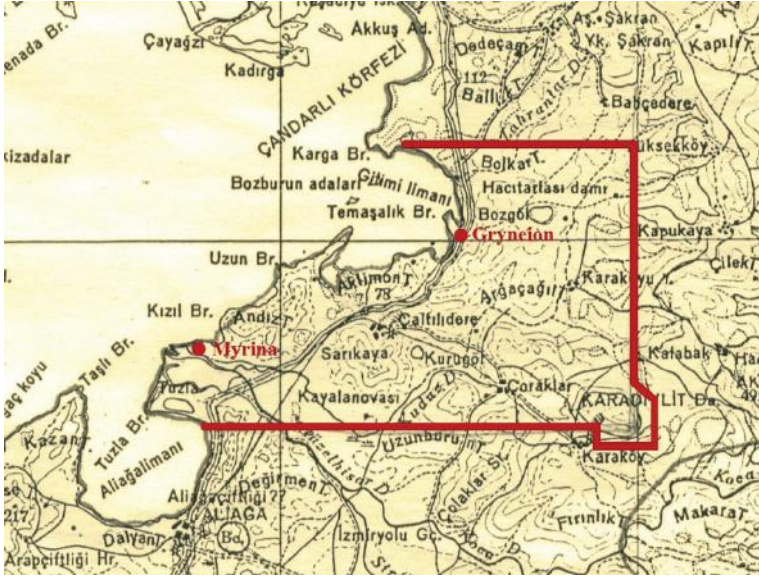

Fig. 3. Yüzey araştırması alanı.

Myrina ve Gryneion antik kentleri arkeolojik yüzey araştırmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle 2015 yılından itibaren, Doç. Dr. Murat Çekilmez başkanlığında yürütülmektedir². 2015-2020 yılları arasında gerçekleştirilmesi öngörülen projedeki amaç, Myrina ve Gryneion kentleri ile birlikte çevredeki arkeolojik alanların tespiti, kültürel mirasın belgelenmesi, tarla, kanal kesiti, yol, ka-

² Myrina ve Gryneion antik kenti yüzey araştırmaları Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından FEF-16001 kodlu "Myrina ve Gryneion Antik Kenti Araştırmaları" adlı bilimsel araştırma projesiyle desteklenmektedir. Myrina ve Gryneion antik kentleri arkeolojik yüzey araştırmaları, 2017 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmektedir.

çakçı çukuru, mülkiyet durumu, bitki örtüsü ve yüzey araştırması bölgesi olarak adlandırılan arkeolojik alanları farklı bölümlere ayırarak bu bölümlerin sınırlarının belirlenerek haritalara işlenmesidir. Yüzey buluntularının oldukları yerde korunması esasına uygun olarak belgelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 2015 yılından itibaren antik kentlerdeki kültür varlıklarının belgelenmesi, geleceğe yönelik planların oluşturulması ve arkeolojik alanların tanımlanması planlanmıştır (Fig. 4-5).

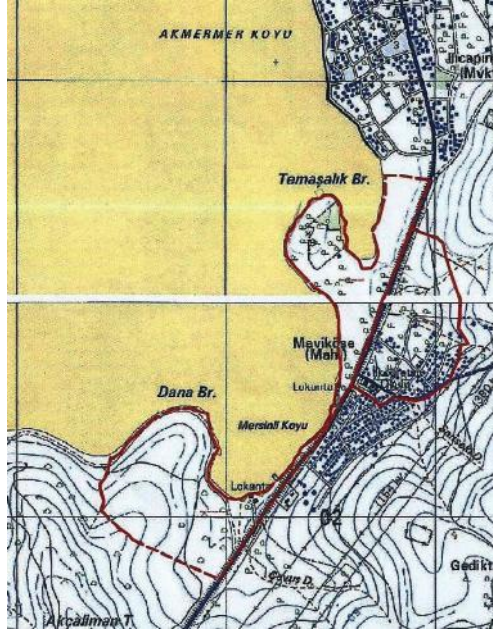

Fig 4. Gryneion ve çevresi.

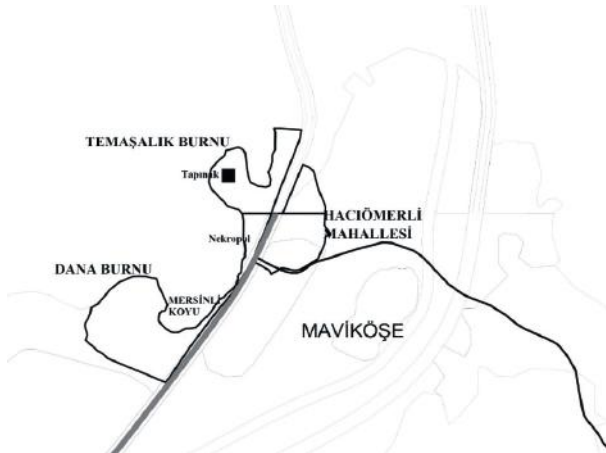

Fig. 5. Gryneion yüzey araştırmaları sırasında saptanan alanlar.

3. Tarihçe ve Yapılan Araştırmalar

İlk defa Herodotos, Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroessa, Pitane, Aigai, Smyrna ve Gryneion ile birlikte on iki Aiol kenti arasında saydığı Myrina'nın bulunduğu bölgenin yerleşim açısından İonia'ya göre daha elverişli ancak iklim bakımından elverişsiz olduğunu belirtir³ (Fig. 6).

Fig. 6. Gryneion'daki kutsal alanın çevresindeki teraslı alan.

Ksenophon, Hellenika adlı eserinde, Gorgion ve Gongylos adlı iki kardeşin Thibron'a bağlılık yemini ettiklerini, Gorgion'un Gambriion-Palaegambriion'un, Eretrialı Gongylos'un ise (MÖ 399 yıllarında) Myrina ve Gryneion'un hükümdarı olduğunu belirtir. Ayrıca Gongylos, daha önce Pers yönetimini benimsediğı için bu kentlerin hediye olarak verildiğini eklemektedir⁴.

Yaşlı Plinius, Aiolis kentlerini sıraladığı 5. kitabının 32. bölümünde, Kyme kentinden sonra gelen Myrina'nın daha önceki isminin Sebastopolis olduğunu, kentin 40 stadium uzağında Gryneion yerleşiminin olduğunu belirtmektedir⁵.

³ Hdt. 1. 149.

⁴ Ksen. Hell. 3. 1.

⁵ Plin. Nat. Hist. 5. 32.

Baltazzi, Myrina ve Gryneion'un Pergamon topraklarının sınırları içinde kaldığını düşünmektedir⁶. Reinach, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki bir Apollon heykelini değerlendirdiği 1896 yılındaki yayınında Gryneion Apollon Tapınağı'ndan bahsetmektedir⁷.

Bean, Attika - Delos Birliği'ndeki kentin bir talent ödediğini, MS 17 yılında bir deprem sonucunda Tiberius'un kente yardım yaptığını ve kentin adının Sebastopolis olarak değiştiğini ancak sonra tekrar Myrina olarak anıldığına değinmektedir. Araştırmacı, kentin hemen kuzeyinde bulunan Gryneion'un zamanla bağımsızlığını yitirip Myrina'ya bağlandığını, kentin Gryneion'da bulunan Apollon kutsal alanı nedeniyle önemli olduğunu belirtmektedir. MS 106 yılında geçirdiği deprem sonrası Hristiyanlığın yükselişiyle birlikte kentin kutsal yerlerinin önemini kaybettiğini aktarmaktadır⁸.

1979 yılı Kyme kurtarma kazısı kapsamında, Myrina ve Gryneion antik kentlerine değinilmektedir⁹. Lagona, 1982 yılındaki Anadolu'nun Batı kıyısının topografisi ve Kyme kazı kampanyası başlıklı çalışma kapsamında Larisa, Myrina ve Gryneion antik kentlerinde topografik araştırmalar yürütmüştür. Özellikle Bean'in yayınlarından yola çıkılarak kentin daha önce tanımlanmayan bölümlerinde araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Liman ve bu yapıyla bağlantılı uzun bir dalgakıran ve yuvarlak bir kule tespit edilmiştir. Yüzey araştırmalarında seramik parçaları, bronz bir yüzük ve fırınlanmış seramik parçalarına rastlanmıştır¹⁰.

Malay, 1983 yılında yayınlanan Kyme'de bulunan üç yeni dekret adlı yayınında yazıtlardan yola çıkarak Kyme'de bir Homonia Tapınağı olduğunu belirtir. Araştırmacı bu görüşten yola çıkarak tapınağın vatandaşlar, Roma ya da komşu bir kent ile Kyme arasındaki dostluğu pekiştirmek için kurulmuş olabileceğini belirtir. Bunun dışında Kyme ve Myrina arasında ortak bir Homonia parasının olduğunu bu nedenle Homonia Tapınağı'nın Kyme ve Myrina arasındaki dostluk ve kardeşlik duygularını pekiştirmek için yapılmış olabileceğini belirtir. Aynı yayındaki üçüncü yazıtta bahsedilen Archippe'nin şehre bağışladığı tarlaların Akhaia Bölgesi'nde (Khoros

⁶ Baltazzi 1881, 283-284.

⁷ Reinach 1896, 157.

⁸ Bean 1997, 87.

⁹ Uçankuş 1980, 139 vd.

¹⁰ Lagona 1983, 45 vd.

Akhaïos) olduklarından hareketle Myrina ve Gryneion arasındaki Akhaïon Limen'dan söz edildiği belirtilmektedir¹¹.

2001 yılında ise Erkanal ve İren tarafından Myrina'nın çevresindeki Hatundere köyü çevresi, Musabey köyü, Menemen ve Sakaltepe'de yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir. 2001-2003 yılları arasında aynı araştırmacılar tarafından Kuzey İzmir-Menemen araştırmaları kapsamında diğer merkezlerle birlikte Myrina ve Gryneion'u da kapsayan Güney Aiolis Bölgesi yüzey araştırmalarına devam edilmiştir¹².

Tuna Nörling, Batı Anadolu'da Attika siyah figür seramiğinin yayılımı adlı çalışmasında, Aiolis Bölgesi örnekleri arasında Myrina ve Gryneion buluntularından bahsetmektedir. Araştırmacı, Aiolis ve Lesbos'ta MÖ 600-450 tarihleri arasına tarihlenen seramiklerin birçoğunun MS 575-525 arasından olduğunu ve yüzyılın sonuna doğru eserlerin miktarında azalma olduğunu belirtir¹³.

Foça tarafından 2011 yılında tamamlanan Aliağa ilçesi sınırlarındaki Kendirci mevki, İDÇ liman kurtarma kazısında ortaya çıkarılan bir grup mezar incelenmiştir. Araştırmacı, MÖ 8. yüzyılın başlarında Anadolu kıyıları ile Aliağa Körfezi çevresinde Aiolis Bölgesi'ne ait on iki kent devletinin konfederasyon oluşturacak şekilde birleştiğini ve bu birliğin dini birleşim ya da ortak kutsal alanının Gryneion'daki Apollon kutsal alanı olduğunu belirtir¹⁴.

2011 yılında Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Nurettin Öztürk tarafından Myrina ve Gryneion antik kentlerinde yüzey araştırmalarına başlanmıştır¹⁵.

Temaşalık Burnu üzerinde, bir tapınağa ait kalıntılar, sur duvarları, nekropol alanı, teraslar ve atölyeler gibi Antik Çağda ait çeşitli kalıntılar yer almaktadır. Yarımada'nın kuzey batısında yer alan yaklaşık 100x100 m. boyutlarındaki dörtgen formlu alanda sütun tamburlarıyla birlikte çeşitli formda duvar kalıntılarına rastlanmış ve bu alanın bir tapınağa ait olabileceği düşünülmüştür. Bunun üzerine alanda yapılan çalışmalarda buranın antik yazarların bahsettiği Apollon kutsal alanı olabileceği üzerinde durulmuştur (**Fig. 7**).

¹¹ Malay 1983, 44 vd.

¹² Erkanal Öktü - İren 2004, 245 vd.

¹³ Tuna Nörling 1994, 439 vd.

¹⁴ Foça 2011, 5 vd.

¹⁵ Öztürk 2012, 151-161; Öztürk - Güloğlu - Girgin 2014; Öztürk - Girgin - Güloğlu - Leygara 2014; Öztürk - Güloğlu - Leygara 2014, 375-384.

Fig. 7. Tapınak alanının üstten görünümü.

Gryneion'daki Apollon Tapınağı hakkındaki ilk bilgileri Antik Çağda yazarları vermektedir. Strabon, Akhaların Limanı'ndan sonra Gryneion kasabasında Apollon'a ait bir kutsal alan, eski bir kehanet mekânı ve beyaz taştan çok değerli bir tapınak bulunduğunu, Akhaların Limanı'ndan kırk stadion uzaklıkta olduğunu belirtir¹⁶. MS 2. yüzyılda yaşamış olan seyyah ve coğrafyacı Pausanias, Gryneion'da keten yetiştirildiğinden ve buradaki meyve vermese de kokulu ağaçlardan oluşturulmuş çok güzel bir korudan, bu korunun da Apollon'un en güzel korusu olduğundan bahseder¹⁷. Yaşlı Plinius, daha önceleri ada şeklinde olan Gryneion'un daha sonra kara ile birleştiğini ve sadece limanlarının kaldığını bildirmektedir¹⁸. Aynı antik yazar, Myrina ve Gryneion kıyılarında yer alan istiridyelerden ve onların faydalarından bahsetmektedir¹⁹. MS 6. yüzyılda yaşamış olan Stephanus Byzantinus, Gryneion'un Myrina'nın kasabası olduğunu, orada hem Apollon'a ait bir kutsal alan, eski bir kehanet mekânı, hem de beyaz taştan çok değerli bir tapınak olduğunu ve içerisinde ibadet edildiğini belirtir²⁰.

Antik Çağ yazarları dışında Myrina basımlı sikkeler üzerinde de en çok karşımıza çıkan tanrı Apollon'dur. MÖ 160-140 arasına tarihlenen Myrina basımlı bronz sikkelerin ön yüzünde genellikle sağa dönük çelenkli Apol-

¹⁶ Strabon 13. 3. 5; Aydaş 2017, 96.

¹⁷ Paus. 1. 21. 7.

¹⁸ Plin. Nat. 5. 32.

¹⁹ Plin. Nat. 32. 21.

²⁰ Stephanos Byzantinos 213.

lon başı, arka yüzde ise ayakta ve sağa dönük Apollon Grynios, sol elinde defne dalı, sağ elinde phiale taşımaktadır²¹ (Fig. 8).

Fig. 8. Hellenistik Dönem Myrina sikkesi²².

Hellenistik Dönem örnekleri dışında Roma İmparatorluk Döneminde de Apollon sikkeler üzerinde en çok karşımıza çıkan tanrıdır. Marcus Aurelius Dönemine tarihlenen Myrina basımı bir sikkenin ön yüzünde sağa, sakallı imparator başı verilirken arka yüzde ayakta, himation giyimli, sağ elinde patera, sol elinde ise defne dalı tutan Gryneion Apollon'u betimlenmiştir²³ (Fig. 9).

Fig. 9. Marcus Aurelius Dönemine tarihlenen bronz sikkenin arka yüzü²⁴.

²¹ Hoover - Macdonald 1999-2000, Fig. 1.

²² Hoover - Macdonald 1999-2000, Fig. 1.

²³ Wroth 1894, BMC 43.

²⁴ Wroth 1894, BMC 43.

MS 193-211 yılları arasında Septimus Severus ve Julia Domna dönemlerine tarihlenen Myrina basımlı bronz bir sikkenin arka yüzünde bir tapınağın ön cephesi betimlenmiştir²⁵ (Fig. 10). Buradaki betimlemede, alınlıklı ve cephesinde altı adet sütunu bulunan (hexastyle) tapınağın ortasında ayakta ve himation giyimli olan Gryneion Apollon'u, sağ elinde patera, sol elinde ise defne dalı ile birlikte betimlenmiştir²⁶.

Fig. 10. MS 193-211 yılları arasında Septimus Severus ve Julia Domna dönemlerine tarihlenen sikkenin arka yüzü²⁷.

1992 yılında Gryneion'da, İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü T. Özkan tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı, literatüre değindikten sonra yarımada üzerinde Apollon Tapınağı'nın olması gereken yerde Çifit Kalesi olarak adlandırılan geç dönem yapısının kalıntılarının bulunduğunu belirtir²⁸.

Gryneion Apollon Tapınağı ve korusu hakkındaki en önemli ve kapsamlı çalışma, E. Doğer ve H. Ortaç tarafından ele alınan, "*Osmanlı Döneminde Güzelhisar-ı Menemen Kazası Tahrirlerinden (15-17. Yüzyıllar) Hareketle Apollon Gryneion Kutsal Korusu'nun Sınırları Üzerine Yeni Veriler*" adlı makaledir. Myrina ve Gryneion Arkeolojik YüzeY Araştırmaları 2. cildi kapsamında 2018 yılında yayınlanan çalışmada antik kaynaklar tarafından aktarılan veriler ve diğer bilgiler detaylı olarak sunulmuştur²⁹.

²⁵ Wroth 1894, BMC Myrina 44.

²⁶ Franke 2007, 76, Nr. 335, (1668).

²⁷ Franke 2007, 76, Nr. 335, (1668).

²⁸ Özkan 1994, 2.

²⁹ Doğer- Ortaç 2018, 45-59. YüzeY araştırmasının 2015 yılında başlamasından itibaren Prof. Dr. Ersin Doğer tarafından araştırmalarımıza büyük bilimsel destek verilmektedir. Aiolis Bölgesi'ni karış karış gezerek büyük bir birikime sahip olan hocamıza destekleri, önerileri ve yardımları için çok teşekkür ederiz.

4. Conze ve Diğerlerinin Araştırmaları (Altartümer von Pergamon, 1912)

1912 yılında yayınlanan Altartümer von Pergamon I adlı yayında Conze ve diğer araştırmacıların üzerinde durdukları alanlardan biri de Myrina ve Gryneion yerleşimleridir. Araştırmacılar, ilk olarak Apollon Tapınağı'yla ünlü Gryneion'un lokalizasyonu konusunda önerilerde bulunur. Daha sonra kentin Şakran Burnu ile Hacıahmet Ağa mevki arasında olduğu belirtilir. Strabon tarafından bahsedilen Akhalıların Limanı (Akhaion Limen) adlı bölge kentin güneyine yerleştirilmektedir³⁰ (Fig. 11).

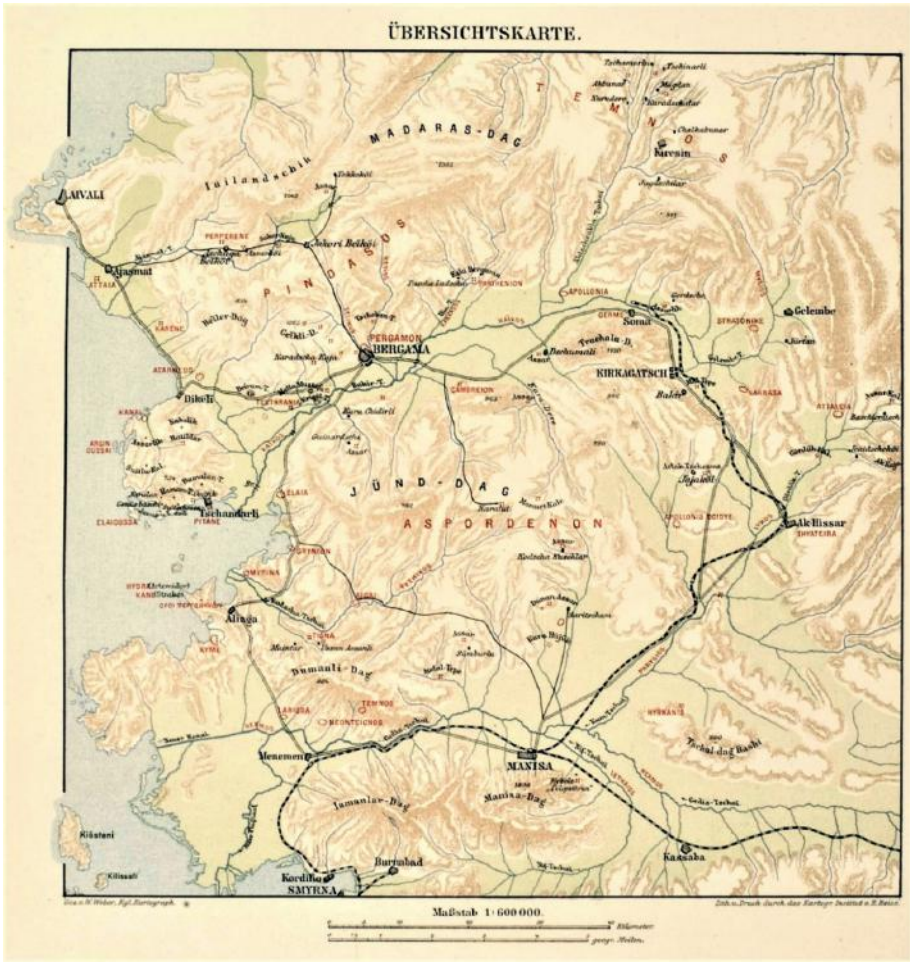
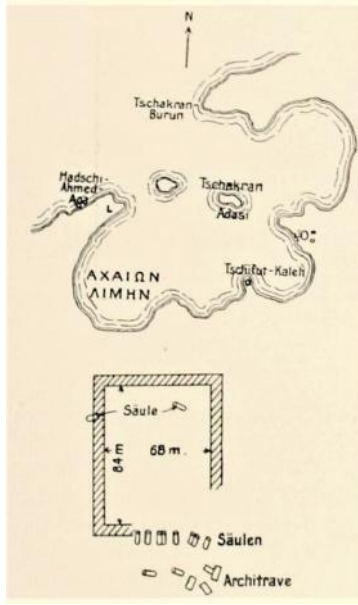

Fig. 11. Altartümer von Pergamon, 1912 cildinde yer alan Pergamon ve çevresini gösteren harita (Conze vd. 1912, 64).

³⁰ Conze vd. 1912, 98 vd.

Araştırmacılara göre Gryneion, özellikle mimari parçalar ve diğer kalıntılar nedeniyle, “*Yahudi Kalesi*” anlamına gelen Çıfıt Kalesi’yle aynı alanda yer almaktadır. Burada yapılan çalışmalarda, 68 x 84 metre ölçülerinde dörtgen planlı ve 1. 70 metre kalınlığında duvarları, düzensiz taşlardan örülmüş bir Ortaçağ kalesinden bahsedilmektedir. Bu dörtgen formlu yapının yanında architrav blokları ile birlikte sütun tamburları tespit edilmiştir. Araştırmacılara göre Çıfıt Kalesi, deniz seviyesinden 3 metre kadar yukarıda bir teras üzerinde yer almaktadır. Gryneion’da böyle bir yapının Apollon Tapınağı’ndan daha geç dönemde olması gerektiği üzerinde durulmuştur³¹ (Fig. 12).

Fig. 12. Altartümer von Pergamon I, 1912 cildinde yer alan Gryneion’daki kalıntıları gösteren çizim (Conze vd. 1912, 98).

Keene, 1959 yılında Türk Arkeoloji Dergisi’nde yayınlanan makalesinde 1957 yılında İzmir-Bergama yol yapımı sırasında Gryneion’da yapılan kazı çalışmaları ve buluntuları değerlendirmiştir³². Karayolu çalışmaları sırasında mozaik bir taban ile deniz kenarında yaklaşık 12 metre boyunca devam eden nekropol alanı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar sırasında mozaik ve kırık lahit parçalarına rastlanmış ve bunun üzerine kazılar başlamıştır. Araştırmacı tarafından Geç Roma Dönemine tarihlenen bu mo-

³¹ Conze vd. 1912, 98 vd.

³² Keene 1959, 55-59.

zaikli alanının üzeri daha sonra kapatılmıştır. Aynı alanda deniz kenarında ise mezarlık alanı ve içerisinde kırık lahit ve seramik parçalarına rastlandı. Ele geçen sağlam durumdaki seramiklerin büyük çoğunluğu MÖ 5. yüzyıla tarihlenen siyah figürlü eserlerdi. Bunun dışında ele geçen eserlerden yola çıkılarak MÖ 6. yüzyıldan Geç Roma İmparatorluk Dönemini de kapsayan arkeolojik eserlerin ele geçtiği saptanmıştır³³.

5. Apollon Tapınağı Araştırması

Gryneion'daki Apollon Tapınağı konusunda en kapsamlı çalışma ise G. Ragone'nin, 1990 yılında Studi Ellenistici III'de yayınlanan "*Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide, Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi per la Ricerca Topografica*" adlı makalesidir³⁴ (Fig. 13).

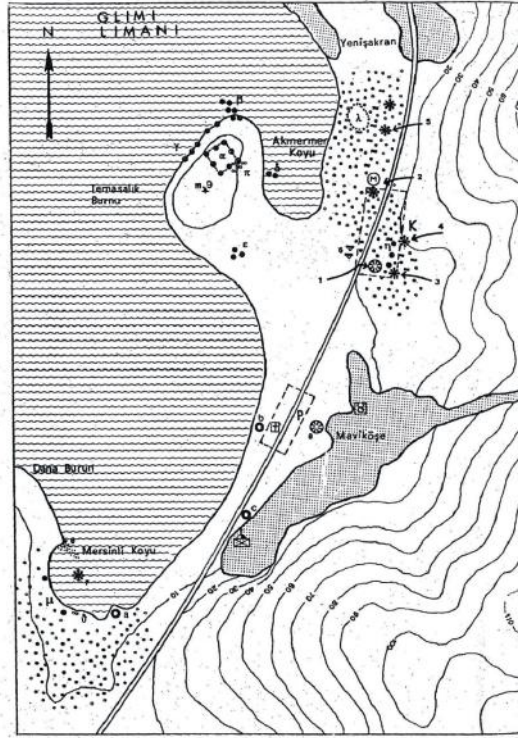

Fig. 13. Gryneion ve çevresindeki kalıntılar³⁵

³³ Keene 1959, 55-59.

³⁴ Ragone, G., "*Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide, Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi per la Ricerca Topografica*", Studi Ellenistici III, 1990, 9-111. Ragone'nin İtalyanca makalesinin Türkçe çevirisi için Prof. Dr. Ersin Doğer'e çok teşekkür ederim.

³⁵ Ragone 1990, Tav. VIII.

Araştırmacı, 1988 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında yürüttüğü yüzey araştırmalarının verilerine göre çalışmayı tamamlamıştır. Çalışmanın başlangıcında 1447-1954 yılları arasında Gryneion ve Apollon Tapınağı'yla ilgili yapılan araştırmalar aktarılmıştır. Bu kapsamda eskiden günümüze doğru Anconalı Ciriaco, Chandler, Leake, Texier, Pullan, Pottier ve Reinach'ın Gryneion ve tapınak konusundaki anlatımlarına yer verilmiştir. Araştırmacıya göre 1883 yılında İstanbul Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey'in öncülüğünde Demosthenes Baltazzi Bey ve Fransızlar tarafından bu alanlarda kazı çalışması yapılmasına ve daha geniş çapta araştırma yürütülmesine karar verilmiştir. Bunun dışında W. von Diest ve diğer araştırmacılar tarafından 1886 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında Pergamon ve çevresindeki alanlar konusunda araştırmalar yürütüldüğü belirtilir. 1887'de tekrar von Diest tarafından Gryneion'un ziyaret edildiği, 1912'de Schuchhardt tarafından bir araştırma yürütüldüğü ve 1964 yılında Stark'ın, Gryneion ve tapınağın yeri konusunda önerilerde bulunduğu aktarılmıştır³⁶ (Fig. 14).

Golfo di Çandarlı (Çandarlı Körfezi): siti antichi, itinerari antiquari, toponomastica moderna. [Rielaborazione a disegno della tav. precedente. Scala 1: 200.000].

Fig 14. Gryneion ve çevresi haritası³⁷.

³⁶ Ragone 1990, 9 vd.

³⁷ Ragone 1990, Tav. VI.

Ragone çalışmasında 1957-1984 yılları arasındaki modern keşiflere değinmektedir. Araştırmacı, 1957 yılındaki İzmir-Bergama yol onarımları sırasında çıkan ve daha sonra kazılan alanlardaki verilerden bahseder. Araştırmacıya göre, 1963 yılında Bean kenti ziyaret eder ve gözlemlerini aktarır. 1972-73 yıllarında Bergama Müzesi tarafından Gryneion'da özellikle de nekropol alanında bir kurtarma kazısı gerçekleşir. S. Lagona, 1982 yılı Kyme kazıları kapsamında Gryneion'da araştırmalar yürütmüştür. 1983-1984 yıllarında ise R. Meriç tarafından alanda çalışmalar yürütülür³⁸.

Ragone çalışmanın devamında Gryneion yarımadası ve bölgesinin o günkü durumu konusunda elde ettiği verileri aktarır. Ragone, ilk olarak bölgenin topografyası üzerinde durmaktadır. Daha sonra deniz kenarındaki dörtgen alanda Ortaçağ ve Bizans Dönemine ait duvar bloklarıyla birlikte yivsiz sütun tamburlarının bulunduğu belirtilmiştir. Aynı alanda Klasik, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemine ait seramik parçalarının bulunduğu, özellikle Keene ve Meriç tarafından saptanan MÖ 2. binyıla ait seramik parçaları nedeniyle kentte MÖ 2. binden itibaren yerleşimin olması gerektiği belirtilmiştir³⁹.

6. Apollon Tapınağının Korusu Konusundaki Araştırmalar

2018 yılında yayınlanan Myrina ve Gryneion arkeolojik yüzey araştırmaları 2. bandında bölgede uzun yıllardır araştırmalar yürüten Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ersin Doğer ve Ege Üniversitesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi Hilal Ortaç tarafından yayınlanan "*Osmanlı Döneminde Güzelhisar-ı Menemen Kazası Tahrirlerinden (15.-17. Yüzyıllar) Hareketle Apollon Gryneion Kutsal Korusu'nun Sınırları Üzerine Yeni Veriler*" adlı makale ile konu hakkındaki yeni ve son veriler değerlendirilmiştir⁴⁰. Çalışmada Antik Çağ yazarlarının Apollon Tapınağı ve korusu hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bunun dışında tahrir defterlerindeki bilgilerden yararlanılarak korunun 16. yüzyıldaki yaklaşık sınırları belirlenmiştir. Çalışmaya göre Temaşalık Korusu yaklaşık 7.500 hektara ulaşmaktadır. Sonuç olarak, Temaşalık Korusu'nun sınırlarının Apollon Gryneion kutsal korusunun mirası olduğu varsayımı üzerinde durulmuştur⁴¹.

³⁸ Ragone 1990, 31 vd.

³⁹ Ragone 1990, 38.

⁴⁰ Doğer ve Ortaç 2018, 45-59.

⁴¹ Doğer ve Ortaç 2018, 45-59.

Doğer ve Ortaç'a göre Apollon kültünün ve kehanetlerinin yeraltı suyu ile ilişkisi vardır. 1990 yılından önce bu bölgede araştırmalar yürüten G. Ragone, tapınağı su kaynaklarının yakınında ve kutsal korunun ortasında düşünmektedir. G. Ragone'ye göre tapınak ve çevresindeki kutsal koru günümüzde kurak bir görünüm veren Temaşalık yarımadasında değil, İzmir-Bergama karayolunun hemen doğusunda, altında ve Maviköşe'nin kuzeyinde kendini gösteren sulak alanda birikmiş alüvyonun derinlerinde olmalıdır⁴². Ragone ile birlikte Doğer ve Ortaç, çalışmalarında Gryneion Apollon Tapınağı'nın farklı bir alanda olabileceği üzerinde durmaktadır. Son derece önemli bilgiler sunan bu görüş ve önerilerden yola çıkılarak gelecek yıllarda özellikle Maviköşe'nin kuzeyinde ve karayolunun doğusundaki alanlarda jeofizik çalışmalarının yapılması ve bu çalışmaların kazılarla desteklenmesi planlanmaktadır⁴³.

7. Nekropol'den Bulunan Seramikler Konusundaki Araştırmalar

Gryneion'da tanımlanabilir durumdaki alanlardan biri de Nekropol'dür. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kaan İren, İstanbul Üniversitesi'nde 1993 yılında tamamladığı "*Gryneion Antik Nekropol'ündeki Seramik Malzeme*" adlı yüksek lisans tezinde, 1973-1975 yılları arasında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında bulunan seramikleri değerlendirmiştir⁴⁴. Bu çalışma Gryneion seramikleri konusundaki en detaylı ve tanımlayıcı araştırmadır. Araştırmacı kentin coğrafi konumu ve tarihçesine değindikten sonra araştırma tarihçesi üzerinde durmakta ve ardından tez konusu olarak ele alınan Oryantalizan seramikleri sınıflandırmaktadır. Açık kaplar grubu içerisinde dinos, krater ve tabakları, kapalı kaplar grubu içerisinde ise amphora, aryballos ve oinokhoeleri detaylı olarak anlatmaktadır. Bergama Müzesinde korunan eserlerin Oryantalizan Dönemin özelliklerini yansıttığı ve MÖ 630'dan sonra bu etkinin görüldüğü tespit edilmiştir. Beyaz astar ve kırmızı boya bu bölgeye özgü görülmektedir. Üretilen eserlerin bölgesel özellikler gösterdiği, bezeme formunun çoğunlukla kuzey İonia kökenli olduğu ve bunun sonucunda özgün bir Oryantalizan biçim ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır⁴⁵. Bunun dışında siyah figürlü Aiolis vazoları, basit bezekli kaplar ve gri tek renkli vazolar olmak üzere Gryneion buluntusu seramikler detaylı olarak

⁴² Doğer ve Ortaç 2018, 45-59.

⁴³ Gryneion Apollon Tapınağı'nın yeri konusunda bilgilendirme ve önerileri için Prof. Dr. Ersin Doğer'e çok teşekkür ederiz.

⁴⁴ İren 1993, 1 vd.

⁴⁵ İren 1993, 42 vd.

incelenmiştir. Siyah figürlü Aiolis seramikleri grubu içerisinde açık kaplar tipolojisi altında krater ve tabaklar, kapalı kaplar tipolojisinde ise oinokhoe incelenmiştir. Sonuç olarak çalışmada ele alınan malzeme MÖ 550-525 yılları arasına tarihlenerek seramiklerin Aiolis'e özgü siyah figür bezeme tekniğinin varlığını doğruladığı belirtilmiştir⁴⁶ (Fig. 15).

Fig. 15. Gryneion Nekropolü'nden bulunan seramik örnekleri⁴⁷.

İren tarafından ele alınan eserler arasında Geometrik Döneme tarihlenen seramiğe rastlanmamıştır. MÖ 630'dan önceye tarihlenen seramik olmaması nedeniyle nekropolün o tarihten itibaren kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacı, Klaros ve Gryneion arasındaki ilişkilerden yola çıkarak Gryneion'un MÖ 630 yıllarında Klaros'un desteğiyle kurulan bir kehanet merkezi olup olamayacağı sorusu üzerinde durmaktadır. Diğer düşüncede ise kehanet merkezinin daha erken, iskânın ise MÖ 630'da başlamış olabileceği belirtilir. Bu nedenle Gryneion'da MÖ 1. bin başları ile MÖ 630 yılları arasında yerleşim olup olmadığını söylemek için daha çok veriye ihtiyaç duyulduğu belirtilir⁴⁸.

⁴⁶ İren 1993, 63 vd.

⁴⁷ İren 1993, Lev. A, 1-4.

⁴⁸ İren 1993, 102 vd.

8. YüzeY Araştırmalarında Bulunan Arkeolojik Veriler

Gryneion'da Őimdiye kadar saptanan MÖ 2. binyıla ait izlerin tamamını seramik parçaları oluşturmaktadır. İlk olarak Keene ve Meriç ile birlikte 1992 yılında burada kazı çalışmaları gerçekteştiren ÖZkan, MÖ 2. binyıla ait seramiklerden bahsetmektedir. 2015 yılından itibaren yürütölen yüzeY araştırmaları sırasında tapınak olarak tanımlanabilecek dörtgen formlu yapı içerisinde sadece bir adet MÖ 2. binyıla tarihleyebileceğimiz seramik gövde parçasına rastlanmıştır (Fig. 16).

Fig. 16. Tapınak alanında bulunan MÖ 2. binyıla ait seramik gövde parçası.

Bunun dışında tapınak alanı olarak tanımlanabilecek alanın çevresinde ortalama 60 cm. çapında sütun tamburları tespit edilmiştir (Fig. 17-18).

Fig. 17. Tapınak çevresinde bulunan sütun tamburu.

Fig. 18. Tapınak çevresinde bulunan sütun tamburu.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda, Gryneion sikkelerinin bir yüzünde yer alan deniz çift kabuklusu *Pinna Nobilis*'in, Temaşalık Burnu'nun güneybatısındaki deniz tabanındaki varlığının tespitine yönelik araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Gryneion'un, sadece MÖ 4. yüzyıl sonu - 3. yüzyıl başında bronz sikke bastığı bilinmektedir⁴⁹. Bu sikkeler üzerinde yer alan *Pinna Nobilis* betimleri, Myrina ve Kyme'nin olduğu kadar Gryneion'un da arması haline gelmiştir (**Fig. 19**)⁵⁰.

Fig. 19. Bir yüzünde Apollon tasviri, diğer yüzünde ise *Pinna Nobilis* bulunan sikke.

⁴⁹ Tekin 2017, 103.

⁵⁰ Tekin 2017, 113; No.58 ön, No.55 arka.

Plinius, istiridyelerin tatlı suları ve denize döküldüğü yerleri sevdiğinden bahsederken, bazen Gryneion ve Myrina'daki gibi nehirlerin denize ulaştığı yerlerden uzakta da yaşadıklarından bahsetmektedir⁵¹. Fakat Temaşalık Burnu'nun güneybatı deniz hattı boyunca bölgede karşılaştığımız yoğun sazlıklar, tatlı suyun varlığını kanıtlar niteliktedir. Ayrıca, Kaikos'un (Bakırçay) yatağını değiştirmeden önce tatlı sularını Çandarlı Körfezi'ne bıraktığı bilinmektedir. Sonuç olarak deniz tabanında yapılan çalışmalarda birçok deniz çift kabuklusu olan *Pinna Nobilis*'in tespiti yapılmıştır (**Fig. 20**). Tespiti yapılan bu deniz kabukluları hakkında Plinius, hastalık ve yaralar üzerinde iyileştirici etkisinin olduğundan detaylıca bahsetmektedir⁵².

Fig. 20. Araştırmalar sonucu Temaşalık Burnu'nun güneybatısındaki deniz tabanında yer alan *Pinna Nobilis*ler.

⁵¹ Plin. Nat. XXXII, 21, 6.

⁵² Plin. Nat. XXXII, 21, 6.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Hdt.	Herodotos, Historia.
Ksen. Hell.	Ksenophon, Hellenica.
Paus.	Pausanias, Periegesis Hellados.
Plin. Nat. Hist.	Plinius, Naturalis Historia.
Stephanos Byzantinos	Stephanos Byzantinos, Ethnica.
Strab.	Strabon, Geography.

Modern Kaynaklar

Baltazzi 1881	Baltazzi, D., Borne des Pergaméniens, BCH 5, 283-284.
Bean 1997	Bean, G. E., Eski Çağ'da Ege Bölgesi, Arion Yayınları, İstanbul.
Conze vd. 1912	Conze, A., - Berlet, O., - Philippson, A., - Schuchhardt, C., - Graber, F., Stadt und Landschaft, AvP 1.
Doğer - Ortaç 2018	Doğer, E., - Ortaç, H., Osmanlı Döneminde Güzelhisar-ı Menemen Kazası Tahrirlerinden (15.-17. Yüzyıllar) Hareketle Apollon Gryneion Kutsal Korusu'nun Sınırları Üzerine, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırması, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar, 2. Band. 45-59.
Erkanal Öktü - İren 2004	Erkanal Öktü, A., - İren, K., Güney Aiolis Yüzey Araştırması 2003, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1, 259-270.
Foça 2011	Foça, S., İzmir ili Aliağa ilçesi Kendirci mevkii İDÇ Liman Kurtarma Kazısı'nda Ortaya Çıkarılan Bir Grup Mezarın İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
Franke 2007	Franke, P. R., Roma Dönemi'nde Küçük Asya, Sikkelerin Yansımasında Küçük Asya, Ege Yayınları, İstanbul.
Hoover - Macdonal 1999 - 2000	Hoover, O., - Macdonald, D., "Syrian Imitations of New Style Athenian Tetrachms Struck Over Myrina", Berytos 44, 109 - 117.
İren 1993	İren, K., Gryneion Antik Nekropolündeki Seramik Malzeme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
Keene 1959	Keene, L., Recent Finds at Gryneon, Türk Arkeoloji Dergisi IX-2, 55-59.
Kırmacı 2018	Kırmacı, M., Gryneion Antik Kenti Bitkileri Üzerine: 2017 Çalışmaları, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırması, Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar, 2. Band, 349-360.
Lagona 1983	Lagona, S., Kyme'deki Antik Liman, 1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 45-50.

Lagona 1984	Lagona, S., Anadolu Sahillerindeki Arkeolojik ve Topografik İnceleme, 2. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 89-92.
Lagona 1985	Lagona, S., Kyme 1984, 3. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 243-256.
Lagona - Frasca 2009	Lagona, S. - Frasca, M., La ceramica grigia a Kyme et in Eolide, Pontica XLII, Suppl. I, Pontic Grey Wares, International Conference Bucarest - Constantza, pp.285-304.
Malay 1983	Malay, H., Kyme'de Bulunan Üç Yeni Dekret, 1. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 41-44.
Özkan 1994	Özkan, T., "1992 Yılı Gryneion Kazısı Çalışmaları, 4. MKKS, 1-15.
Öztürk 2012	Öztürk, N., "Myrina Gryneion 2011 Yüzey Araştırması", 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 151-160.
Öztürk - Güloğlu - Girgin 2014	Öztürk, N., - Güloğlu, G.,- Girgin, A., "2012 Yılı Myrina ve Gryneion Yüzey Araştırmaları", 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II, 190-201.
Öztürk - Girgin - Güloğlu - Leygara 2014	Öztürk, N. - Girgin, A. - Güloğlu, G. - Leygara, A., "Myrina-Gryneion Antik Kentlerinin Yüzey Araştırmaları", Anadolu Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı, Ankara, 531-546.
Öztürk - Güloğlu - Leygara 2015	Öztürk, N. - Güloğlu, G. - Leygara, A., "Myrina-Gryneion 2013 Yılı Yüzey Araştırması", 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I, 375-384.
Ragone 1990	Ragone, G., "Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide, Testimonianze Antiquarie, Fonti Antiche, Elementi per la Ricerca Topografica", Studi Ellenistici III, 9-111.
Reinach 1886	Reinach, S., Deux Terre-cuites de Cymé, BCH 10, 492-500.
Reinach 1888	Reinach, S., Esquisses Archéologiques, Paris.
Reinach 1910	Reinach, S., Hamdi Bey, Revue Archéologique, 4eme Serie, Tome 15, 407-413.
Tekin 2017	Tekin, O., Gryneion ve Sikkeleri, Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları, Belgeler ve Yeni Araştırmalar, 1. Cilt, Ed. Çekilmez, M., - Dereboylu Poulain, E., Ankara. 101-114.
Tuna Nörling 1994	Tuna Nörling, Y., Attika Siyah Figür Seramiğinin Batı Anadolu'da Yayılımı, 11. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 437-454.
Uçankuş 1980	Uçankuş, T. H., Kyme Kurtarma Kazısı 1979, 2. Kazı Sonuçları Toplantısı, 139-149.
Wroth 1894	Wroth, W., The Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, BMC 17 - Troas, Aeolis and Lesbos, London.

Tisna
Antik Kenti

Tisna Antik Kenti

Emre Erdan¹

Aiolis Bölgesi, ismini tarihsel gerçekliği şüpheli bir kolonizasyon hareketi sonucunda Kıta Yunanistan'dan Anadolu'ya ilk gelen kavim olduğu antik yazarlar tarafından aktarılan Aiollerden almaktadır. Bölge yaklaşık olarak İzmir Körfezi'nin kuzeyi ile Troas Bölgesi'nin güneyi arasında sahil şeridinde yer almakta, kıyıya yakın Lesbos gibi adalar da Aiolis ve Aiollerin yaşadığı alanlar olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda konu ile ilgili artan ilgi ve buna paralel olarak oluşturulan yeni çalışmalar, antik kaynaklarda MÖ 11. yüzyılda gerçekleştiğine inanılan kolektif göç hareketlerinin doğruluğunu sorgulamakta, Troia gibi kazıları uzun yıllara dayanan ve güçlü bir stratigrafi sunan merkezlerde söz konusu döneme dair gerçekleştirilen incelemelerde antik kaynaklarda aktarıldığı çapta bir göç hareketinin izlerine rastlanılmadığı belirtilmektedir².

Antik kaynaklar, başta Herodotos olmak üzere 12 kentten oluşan bir Aioli Birliği'nden bahsetmektedir. Herodotos'un bildirdiği ve arkeolojik çalışmalar aracılığıyla tanınan başlıca 12 Aioli kenti Kyme, Larisa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigirossa, Pitane, Aigai, Myrina, Gryneion ve Smyrna'dır³. Bununla beraber bölgede birlik kapsamında değerlendirilmemiş farklı kentler de bulunmakta, bunların dönem dönem güç kazanmasına karşın, zamanla diğer önemli kentlerle bütünleşerek bir kasaba mahiyetine dönüştüğü bilinmektedir. İşte bu söz konusu kentlerden birisi de MÖ 4. yüzyılda kendi adına para bastırdığı bilinen Tisna antik kentidir.

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Emre Erdan, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, erdanemre@gmail.com.

² Rose 2008.

³ Hdt. I, 149. Smyrna daha sonra İon Birliği'ne katılmıştır.

1. Konum ve Topografya

Tisna antik kenti günümüzde İzmir ili, Aliğa ilçesi, Uzunhasanlar Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Fig. 1-7). Bununla beraber günümüz siyasi sınırları kapsamında kentin özellikle kuzeydoğu kısımlarının Manisa ili sınırları içerisinde yer aldığı bilinmektedir. Çandarlı (Elaitikos) Körfezi'ne tepeden bakar şekilde, yaklaşık 250-350 m. rakımda kurulduğu görülen Tisna (Fig. 4), günümüzde de değerlendirilen oldukça verimli bir arazi tarafından çevrelenmektedir.

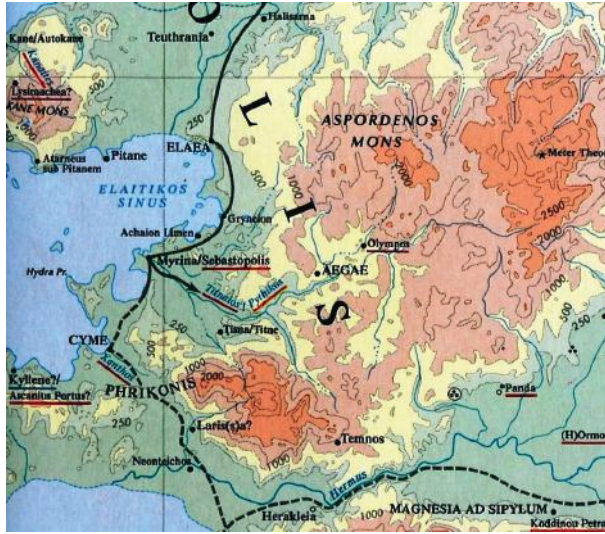
Tisna antik kenti, doğu-batı uzantılı yüksekçe kayalık bir kütle üzerinde kurulmuştur. Günümüzde Kocakale Tepe ve Sarıkale Tepe olarak adlandırılan söz konusu yüksek alan güneyde Uzunhasanlar ve Çıtak, güneydoğuda Karakuzu, güneybatıda ise Güzelhisar Mahalleleri ile çevrilidir. Kentin hemen kuzeyinden Güzelhisar (Titnaios/Pythikos) Çayı geçmekte, günümüzde söz konusu akarsu Kocakale Tepe'nin hemen kuzeydoğusunda yer alan Güzelhisar Barajı'nı beslemektedir. Kentin hemen kuzeyinden hafif bir meyille kuzeybatı yönüne dönen akarsu, Aliğa ilçe merkezinin kuzeyinde, Myrina antik kenti önlerinden Çandarlı Körfezi ile bütünleşir.

Fig. 1. Kocakale Tepe'den Uzunhasanlar Mahallesi. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Günümüzde Güzelhisar (Kocaçay) Çayı olarak anılan ve eski çağlarda kent ile aynı isimle Titnaios/Pythikos olarak adlandırılan akarsu, Tisna'nın territoryumu içerisinde yer alır. Kentin bu noktaya kurulmuş olmasının en

önemli sebeplerinden birisi de söz konusu akarsu ve akarsu etrafında yer alan verimli ova olmalıdır. Aigai antik kentinin eteklerinden geçip, yukarıda değindiğimiz üzere Myrina antik kentinin yamacından Çandarlı Körfezine, dolayısıyla da Ege Denizi ile buluşan akarsu, yazılı kaynaklar aracılığıyla tanıdığımız fakat hakkında bugün itibarıyla çok da bilgi sahibi olmadığımız ırmak tanrısı Titnaios'dan ismini almakta, Aigai ve Tisna'nın Roma Döneminde bastığı paraların üzerinde bu ırmağı simgeleyen tanrının kabartması ve Titnaios adı açıkça görülmektedir. Kentin sınırları içerisinde yer alan ve bölgeyi besleyen bir diğer akarsu Sirçe Deresi'dir ve bu akarsu da Uzunhasanlar Mahallesi'nin güneyinden geçmektedir.

Fig. 2. Tisna antik kenti ve yakın çevresinde yer alan merkezler. (Talbert, R. J. (ed.), 2000'den alınmıştır.)

Fig. 3. Tisna antik kenti konumu (Google Earth).

Tisna antik kenti, daha önce değindiğimiz üzere topografik açıdan yüksek bir konuma kurulmuştur. Eteklerinde verimli ve her daim tarıma elverişli toprakları bulunan kent kuzeydoğudan Yunt (Aspordenos) ve güneyden Dumanlı Dağ (Sardene) ile çevrilidir. Aigai gibi önemli Aiol kentlerinden birisini barındıran volkanik dağ kütlesi doğusunda Gediz (Hermos) Vadisi kuzeyinde Bakırçay (Kaikos) Vadisi ve batısında Güzelhisar Ovası yer almakta, söz konusu konum özellikleri ve hemen tüm dönemlerde önemli bir geçiş alanı olması itibariyle son derece stratejik bir konumda bulunmaktadır.

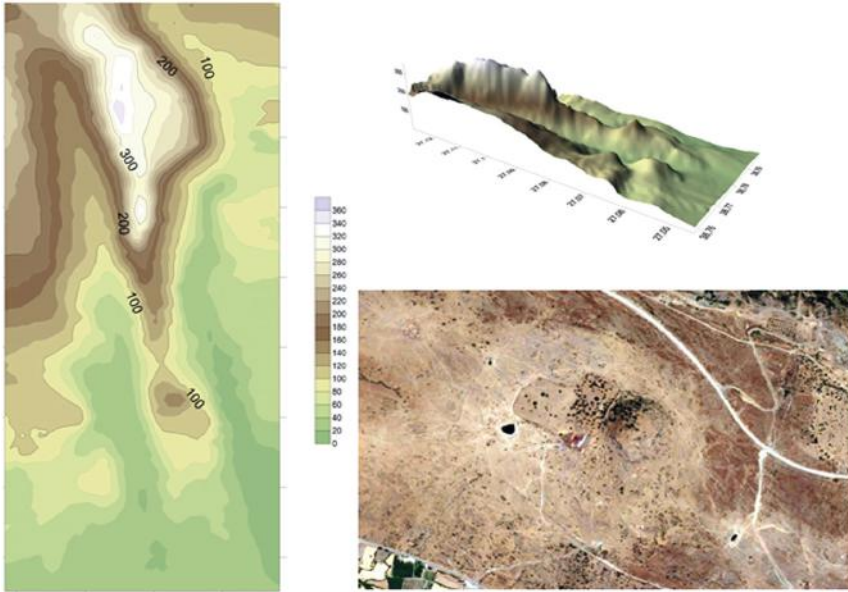

Fig. 4. Tisna topografyası ve Sarıkale Tepe'nin uydu görünümü. (Hazırlayan: Emre Erdan)

2. Araştırma Tarihçesi

Tisna antik kentinde bugüne değin gerçekleştirilen araştırmalar son derece kısıtlıdır. Kente dair ilk bilgiler 1860'lı yıllarda yörede gezen Fransız seyyah Guichon'dan gelir. Guichon, Güzelhisar Çayı Vadisi'nde yaptığı gezilerden bahsederken burada, Tisna antik kenti sınırları içerisinde yer alan Uzunhasanlar köyünde bir oyukta alçak kabartma gördüğünü belirtmekte, söz konusu kabartmayı Karabel Geçidi'nde yer alan MÖ 2. binyıl Luwi kabartmasına benzetmektedir⁴. 1881 yılında söz konusu kabartma S. Reinach ve D. Baltazzi tarafından defalarca aransa da ayrıntılı tanım-

⁴ Chronique d'Orient 1885, 107-109 (5.72-3)'den aktaran Doğer 2017, 189.

lamaya rağmen bulunamamıştır⁵. Tisna antik kentinde günümüze değin gerçekleştirilen en kapsamlı çalışma A. Conze tarafından 1909 yılında gerçekleştirilmiştir⁶. Kentte birkaç gün süren araştırmaları neticesinde Conze yaklaşık bir plan, iki kaya mezarı ve yüzeyde görünür durumdaki sur duvarlarının tanımını yapmıştır. Takip eden yıllarda uzunca bir süre unutulmuş kent çeşitli aralıklarla E. Doğer ve ekibi tarafından da ziyaret edilmiş, Doğer burayı Pers işgal yılları içerisinde gözetleme amaçlı bir askeri karakol olarak değerlendirmiştir⁷.

Fig. 5. Sarıkale Tepe'den, Kocakale Tepe'ye bakış. (Fotoğraf: Emre Erdan)

3. Tisna Adının Kökeni

Antik Çağ yazarları, diğerk pek çok Aiolis Bölgesi kenti ile ilgili kapsamlı bilgiler sunmuşsa da, söz konusu Tisna olunca bu durum geçerliliğini yitirmektedir. Öyle ki kent ile ilgili doğrudan bilgi edinebildiğimiz tek yazar Gaius Plinius Secundus, ya da daha çok bilinen adıyla Yaşlı Plinius'dur. *Naturalis Historia* adlı eserinde Tisna'ya da değinen Plinius, genel olarak Aiolis Bölgesi'ni tanıttığı pasajında bölgenin önceden Mysia ya da Troas olarak da adlandırıldığını belirtmekte; bölgede Larisa, Kyme, Myrina (Sebasto-

⁵ Doğer 2017, 189.

⁶ Conze 1911.

⁷ Doğer 2017, 78-79.

polis), Aigai, Attalia, Poisdea, Neonteikhos, Temnos ve çalışma konumuz olan Tisna (Titanus) kentlerinin varlığına değinmektedir⁸. Plinius, Titanus olarak andığı kentin Gryneion'un güneyinde yer aldığı ve Titanus olarak tanımlanan akarsudan adını almış olduğunu belirtir⁹. Plinius'un kentin önceki yıllarda sikkeler üzerinde görülen Tisna ismini değil, Titanus'u kullanması ilgi çekicidir. Bu durum, kent isminin kökenini belirlemede farklı soruları doğurmakta, Tisna antik kentinin erken yerleşimcilerinin kökeni hakkında bazı sorunları da beraberinde getirmektedir.

Fig. 6. Kocakale Tepe'den, Sarıkale Tepe'ye bakış. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Bir kent adı olarak Tisna'nın ne anlama geldiğine dair herhangi bir görüş bulunmamaktadır. Bununla beraber, son derece ilgi çekici bir biçimde Tisna ismiyle oldukça benzer "*Tišna*" ifadesi, Hitit metinlerinde lokalizasyonu belli olmayan bir dağ adı olarak yer almaktadır.¹⁰ Konu ile ilgili çalışmalarda bulunan bilim insanlarından D. Groddek¹¹ ve M. C. Tremoille'e¹², *Tišna* ismi ile KBo 15.64 ve KBo 15.52 listelerinde karşılaşıldığını bildirmektedirler. Söz konusu listelerden ilki ırmaklar, ikincisi ise dağ isimleriyle ilgiliyken, bunların birbirinin kopyası ya da eki olabileceği de belirt-

⁸ Plin. Nat. 5.32.

⁹ Plin. Nat. 5.32.

¹⁰ Monte-Tischler 1978, 429.

¹¹ Groddek 1997, 184.

¹² Tremoille 1998, 265.

mektedir¹³. Bununla beraber aynı tabletin arka yüz satırlarında, Kraliçe Puduhepa'nın, baş katip Walwaziti'ye, Kizzuwatna'ya ait hişuwa bayramı tabletlerinin bulunmasını ve tamamlanması yönündeki direktiflerini içeren bilgiler yer almaktadır¹⁴. Burada, “*Tišna*” adının geçtiği ön yüz 39. satırdaki ifade, “*Tišna dağına sunulur/sunarlar*” olarak anlaşılabilir¹⁵. Anılan durumda metnin dağa yapılan bir kurban ya da sunuyu kapsadığı düşünülebilmektedir¹⁶.

Fig. 7. Kocakale Tepe'den, Güzelhisar Barajı'na bakış. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Hurricce etkisiyle kayda alınan ve Hişuwa Festivalleri kapsamında oluşturulduğu düşünülen söz konusu *Tišna* ifadesi ile bir arada değerlendirilen ırmak ve dağ isimleri belli bir bölgeyi işaret etmektedir. Söz konusu Hitit metinlerinde anılan diğer ırmak ve dağ adlarının Kizzuwatna Bölgesi'ne konumlanmakta¹⁷, bu metinlerde “*Tišna*” adından önce gelen Hurricce “*pappenna*” sözcüğünün, “*dağ*” anlamına geldiği bilinmektedir¹⁸. Bunun-

¹³ Groddek 1997, 184; Tremoille 1998, 265.

¹⁴ Strauss 2006, 230.

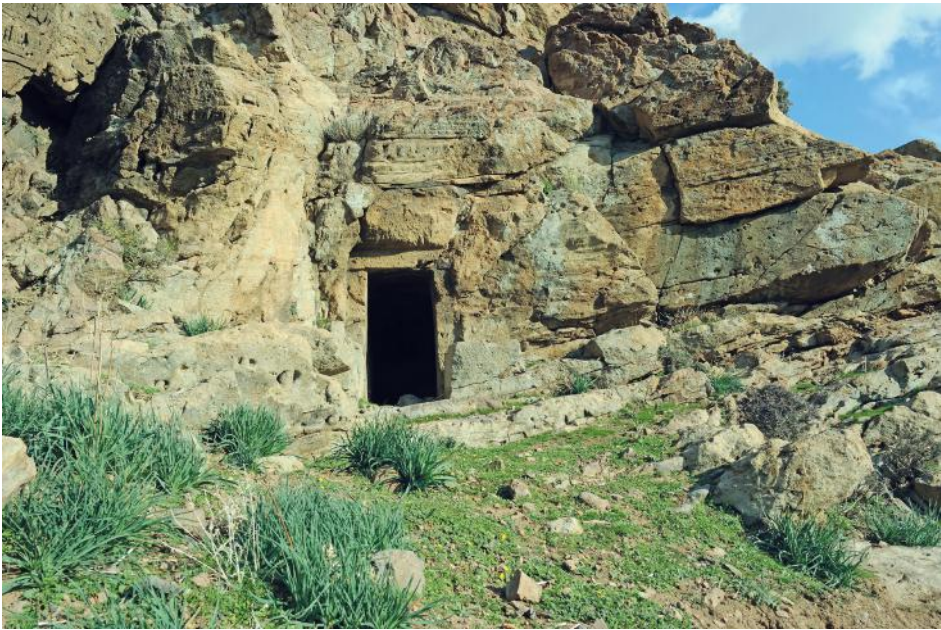
¹⁵ “... *pa-ap-pe-en-na Ti-iš-na ši* [”. Buranın devamındaki ifade, metnin diğer yerlerinden hareketle Hititçe *šipand-* “sunmak, sunu yapmak” fiili olarak kullanılmaktadır. Ünal 2016, 481.

¹⁶ Erdan ve Tiro 2018.

¹⁷ Otten 1969, 247 vd; Dinçol 1971, 29 vd.

¹⁸ CHD = Vol. P; 102.

la birlikte yine Hişuwa festivaline ait tabletlerin bazılarında ise pappenna yerine, Hitit metinlerinde daha sık kullanılan ve hem Sümerce dağ anlamına gelen, hem de dağ adlarının önüne gelen tanımlayıcı (determinatif) olarak kullanılan HUR.SAG sözcüğü geçiyor oluşu, anılan isimlerin birer dağ adı olduğu konusunda kuşku ortadan kaldırır niteliktedir¹⁹. Her ne kadar yazım dilinde Hurrice etkiler gözüktense de MÖ 2. binyılda bileşenleri arasında Hurri kökenli nüfus yoğunlukta olsa da Kizzuwatna aynı zamanda MÖ 3. binyıldan itibaren Kuzeybatı Anadolu'dan Çukurova Bölgesi'ne değin geniş bir alanda kültürel etkileri bilinen Luwilerin de yaşadığı bilinen bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Nitekim yukarıda değindiğimiz üzere dağlara sunu yapılan ve Kizzuwatna'da söz konusu alanlarda Luwi ayinlerinin de gerçekleştirildiği, bunların da çeşitli festivaller niteliğinde olduğu bilinmektedir²⁰.

Fig. 8. Tisna Kaya Mezarı. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Geç Tunç Çağda Kizzuwatna, Demir Çağda ise Kilikya olarak tanımlanan söz konusu bölgede görülen bir yer isminin Batı Anadolu'da bir merkezde neredeyse doğrudan benzer biçimde karşımıza çıkıyor oluşu ilgi çekici fakat net bir yargıya varabilmek için bugün itibariyle yetersizdir.

¹⁹ Erdan ve Tiro 2018.

²⁰ Hutter 2010, 222-225.

Buna karşın, özellikle Geç Tunç Çağından Demir Çağına geçiş sürecinde özellikle Anadolu'da Apasas/Ephesos, Millawanda/Miletos, Parha/Perge gibi benzer isimler, pek çok kentin isim devamlılığı gösteriyor oluşunu yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir. Benzer bir durumun Tisna-Tišna noktasında geçerliliğine dair bir bilgimiz olmasa da, kentte önceki yıllarda gerçekleştirilen kimi çalışma ve incelemelerde MÖ 2. binyıla tarihlendirilen seramiklerin tespit edilmiş olduğunun bildirilmesi önem taşımaktadır.

Fig. 9. Tisna kaya mezarı. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Tarihsel süreçte Batı Anadolu-Doğu Akdeniz hattında yoğun etkileşim ve hatta sosyo-kültürel bağlantılar daha Erken Tunç Çağdan itibaren başlamış, Troia'dan Tarsus'a uzanan hat boyunca kültürlerin birbirleri arasında da yoğun ticari faaliyetleri özellikle Geç Tunç Çağı içerisinde doruk noktaya ulaşmıştır. Miken deniz ticaretinin başlıca liman kentlerini ve dolayısıyla önemli uğrak noktalarını barındıran söz konusu iki bölge arasında bağlantılar bu dönemde yoğunlaşmıştır. Daha çok Batı Anadolu'nun güney kıyılarına lokalize edilen fakat zaman zaman gücünü Aiolis Bölgesi'nin o dönemki gücü olan Seha Nehri Ülkesi sınırlarına değin uzatan Ahhiyawa Ülkesi ve yöneticilerinin Akdeniz'de de faal olarak görülmeye başladığı yazılı kaynaklarca bilinmektedir.

Ahhiyawa'nın doğu yönlü genişleme politikaları yukarıda değindiğimiz üzere yazılı kaynaklarca takip edilebilmektedir. Örneğin, Ras Shamra'da,

Urtenu'nun evinde bulunan biri Hitit kralı II. Şuppiluliuma, diğeri ise yüksek bir Hitit memuru olan Benti-Şarruma tarafından son Ugarit kralı Ammurapi'ye yazılan iki mektup, düşmanca tavırlar sergileyen ve Lukka ülkesinde yaşayan “*Hiyawalı Adamlar*” ve bir “*Hiyawalı Adam*” dan söz etmektedir²¹.

Ahhiyawa'nın Batı Anadolu'dan, Doğu Akdeniz'e bir kimlik ve soy bağlantısı olarak değerlendirilişine dair çalışmamız ile ilgili bir diğer önemli nokta, söz konusu ifadenin Hititlerin yıkılışını takip eden süreçte bir kez daha, bu sefer Geç Hitit Kent Devletleri arasında karşımıza çıkmasıdır. Günümüzde Adana'da yer alan ve Asur yazılı kaynaklarında Que olarak adlandırılan ülkenin kralları arasında yer alan Urikki/Warikas, Çineköy'de yer alan ve Luwi-Fenikece olarak iki dilli yazdırdığı Çineköy Yazıtı'nda kendisini “*Hiyawa Ülkesinin Kralı*” ve “*Mukasas'ın torunu*” olarak tanımlamaktadır²². Woudhuizen, söz konusu Hiyawa ifadesinin Hitit dilindeki Ahhiyawa'nın Luwice karşılığı olduğunu belirtmektedir²³. Kendisini Ahhiyawalı olarak tanımlayan kralın ülkesinde Luwi dilinin kullanılması ve popülasyonda yoğunluğu Luwilerin oluşturduğunun bilinmesi bu noktadaki diğer önemli noktalar arasında sayılmalıdır²⁴. Bu bağlamda, İzmir'in kuzeyinde yer alan bir kent isminin Doğu Akdeniz izleri taşıyor olması aslında çok da şaşırtıcı bir durum olarak gözükmemelidir.

Tisna antik kentinin Plinius tarafından aktarılan Titanus biçimindeki değişimi de, ismin kökenindeki değişim ve dönüşüm açısından ilgi çekicidir. Plinius, yukarıda değindiğimiz üzere kentin kuzeyinden akan akarsuyun adının Titanus olduğunu, kentin de adını bu ırmaktan aldığını belirtmiştir. Burada üzerinde durmak istediğimiz, aynı isimle anılan bir nehir ve nehirden adını alan bir kentin daha varlığıdır. Söz konusu kent Mora Yarımadası'nda yer almakta, kentin kurulduğu dağ, önünden akan akarsu ve kent Titanus adıyla anılmaktadır²⁵. Bununla beraber, yine Kıta Yunanistan'da, Sicyonia yakınlarında yer alan ve aynı ismi taşıyan bir kent daha bulunmakta, söz konusu kentin farklı zamanlarda Titana, Titane ve Teutanion olarak da adlandırıldığı bilinmektedir²⁶. Kent isimlerindeki bu farklılık oldukça dikkat çekicidir. Zira, araştırmamıza konu olan Tisna antik

²¹ Bryce 2010, 47-48

²² Oettinger 2008, 64; Tekoğlu ve Lemaire 2000, 968, vd

²³ Woudhuizen 2006, 77.

²⁴ Bryce 2012, 39.

²⁵ Pye 1803, Titanus maddesi.

²⁶ Pye 1803, Teutanion maddesi.

kentinin de, Sicyonia yakınlarındaki Titanus kenti için bir dönem kullanılan Titane adı ile benzer bir şekilde bir dönem Titne olarak anıldığına dair bilgiler bulunmaktadır²⁷.

Tisna, Titne, Tişna ya da Titanus, yukarıda söz ettiğimiz söz konusu isimlerle bir arada değerlendirdiğimiz kentin adı ve kökenine dair bilgilerimiz daha önce değindiğimiz üzere son derece sınırlıdır. Burada örnekleriyle açıklamaya çalıştığımız, buna karşın tamamen varsayımlara dayanan bilgilerin ilerleyen yıllarda bölgede gerçekleştirilmeyi planladığımız incelemeler neticesinde aydınlanması umulmaktadır.

4. Arkeolojik Veriler

Kentin isim kökeni ile paralel bir şekilde tarihi, buluntuları ve yapısı da geniş çaplı bilinmezlikler taşımaktadır. Bölgede geçmiş yıllarda gerçekleştirilen incelemeler kent hakkında aydınlatıcı bilgi sunmaktan şimdilik uzaktır. Kent sınırları içerisinde günümüzde gözlemlenebilen arkeolojik kalıntılar iki alanda, Sarıkale Tepe (Küçük Kale Tepe-Küçük Çanita) ve Kocakale Tepe’de (Büyük Kale Tepe-Büyük Çanita) yoğunlaşmaktadır. Bununla beraber kente ait özellikle düzgün kesilmiş andezit taşların çevre köylerde devşirme malzeme olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Anılan iki tepe, yüksek kayalık alanlardan oluşan topografyası ile dikkati çeker. Çok sayıda kaçak kazı çukurunun bulunduğu bölgede ilk dikkati çeken kentin su ihtiyacının sağlanması amacıyla oluşturulmuş olan sarnıçların fazlalığıdır. Kentin ilgili dönemdeki nüfusu hakkında bilgi vermesi açısından değerlendirildiğinde önem kazanan sarnıçlarla beraber, kaya mezarları (Fig. 8-9) ve farklı özellikler sergileyen sur duvarları bulunmaktadır (Fig. 10-13). Tisna antik kenti’nde görülen sur duvarlarının bir kısmı MÖ 2. binyıl sur sistemlerini andırması açısından son derece önemlidir. Nitekim bölgede önceki yıllarda araştırmalarda bulunan kimi bilim insanları Tisna’yı, Myrina antik kentinin MÖ 2. binyıla tarihlenen erken yerleşimi olarak anmaktadır²⁸.

Tisna’da bulunduğu belirtilen erken sur sistemleri ve seramikler dışında, belki de en önemlisi 1860’lı yıllarda yörede gezen Fransız seyyah Guichon’un aktardığı bilgidir. Guichon, yukarıda araştırma tarihçesi başlıklı bölümde değindiğimiz üzere Güzelhisar Çayı Vadisi’nde yaptığı gezi sırasında Uzunhasanlar köyü yakınlarında yer alan bir oyukta alçak kabartma şeklinde oluşturulmuş bir anıt gördüğünü belirtmekte ve kabartma-

²⁷ C. Foss, S. Mitchell, G. Reger, R. Talbert, T. Elliott, and S. Gillies, 'Tisna/Titne: a Pleiades place resource', *Pleiades: A Gazetteer of Past Places*, 2012 <<https://pleiades.stoa.org/places/550933>> [accessed: 07 June 2018].

²⁸ Sayce 1882, 221 vd.

yı daha önceden hakkında bilgi sahibi olduğu Karabel Geçidi'ndeki Luwi kabartmasına benzetmektedir²⁹.

Fig. 10. Tisna antik kenti sur duvarları. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Fig. 11. Tisna antik kenti sur duvarları. (Fotoğraf: Emre Erdan)

²⁹ Chronique d'Orient 1885, 107-109 (5.72-3)'den aktaran Doğer 2017, 189.

Fig. 12. Tisna antik kenti sur duvarları. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Fig. 13. Tisna antik kenti sur duvarları. (Fotoğraf: Emre Erdan)

Tisna, daha önce değindiğimiz üzere MÖ 4. yüzyılda kendi adına para bastırıldığı bilinen polisler arasında yer alır. Buradan ele geçen ve şu anda pek çoğu yurtdışında kaçak yollarla satışa sunulan sikkelerin bir yüzünde Plinius tarafından kente ismini verdiği söylenen ve Aigai antik kenti-

ne ait sikkelerde de gözlemlenen³⁰ boynuz taşıyan nehir tanrısı Titnaios (ΤΙΣΝΑΙΟΝ = τισναίον, τισναίων), diğer yüzünde ise ya kınında bir kılıç (Fig. 14b) ya da tek kulplu kupa şeklinde bir kap (Fig. 14a) betimlenmektedir. Tek kulplu kupa benzeri kabın Kyme kent sikkelerinde MÖ 350-250 yılları arasında yaygın tasviri bulunmakta, söz konusu motif Kyme kentinin parasemonu (arması) olarak kabul edilmektedir³¹. Bu durum, Strabon tarafından aktarılan, Kyme'nin Aiolis Bölgesi'nin metropolisi olduğu yönündeki bilgiyle³² uyuşmakta, Tisna'nın bir dönem Kyme ile kurduğu iyi ilişkiler neticesinde anılan kentin Hellenizasyon sürecinde himayesi altında olduğunu düşündürmektedir³³.

Fig. 14. Tisna antik kenti sikkeleri. (Wroth 1984, Pl. XXIX, 12.)

Tisna'dan bugüne değin gerçekleştirilen araştırmalarda elde edilen arkeolojik materyal, başta seramik buluntuları, yukarıda değindiğimiz üzere bölgede önceki yıllarda araştırmalarda bulunan kimi bilim insanlarının Tisna'yı, Myrina antik kentinin MÖ 2. binyıla tarihlenen erken yerleşimi

³⁰ Aigai sikkelerinde nehir tanrı Titnaios, Tisna'dan yaklaşık 600 yıl sonra görülmeye başlanır. Heinle 2015, 43.

³¹ Heinle 2015, 41.

³² Strab. XIII. 3-6.

³³ Heinle 2015, 41-42.

olarak anmasını sağlamıştır³⁴. Söz konusu erken ve varlığı şüpheli seramiklerin aksine, özellikle Oryantalizan Dönem olarak tanımlanan süreç kapsamındaki seramik buluntuları, kentin hem tarihi, hem de Aiolis Bölgesi'nin doğu ile kurduğu ilişkilere ışık tutar niteliktedir. Bu noktada Tisna, Frig coğrafyasından köklenen “noktalı stil” seramiğinin buluntu merkezlerinden birisi olması açısından dikkat çekicidir³⁵ (Fig. 15).

Noktalı stil seramikler ile Aiolis'de belli başlı merkezlerde karşılaşmakta, Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Pitane, Larisa, bugüne değin noktalı stil seramiklerin ele geçtiği nadir yerleşimler arasında sayılmaktadır³⁶. İren, noktalı stil seramiklerin Güney Aiolis dışında hemen hiçbir Batı Anadolu Demir Çağı bölgesinde yaygın olarak kullanılmadığını belirtmekte, Karia Bölgesi'nde görülen istisnai örnekler dışında stilin dominant bir şekilde görüldüğü tek merkezin Frigya olduğuna değinmektedir³⁷. Noktalı stil seramiğinin bir başka özelliği olarak “istemli kırmızı” kullanarak vazunun yüzeyinde bir polykromi yaratılması gösterilmektedir³⁸. Bu gelenek İren tarafından Orta Anadolu'nun Kalkolitik Çağa değin inen bir devamlılığı olarak Hacılar örnekleri bağlamında değerlendirilmekte, Kızılırmak doğusunun Frig Dönemi boyunca severek kullandığı bu düzenlemenin Hellen sanatına yabancı bir unsur olduğu belirtilmektedir³⁹. Konu hakkındaki kapsamlı çalışmasından faydalandığımız İren'in “Orta Anadolu ile var olan reddedilemez bağlantılar sebebiyle noktalı stil üreten ustaların ‘Yunan olmayan Anadolu’ etnik bir gruba bağlı olduğunu düşünüyorum” ifadesi oldukça önemlidir⁴⁰.

Özellikle “noktalı stil” örnekleri üzerinden kurulabilen ilişkiler, Oryantalizan Dönemde Frig-Aiol ilişkilerini yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Nitekim benzer bezeme geleneği silik de olsa sadece Karia Bölgesi'nde, fakat asıl olarak Frigya ve Aiolis'de karşımıza çıkmaktadır. Aiolis Bölgesi'nde, Frig seramik geleneğinin salt bezeksel olarak değil, özellikle Frig maden eserlerinden bildiğimiz formların seramik taklitleri aracılığıyla da izlenebiliyor oluşu, iki bölge arasındaki kültür geçişinin kanıtları konumundadır. Noktalı stil seramiği ve formlarda görülen Frig etkisi Aiolis

³⁴ Sayce 1882, 221 vd.

³⁵ İren 2003, Kat. Nr. 13.

³⁶ Heinle 2015, 142.

³⁷ İren 2009, 82.

³⁸ İren 2003, 9.

³⁹ İren 2009, 82.

⁴⁰ İren 2009, 83-84.

Bölgesi'nde MÖ 7. yüzyılda başlamış ve Tisna'dan elde edilen buluntular, bu konuda Aiolis araştırmalarına katkı sunmuştur.

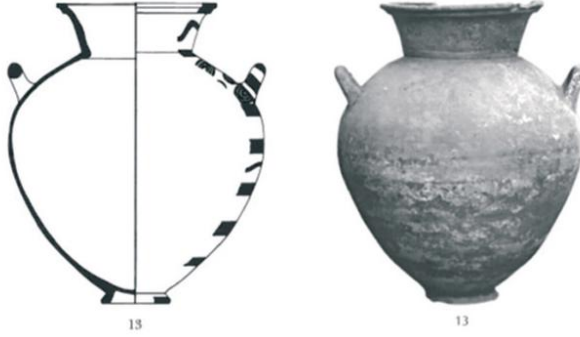

Fig. 15. Tisna antik kentinden “Noktalı Stil” amphora. (İren 2003, Abb. 2 ve Beil. 6)

5. Tisna Antik Kenti ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması: Kapsam, Beklentiler ve Araştırma Programı

Yukarıda kısaca değindiğimiz üzere Aiolis Bölgesi'nin en az araştırılan ve hakkında bilgilerin son derece kısıtlı olduğu Tisna antik kentinde 2018 yılı itibariyle tarafımızca bir yüzey araştırması gerçekleştirilebilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına başvurulmuş, “Tisna Antik Kenti ve Yakın Çevresi” başlıklı yüzey araştırması talebimiz olumlu bir cevap bulmuştur. Yaklaşık olarak 5 yıl sürmesini beklediğimiz araştırma programımız sırasında kentin öncelikli çalışmalarına yoğunlaşılması, bu kapsamda öncelikle kentin halihazırda yüzeyde görülen arkeolojik kültür varlıklarının belgelenmesi planlanmaktadır.

Güzelhisar Vadisi'ne hakim bir noktada yer alan Tisna antik kenti ve yakın çevresi, stratejik olarak son derece önemli bir noktada yer almaktadır. MÖ 4. yüzyılda kendi adına para bastırdığı bilinen bu önemli kentin bilinmezliği, son yıllarda artan çalışma sayılarıyla bir bir ortaya çıkan Aiolis Bölgesi kültürel yapılanmasına önemli katkılar sunabilecek düzeydedir. Kentin ve yakın çevresinin bugüne değin bilimsel yöntemlerle kapsamlı araştırılmamış olması, kent hakkında bilim dünyası dışından aktarılan ve pek çoğu yanlış bilgilere dayanan yorumlara meydan vermektedir.

Özellikle Aiolis Bölgesi'nin Geç Tunç Çağ ve Erken Demir Çağ geçiş süreci ile ilgili bilgiler edinmeyi umduğumuz yerleşimin çevresinde yer alan su kaynakları, bölgenin prehistorik-protohistorik çağlarda da iskan edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu noktada araştırma sahasında yer alan

Güzelhisar Çayı Vadisi'nde yapılacak araştırmalar ile daha önce hakkında bilgi aktardığımız olası kaya anıtının tespiti ayrı bir önem kazanmaktadır.

Tisna'da 2018 yılında başlanılan araştırmaların ilk sonuçları yayına hazırlanmakta, ön gözlemlerimiz kentin Orta Tunç Çağ'dan başlayarak sırasıyla Erken Demir Çağ, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerde yoğun iskana uğradığını düşündürmektedir. Söz konusu dönemlerin yanı sıra kentte Roma ve Bizans dönemlerine ait arkeolojik materyale ulaşılmışsa da, bunların oranı oldukça azdır. Bu yönüyle Tisna, geç dönemlerde tahribata uğramamış kent yapısı ile Aiolis Bölgesi'nin erken dönem şehir plancılığı hakkında bilgiler aktarmaya aday bir kent olduğu gibi, sunduğu İÖ 2. binyıla tarihlenen buluntuları ile Batı Anadolu'nun oldukça problemlili bir süreci için de katkı sağlayabilecek bir kent özelliği sergilemektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Homeros, *İlyada*, çev. A. Erhat, A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul.
- Plinius, *The Natural History*, eds. J. Bostock, H.T. Riley, K. F. Theodor, Somerville, MA. : Perseus Digital Library, 2006.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası: (Geographika XII-XIII-XIV)*, çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Modern Kaynaklar

- Bryce, T. (2010) "The Hittite deal with the Hiyawa-Men", *Pax Hethitica Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer*, Eds. Y. Cohen, A. Gilan, J. L. Miller, Studien zu den Bogazköy-Texten 51, 47-53.
- Bryce, T. (2012) *The World of the Neo-Hittite Kingdoms A Political and Military History*, New York.
- CHD (The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago), Words Beginning with -P-, 1997.
- Conze, A. (1911) "Eine Griechische Stadt", *JdI* XXV, Berlin, 1-12.
- Dinçol, A. M. (1971) "Zu den hurritischen Bergnamen", *JCS* 24, 29-30.
- Doğer, E. (2017), *Aliğa Tarihi: İlk Çağdan 21. Yüzyıla*, Aliğa Kent Kitaplığı Dizisi no:4.
- Erdan, E. ve Tiro, A. O. (2018) "Myrina Territoriumundan Bir Arkeolojik Yerleşim: Tisna (Tišna?)", *Myrina ve Gryneion Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (MYGAR): Son Araştırmalar ve Disiplinler Arası Çalışmalar*, 2. Cilt, eds. M. Çekilmez, E. Dereboylu Poulain, E. Erdan, Ankara, 89-101.
- Groddek, D. (1997) "Die Flußlisten des Hišuwu-Festes. Eine Zwischenbilanz", *SMEA* 39, 177-187.
- Heinle, M. (2015) *Eine Historische Landeskunde der Aiolis*, BYZAS 20, İstanbul.
- Hutter, M. (2010) "Luvi Dininin Nitelikleri", *Anadolu'nun Gizemli Halkı: Luviler*, Der. H. C. Melchert, Çev. B. Baysal, Ç. Çıdamlı, İstanbul, 193-243.
- İren, K. (2003) *Aiolische Orientalisierende Keramik*, İstanbul.
- İren, K. (2009) "On the Ethnical Origin of the Dot Style Pottery in Southern Aeolis", *SOMA 2008: Proceedings of the XII Symposium on Mediterranean Archaeology*, Famagusta, North Cyprus, 5-8 March 2008, 81-90.
- Oettinger, N. (2008) "The Seer Mopsos (Muksas) as a Historical Figure", *Anatolian Interfaces Hittites, Greeks and Their Neighbours*, eds. B. J. Collins, M. R. Bachvarova, I. C. Rutherford, Oxford, 63-66.

- Otten, H. (1969) "Die Berg- und Flusslisten im Hišuwa-Festritual", *ZA* 59, 247-260.
- Monte, G. F. D ve Tischler, J. (1978) *Repertoire Geographique Des Textes Cuneiformes*, Cilt: 2.
- Pye, C. (1803) *A New Dictionary of Ancient Geography: Exhibiting The Modern in Addition to the Ancient Names of Places*, London.
- Rose, C. B. (2008) "Separating Fact From Fiction in the Aiolian Migration", *The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, Vol. 77, 399-430.
- Sayce, A. H. (1882) "Explorations in Aeolis", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 3, 218-227.
- Tekoğlu, R. ve Lemaire, A. (2000) "La Bilingue Royale Louvito-Phénicienne De Çineköy", *Comptes Rendus de L'Académie Des Inscription et Belles-Lettres*, 961-1007.
- Trémouille, M.C. (1998) "CTH 628: une mise à jour", *SMEA* 40, 263-270.
- Ünal, A. (2016) *Hititçe-Türkçe, Türkçe Hititçe Büyük Sözlük*, Ankara.
- Woudhuizen, F.C. (2006) *The Ethnicity of the Sea Peoples*, Erasmus Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rotterdam.

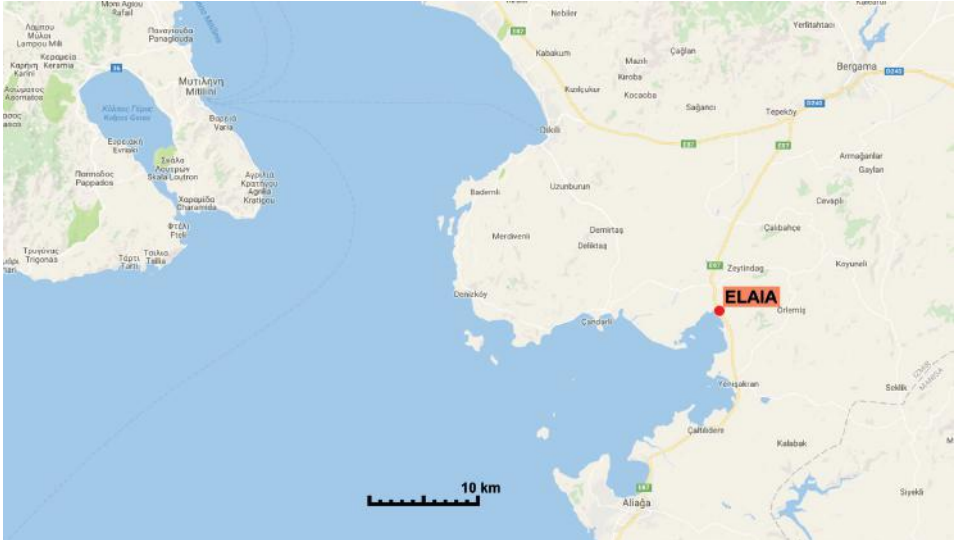
Elaid
Antik Kenti

Elaia Antik Kenti

Güler Ateş¹

Elaia antik kenti, İzmir ili, Aliağa ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeyinde, Çandarlı Körfezi kıyısında, kalıntıları bugünkü Zeytinadağ-Kazıkbağları mevkinde uzanan eski bir Aioli liman kentidir. Kent, batısındaki Kaikos (Bakırçay) Nehri'nin Ege Denizi'ne karıştığı deltası ile kuzey ve doğu tarafında uzanan dağ silsileleri arasına konumlanmıştır (**Fig. 1**).

Fig. 1. Haritada Elaia'nın konumu.

Kent alanı genelde düzlüktür; yalnızca kuzey kesiminde kentin akropolü olduğu anlaşılan alçak ve yayvan bir tepe göze çarpar (**Fig. 2**). 40 hektarlık bir alana yayılmış olan Elaia, bu boyutlarıyla Hellenistik Dönemde krallık başkenti olan Pergamon'un yakın çevresindeki en önemli yerleşmeyi oluşturur (**Fig. 3**).

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Güler Ateş, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Manisa.

Fig. 2. Elaia kent alanı ve limanının kuzeyden görünümü.

Fig. 3. Sakarkaya'dan Elaia'nın ve körfezin görünümü.

Elaia'nın kuruluş efsanesini aktaran Strabon'a (MÖ 63-MS 23) göre, kent Troia Savaşı'nda Atinalıların ortak komutanı olan Menestheus tarafından kurulmuştur². Kuruluş efsanesinde Helen etkisinin vurgulanmış olmasına ve buradaki Aiol nüfusunun varlığına rağmen, Elaia'nın eski bir Anadolu yerleşmesi olduğuna dair güçlü izler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi kentin adıdır. Zeytin anlamına gelen Elaia isminin kökeni hakkında yapılan onomastik araştırmalara göre bu isim Luwi kökenli, Dainis kelimesinin Aiol diline çevrilmiş halidir; Dainis ya da Tainin kelimesi (zeytin) yağla ilgili, yağlı anlamına gelen Luwice bir sıfattır (**Fig. 4**)³.

Fig. 4. Elaia'nın yer aldığı Kazıkbağları mevki ve antik dönemde kente ismini veren zeytinlikler.

Bölge genel olarak arkeolojik açıdan iyi araştırılmış olmasına rağmen, ilk sistemli bilimsel çalışmaların başladığı 2006 yılına kadar Elaia kenti gizemini korumaktaydı⁴. Bilimsel araştırmaların bu kadar geç başlama-

² Strabon 13, 3, 5.

³ Gusmani 1986: 162.

⁴ Pergamon kazı başkanı F. Pirson yönetiminde 2006 ile 2011 yılları arasında gerçekleştirilen Elaia yüzey araştırmasına, birçok ülkeden ve farklı disiplinlerden araştırmacılar katılmıştır. Araştırma finansal açıdan DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft) tarafından desteklenmiştir. Yüzey araştırmasının genel raporları için bkz. Pirson 2007; Pirson 2008; Pirson 2009; Pirson 2010; Pirson 2011. Bu yazıda kullanılan tüm görseller Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon kazı arşivine aittir.

sının en önemli nedeni, bugün kent yüzeyinde çok az kalıntının yer alıyor olmasıdır. Gerek resmi ya da dini yapılardan, gerekse bir zamanların görkemli liman yapılarından günümüze çok az miktarda mimari malzeme korusuna gelmiştir (**Fig. 5**); öyle ki, burasının arkeolojik bir alan olduğuna işaret eden yüzeydeki tek malzeme, bol miktarda görülen seramik parçalarıdır. Mimari yapılardaki bu büyük tahribatın nedeni, kalıntılara ait taşların geçtiğimiz yüzyıllardan itibaren, hem yakın çevrede hem de denizden taşınması kolay olduğu için uzaklara götürülerek tekrar kullanılmış olmasıdır⁵. Bugün Elaia'nın güneyinde yer alan Kazıkbağları köyüne ait zeytinlikler kent alanına tamamen yayılmış durumdadır ve buralarda yoğun tarım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Tüm bu olumsuz koşullar nedeniyle mimari kalıntıları hemen hemen tamamen yok olan Elaia antik kenti, 2006 yılına kadar araştırmacıların fazla ilgisini çekmemiştir.

Fig. 5. Elaia'da korunagelmış az sayıdaki arkeolojik kalıntılardan sur duvarına ait bloklar.

⁵ Bkz. Pirson ve Diğerleri 2015: 28 (Stadtgebiet).

1. Antik Yazılı Kaynaklarda Elaia

Yazılı kaynaklar MÖ 5. yüzyıldan itibaren Elaia kentinin buradaki varlığından söz etmektedirler. Ancak Pergamon'un liman kentine dönüşmesinden sonra, MÖ 3/2. yüzyıldan itibaren, Elaia hakkındaki yazılı kaynakların sayısında büyük bir artış görülür ve önemli bir ticaret ve savaş limanı olarak Pergamon'un hizmetinde bir kent olarak nitelendirilir (**Fig. 6**)⁶.

Roma Döneminde yaşamış antik yazarlardan Pausanias (MS 2. yy) kentin mitolojik köklerine dair başka bir hikayeyi aktarmaktadır: Bu hikayeye göre, Troia Savaşı'nda kahraman Telephos'la birlikte şehit düşen Elaialı Polykneikes oğlu Tharsandros'un anısına kent halkı mezarı başında onu anarak, "gökyüzü altında, agorada ona bir taş" adanmışlardır.⁷

Fig. 6. Elaia limanında antik rıhtım duvarına ait kalıntılar.

Efsaneler dışında Elaia hakkındaki ilk somut bilgi, MÖ 454-425 yılları arasında Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi ödeyen kentler arasında isminin geçmesidir⁸. Pergamon'un liman kentine dönüşmeye başladığı MÖ 3. yüzyılın sonu / 2. yüzyılın başından itibaren, bu işlevi çerçevesinde kentin ismi sıkça yazılı kaynaklarda geçmeye başlar⁹. Olasılıkla Pergamon Krallığı'nın kurucusu Philetairos (MÖ yaklaşık 343-263) zamanında krallık topraklarına dahil edilen Elaia, Pergamon'un askeri ve ticari işlerinin yürü-

⁶ Pirson ve Diğerleri 2015: 24-26.

⁷ Pausanias 9, 5, 14.

⁸ Elaia'nın her yıl ne kadar vergi ödediğine dair bkz Boyana 2006: 31; ayrıca Pirson 2004: 201, dipnot 18.

⁹ Strabon 13, 3, 5; Pergamon'un bir krallık başkenti olmasına rağmen kıyıda uzak olmasının dezavantajları ve bir limana ihtiyaç duyması sonucunda Elaia'yı kendi limanına dönüştürmesi süreci hakkında bkz. Pirson 2004: 197-199.

tüldüğü bir merkez kimliğine Kral I. Eumenes Döneminde (MÖ 263-241) kavuşmaya başlamıştır; bu dönemde Elaia'nın Pergamon donanmasının konuşlandığı yer olarak da adı geçmektedir¹⁰.

2. İlk Araştırmalar

Son bilimsel verilere göre, MS 6/7. yüzyıllardan itibaren terkedilmiş ve bu tarihten sonra yavaş yavaş belleklerden silinmiş olan Elaia kenti, diğer birçok antik kentte olduğu gibi, 19. yüzyıl Avrupalı seyyahların gezi notlarında yer almasıyla modern araştırmacıların ilgisini çekmeye başlar. Böylelikle Erken Bizans Döneminden sonra başlayan uzun süreli sessizlik, 1825 yılında buraya gelen seyyah A. Prokesch'in anlattıklarıyla son bulur¹¹. Prokesch, burasının gerçekten Elaia olduğundan emin olmadan, Kazıkbağları mevkindeki bu harabeye uğrar ve yüzeyde gördüğü sütunları, mezarları, tümülüsleri, yazıt parçalarını ve birtakım duvar kalıntılarını anlatır. Daha sonra 1889 yılında Pergamon ve çevresinin haritasını çıkarmak üzere görevlendirilen W. von Diest, uğradığı Elaia kalıntılarını detaylı bir şekilde kitabında tarif eder ve hazırladığı haritaya kentin ismini işaretler¹². Ancak Kazıkbağları'ndaki bu harabenin gerçekten de antik kaynaklarda bahsedilen Elaia kenti olup olmadığı, o güne kadar henüz bilimsel olarak ispatlanabilmiş değildir. İlk olarak, 1964 yılında buraya gelen G. Bean'in bir köylünün tarlasında bulup kendisine gösterdiği bir yazıtı okumasıyla bu harabenin Elaia olduğu kesinlik kazanır¹³. Bean'in görüp mulajını aldığı ve daha sonra makalesinde detaylı olarak yayınladığı yazıt Hellenistik Döneme aittir ve tipik bir Aiol kentine işaret ederek Stategosların en yüksek memur olarak zikredildiği, Elaia halkına hitaben yazılmış bir metni içermektedir¹⁴.

Kent yüzeyinde bol miktarda görülen seramik parçaları, 2006 yılında sistemli araştırmalar başlamadan önce de araştırmacıların ilgisini çekmeyi başarmıştır: 1968 yılında J. Mellaart bir makalesinde Elaia'da bulunmuş bir Miken seramik parçasına dikkati çeker, ancak kesin buluntu yeri ve parça hakkında detaylı bilgi vermez¹⁵. Daha sonra Kazıkbağları'nda bir temel kazısı esnasında bulunarak İstanbul Arkeoloji Müzesine teslim edilen ve A. Pasinli tarafından yayınlanan, MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısından kabartmalı bir

¹⁰ Pirson 2004: 201-204.

¹¹ Prokesch 1837: 331.

¹² Diest 1889: 30-32.

¹³ Bean 1965: 585-588, Nr. I.

¹⁴ Bean 1965: 585-588, satır 3: *ho dêmos ho Elaiôn*.

¹⁵ Mellaart 1968: 88; aynı parça daha sonra şu yayınlarda da zikredilmiştir: Simpson ve Lazenby 1973: 175; Schachermeyer 1976, 194; Mee 1978, 127; French 1973; Özgünel 1996: 2; Niemeier 2007: 54-56.

Pithos, ender rastlanan bir buluntu olması sebebiyle, Elaia seramiklerinin kronolojisi ve niteliği hakkında ilk ipuçlarını vermesi bakımından önemlidir¹⁶.

3. 2006-2011 Yılları Arasındaki Yüzey Araştırması

Elaia'daki ilk sistemli bilimsel çalışmaları oluşturan 2006-2011 yılları arasındaki yüzey araştırması, Pergamon kazı başkanlığı tarafından uzun soluklu bir proje olarak planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Farklı araştırma metodlarının bir arada kullanıldığı yüzey araştırmasının asıl amacı, Elaia ile liman kenti olarak bağlı olduğu krallık başkenti Pergamon arasındaki ilişkilerin ve karşılıklı ne tür bir etkileşimin yaşanmış olduğunun araştırılmasıdır¹⁷. Kent yüzeyinin arkeolojik, topoğrafik ve mimari yöntemlerle araştırılması dışında, jeofizik ve jeoarkeoloji gibi farklı disiplinlerin yöntemlerinden de yararlanılmıştır. Yüzey araştırmasında, kentteki kalıntıların azlığı nedeniyle, şu yol izlenmiştir: Yüzeyde hem mimari kalıntıları hem de seramik parçalarını kapsayan intensif bir yüzey araştırması yapılmış, ayrıca gerekli görülen alanlarda jeofizik taramalar gerçekleştirilmiştir. Jeoarkeolojik araştırmalar ise limanın karasallaşması sürecini açığa çıkarmak için kıyılarda ve sığ suda yoğunlaştırılmıştır. Jeoarkeolojik araştırmaların amacı, deniz seviyesinin alçalmasının insan hayatını ne ölçüde etkilediği sorusunu cevaplamaktır. Sayılan bu yöntemlerin yanı sıra, jeodezi uzmanları tarafından hem kent alanını hem de çevresini kapsayan arazinin topoğrafik yapısının ölçülmesi ve haritalara işlenmesi gibi klasik yöntemlere de başvurulmuştur¹⁸.

Altı yıllık araştırmanın sonunda jeoarkeolojik çalışmalarla, liman bölgesinde MÖ 4/3. yüzyıllardan itibaren insan faktörünün (antropogen) görülmeye başlandığı, yani Elaia Körfezi'nin bir liman olarak kullanılmaya başlandığı anlaşılmıştır¹⁹. Olasılıkla depremler sonucu zeminin çökmesiyle limanda su altında kalmış duvarların varlığı tespit edilmiştir. Zamanla gelen alüvyonların körfezi doldurmasıyla Elaia'nın artık bir liman kenti olmaktan çıktığı, MS 7. yüzyıldan itibaren çevre üzerindeki insan faktörünün azalmaya başladığı anlaşılmıştır. Kent çevresindeki alanların tarımsal amaçlı olarak ne şekilde ve hangi yoğunlukta kullanıldığı, hangi ürünlerin üretildikleri tespit edilebilmiştir.

Yüzeyin farklı yöntemlerle araştırılmasıyla, kentin yaşam alanlarına bölündüğüne dair veriler elde edilmiştir²⁰. Jeodezi ekibi tarafından kentin

¹⁶ Tüm durumda ele geçirilen Pithos için bkz. Pasinli 1976.

¹⁷ Pirson 2007: 47-48.

¹⁸ Pirson ve Diğerleri 2015: 28-29, Methoden.

¹⁹ Jeoarkeolojik çalışmalar için bkz. Pirson vd. 2015: 26-28, Umweltgeschichte der Bucht von Elaia.

²⁰ Kent alanının kullanımına dair bkz. Pirson vd. 2015: 28-31, Das Stadtgebiet.

topoğrafik yapısı ve yüzey deformasyonu tespit edilmiş ve çeşitli haritaları çıkarılmıştır. Yerleşmenin kalıntılarla birlikte yüzey yapısını da kapsayan üç boyutlu dijital bir modeli de oluşturulmuştur²¹. Kent alanındaki surlarının güzergâhı, konutların bulunduğu mesken alanları, diateichisma doğrultusu, mimari parçalar, taş yığınları, mezarların ve nekropollerin yerleri tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Kent dışındaki alanların da kullanımı ve yakın çevredeki kalıntılar, çiftlikler, mezarlar, tümülüsler tespit edilerek belgelenmiştir²². Yüzey araştırmasının bitiminde, oluşturulan kent ve çevresine ait detaylı haritalara, kullanılan tüm yöntemlerin sonuçları değerlendirilerek işlenmiştir²³. Kullanılan farklı yöntemlerin sonuçları çoğunlukla birbirini desteklemiş ve Elaia'nın kabaca Erken Tunç Devrinden itibaren, akropol tepesi deniz kenarında yer alan küçük bir liman kenti olarak tarih sahnesine çıktığını ve özellikle Hellenistik Dönemde önem kazanarak genişlediği tespit edilmiştir. Bu dönemde kentin yeniden şekillendiği ve hem askeri hem de ticaret limanı olarak öne çıktığı anlaşılmıştır. Elaia'nın Roma Döneminde de önemini koruduğu, ancak Geç Roma Döneminde körfezin yavaş yavaş dolmasıyla limanın işlevini yitirdiği ve kentin MS 6/7. yüzyıllarda terkedildiği anlaşılmıştır²⁴.

Elaia yüzey araştırmaları kapsamında incelenen seramik parçalarının kronolojisi şu şekildedir: En erken malzeme MÖ 3. bine (Erken Tunç Çağı), en geç malzeme ise Geç Roma / Erken Bizans Dönemine (MS 6/7. yüzyıllar) aittir²⁵. Yüzeyin plankarelere ayrılarak parçaların incelenmesi ve istatistik sonuçlarıyla elde edilen GIS (jeobilgi) haritalarına göre, seramik parçalarının yüzeye dağılımının kronolojisi belirlenmiş, Tunç Çağı ve Klasik Dönem öncesine ait tüm parçaların kentin akropolünün bulunduğu tepede ve tepenin eteklerinde yoğunlaştığı görülmüştür (**Fig. 7**). Klasik Dönem öncesi seramik parçaları çoğunlukla yerel Aioli Seramik grubuna aittir²⁶; ancak az da olsa boyalı Yunan seramik örneklerine de rastlanmıştır.²⁷ Aioli Seramiği açık ara ile Elaia'nın baskın erken dönem malzemesidir.

²¹ Jeodezi çalışmaları için bkz. Pirson 2009: 183, Abb. 50.

²² Pirson vd. 2015: 35-36, Umland.

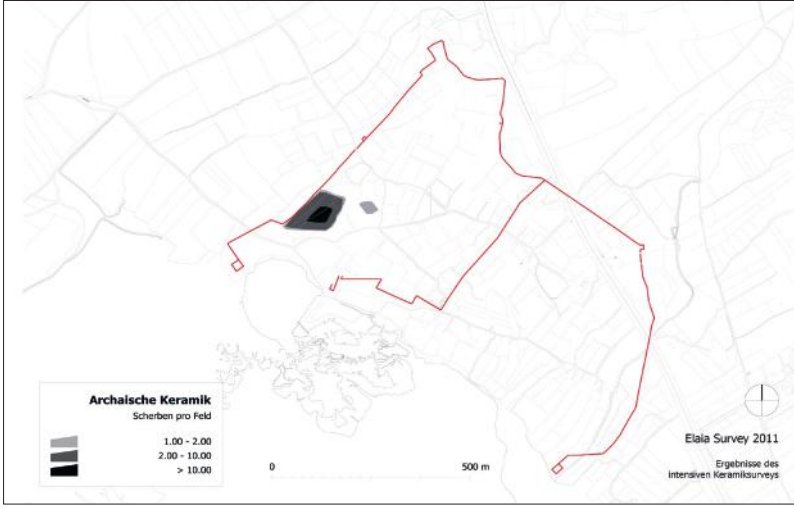
²³ Pirson vd. 2015: 4-48, Abb. 1. 2.

²⁴ Pirson vd. 2015: 38-41.

²⁵ Pirson ve Diğerleri 2015: 37.

²⁶ Bu seramiğin hamuru gridir ve üzerinde hamurun sulandırılmasıyla elde edilmiş ince bir astar görülür. Pişmeden sonra kap yüzeyi açık ya da koyu griye, bazen de bej ya da gri/siyah rengine yakın renge dönüşür. Önemli özelliklerinden biri de kabın yüzeyinin perdelanmasıdır. Bkz. Bayne 2000.

²⁷ Pirson vd. 2015: 37.

Fig. 7. Yüzeyledeki seramik parçalarının istatistik sonuçlarına göre oluşturulan GIS haritasına göre Elaia kentinin prehistorik ve arkaik dönemlerdeki boyutu.

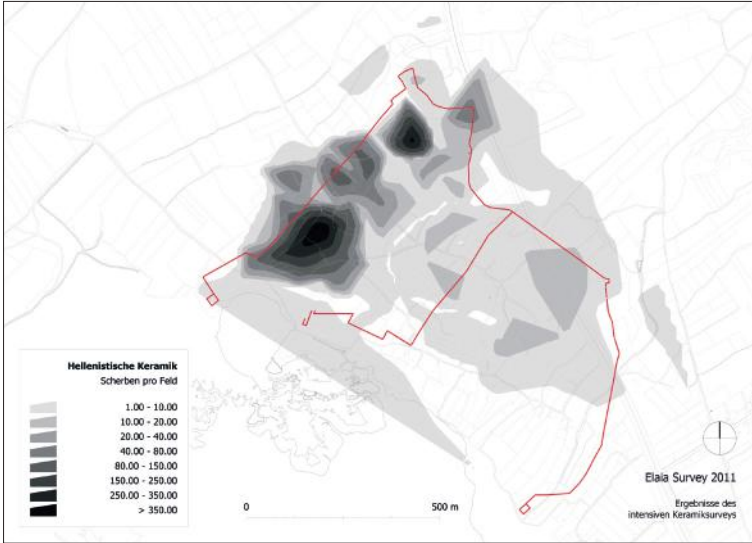
Klasik Döneme ait parçalar kent akropolünde ve kuzey yamacındaki alanda yoğunlaşmaktadır (**Fig. 8**). Seramik çalışmalarına paralel olarak yürütülen arkeometrik incelemeler sonucunda, Elaia'da ele geçirilen ve aralarında kandillerin de bulunduğu siyah firnisli Klasik Dönem seramik parçalarının bazılarının Attika'dan ithal edildiği anlaşılmıştır²⁸.

Fig. 8. Yüzeyledeki seramik parçalarının istatistik sonuçlarına göre oluşturulan GIS haritasına göre Klasik Dönemde Elaia kentinin boyutları.

²⁸ Japp 2009: 204, 209, 252-253, Abb. 28, Ela 06.

Seramiklerin kronolojisinde ilk önemli grubu Hellenistik Döneme ait parçalar oluşturmaktadır. Bu döneme ait seramikler kentin kuzey kesiminde yoğunlaşmakta, ancak doğuya ve güneydoğuya doğru yayılarak kent alanının ne kadar genişlemiş olduğuna işaret etmektedirler (**Fig. 9**)²⁹. Elaia'da görülen Hellenistik Dönem seramik parçalarının çoğu Pergamon'dan bilinen, Batı Yamacı Seramiği, beyaz astarlı seramik, applike seramik, kabartmalı seramik ve basit astarlı seramik gruplarıdır³⁰. Yapılan analizler sonucu Elaia'da ele geçirilen Hellenistik Döneme ait seramiklerin çoğu Pergamon'dan ithal edilmiştir; ancak Pitane (Çandarlı) gibi diğer merkezlerin mallarına da rastlanmıştır³¹. İnce seramiğin yanı sıra kent alanında ele geçirilen ve Hellenistik Döneme tarihlenen çok sayıda damgalı amphora kulbu, Elaia'nın Ege Bölgesi'ndeki ve adalardaki kentlerle ticaret ilişkilerini ortaya koymasından önem taşımaktadırlar.

Fig. 9. Yüzeyde tespit edilen seramik parçalarının GIS değerlendirmelerine göre Hellenistik Dönemde Elaia kentinin boyutları.

Roma Dönemine ait parçaların, tüm kent alanına yayılmış olduğu, ancak özellikle kuzey ve doğu kesiminde daha fazla yoğunlaştıkları görülmektedir (**Fig. 10**). Roma Dönemi ince seramikleri, başta Çandarlı seramiği olmak üzere genellikle kırmızı astarlı örneklerdir³².

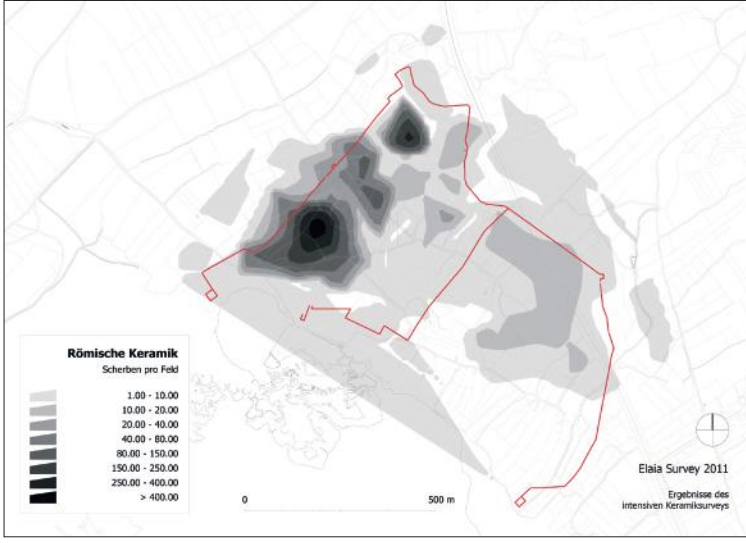
²⁹ Pirson 2010: Abb. 4.

³⁰ Hellenistik Dönemde Pergamon'da üretilmiş olan bu gruplar için bkz. Schäfer 1968.

³¹ Japp 2009: 252-253, Abb. 28, Ela 05.

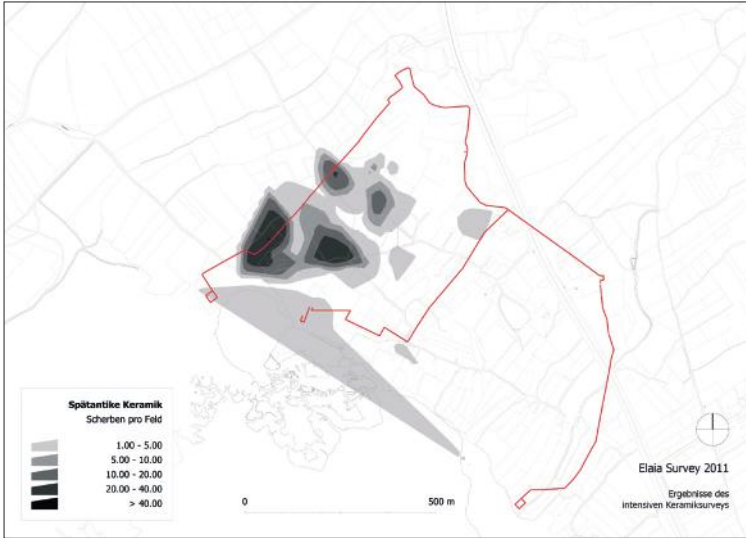
³² Japp 2009: 257-260, Abb. 34, Ela 28-Ela 32.

Fig. 10. Yüzeyde tespit edilen seramik parçalarının GIS değerlendirmelerine göre Roma Döneminde Elaia kentinin boyutları.

Elaia'daki seramik parçalarının kronolojisindeki önemli ağırlık noktalarından birisini de MS 6/7. yüzyıllara ait parçalar oluşturur. Kentin terkedilmeden önceki son evresini oluşturan bu döneme ait parçalar, hemen hemen yalnızca akropol civarında görülmekte, bundan dolayı da kentin bu dönemde küçülerek yine eski alanına çekildiğine işaret etmektedir (**Fig. 11**).

Fig. 11. Yüzeyde tespit edilen seramik parçalarının GIS değerlendirmelerine göre Geç Antik Dönemde Elaia kentinin boyutları.

İntensif seramik yüzey araştırması esnasında, özellikle akropolün kuzeyindeki düzlük alanda pişme hatalı seramik parçalarının varlığı tespit edilmiştir. Parçalar arasında amphoralar, testiler, tencere kapakları ve kiremitlerin yanı sıra çoğunlukla büyük mutfak çanakları bulunmaktadır (**Fig. 12**). Tümünden alınan örneklerde yapılan analizler, hepsinin bir üretim grubunu oluşturduğunu ve Elaia'da üretildiğini ortaya koymuştur³³. Elaia'nın komşusu Pitane'de üretilmiş olduğu bilinen, özellikle orta ve geç Roma Döneminde tüm doğu Akdeniz'e ithal edilmiş olan Çandarlı seramiği grubuna ait pişme hatalı tabaklara da kent alanında rastlanmıştır.³⁴ Orta ve Geç Roma Dönemine tarihlenen bu kaplardan pişerken birbirine yapışmış iki tabak parçası da arkeometrik yöntemlerle incelenmiş, sonuçta bunların da Elaia'da üretildiği anlaşılmıştır (**Fig. 13**)³⁵.

Fig. 12. Elaia'da yüzeyde görülen çömlekçi atıkları amorf seramik parçalarından örnekler.

³³ Japp 2009: 257-260, Abb. 34, Ela 28-Ela 32.

³⁴ Arkeoloji literatürüne Çandarlı Ware olarak geçen bu mallar, bugünkü Çandarlı, antik Pitane kentinde üretilmişlerdir. Üretimin Çandarlı'da lokalizasyonu için bkz. Loeschke 1968; Elaia'daki Çandarlı mali pişme hatalı parça için bkz. Pirson 2009: 190, Abb. 58.

³⁵ Pirson 2009: 190, Abb. 58.

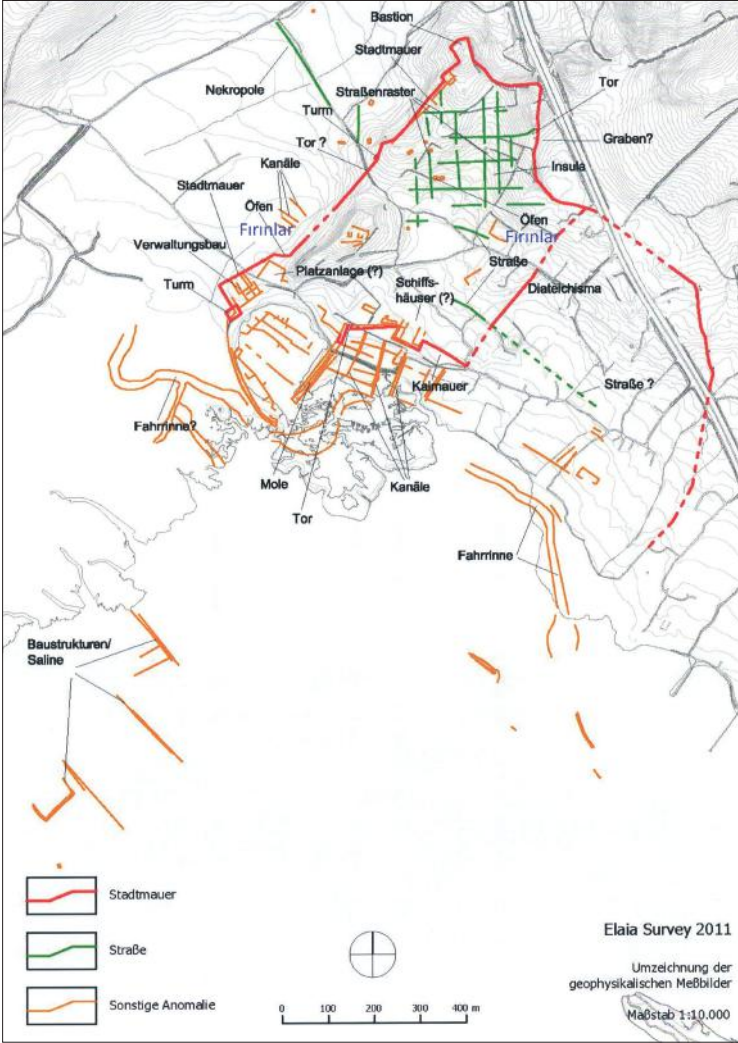

Fig. 13. Elaia'da yüzeyde bulunan Çandarlı seramik üretimine ait pişme hatalı parçalar.

Özellikle mutfak çanaklarına ait parçaların yoğunlaştığı akropolün kuzeyindeki alanda, olası atölye ya da fırın kalıntılarını tespit etmek amacıyla, çoğunlukla jeomanyetik olmak üzere farklı jeofizik yöntemleriyle ölçümler gerçekleştirilmiştir³⁶. Ölçümler esnasında kaydedilen güçlü anomalilerin değerlendirilmesi sonucunda bu alanda gerçekten de birden fazla seramik fırını olabilecek yuvarlak strüktürlere rastlanmıştır. Böylece intensif seramik araştırması sonucunda hem seramiklerin kronolojisinin kent alanına dağılımı, hem de yerli üretime ait parçaların pişirilmiş olduğu alan tespit edilebilmiştir (**Resim 14**)³⁷.

³⁶ Jeofizik çalışmalarının detayı için bkz. Pirson vd. 2015: 28-29, Methoden, dipnot 66.

³⁷ Jeofizik çalışmaları 2007 ile 2011 yılları arasında gerçekleştirilmiştir; bu süre içinde elde edilen sonuçların işlendiği haritanın son hali için bkz. Pirson 2012: 230, Abb. 64; Pirson vd. 2015: 50, Abb. 5.

Fig. 14. Jeofizik ölçümlerine göre Elaia'da toprak altında tespit edilen kalıntılar (çömlekçi fırınları mavi, ızgara planlı konut alanları yeşil, sur duvarları kırmızı, diğer mimari kalıntılar) turuncu renkle işaretlidir.

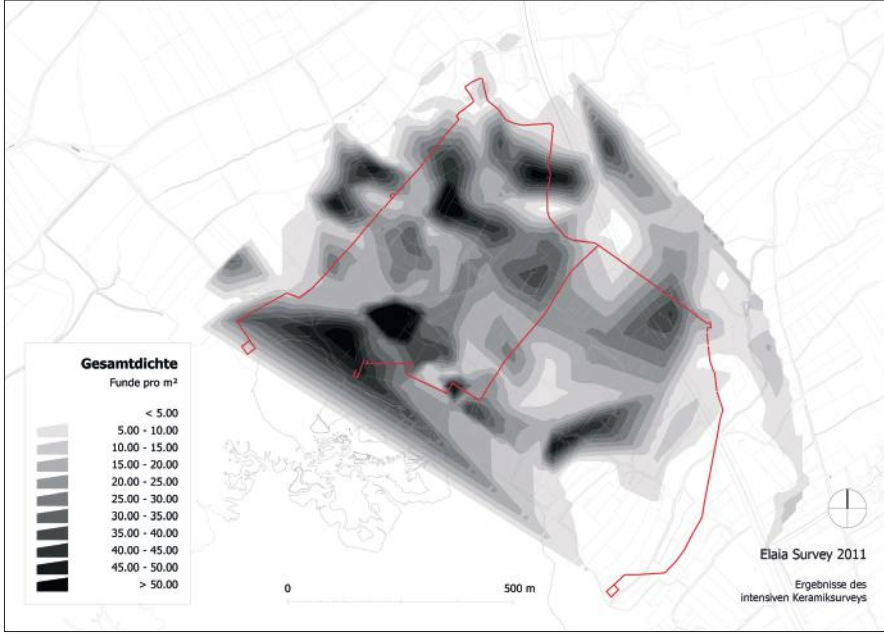
4. Son Bulgular Işığında Elaia Kenti

Yüzeysel araştırmasında kullanılan farklı metodlardan elde edilen sonuçlar bir araya getirildiğinde Elaia kentinin sınırları, sur duvarları, konut alanları, tüm kronolojisiyle kentsel gelişimi; ayrıca limanın boyutları, ne zaman kullanılmaya başlandığı ve ne zaman işlevini kaybettiği gibi önemli konular açıklığa kavuşturulabilmiştir (**Fig. 15**).

Eski bir Aiol kenti olan Elaia'nın Hellenistik Dönemde büyük bir dönüşüm geçirip, önemli mimari yapılar kazandığını; limanın en geniş boyutla-

rıyla inşasının tamamlandığını; kent alanının ve surların genişletildiğini ve kentin sivil ve askeri olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. Bu gelişmede Krallık başkenti olan Pergamon'un yakında yer almasının ve Elaia'yı stratejik çıkarları doğrultusunda desteklemesinin payı büyüktür. Nitekim yazılı kaynaklar da bunu doğrulamaktadır.

Fig. 15. Elaia'da yüzeyde tespit edilen tüm buluntuların yoğunluklarına göre dağılımını gösteren GIS haritası.

Jeofizik yöntemiyle tespit edilen ızgara planlı mesken alanları (Fig. 14 haritada yeşil renkle işaretli alan) standart bir Hellenistik kentle ve yerleşim modeliyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Hem limanın, hem de tüm kent alanının Hellenistik Dönemde yeniden şekillendiğini görmekteyiz. Pergamon'un yalnızca askeri değil aynı zamanda ekonomik çıkarları da Elaia'nın bayındır hale getirilmesine neden olmuştur. Sur duvarlarının inşasında da Pergamon etkisi görülmektedir.

Yalnızca kentleşme sürecinde ve bayındır bir hale gelmesinde değil, aynı zamanda seramik üretiminde de Pergamon'un Elaia üzerindeki büyük etkisini ve desteğini görmekteyiz. Nitekim son araştırmalar, Elaia'nın bir liman kenti olmasının yanı sıra önemli bir seramik üretim merkezi olduğunu da ortaya koymuştur. Sonuçlar yalnızca Elaia için değil, tüm bölgenin seramik üretim ilişkilerinin açıklanması bakımından önem taşımaktadır. Bu konuda herhangi bir yazılı kaynak olmamasına rağmen, Hellenistik

Dönemden itibaren bölgeler arası önemli bir seramik üretim merkezi olan Pergamon'a ait kapların, başka yerlere satılmak üzere liman kenti Elaia'da gemilere yüklenmiş olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla yeterince seramik malzemesine rahatlıkla ulaşabilme olanağına sahip Elaia'nın buna rağmen Hellenistik Dönemden Geç Roma Dönemine kadar kendi seramiğini üretmiş olduğu anlaşılmaktadır. Pergamon ile Elaia arasında çömlekçilik konusunda bir bilgi alışverişinin olduğu yine son araştırmalarla tespit edilebilmiştir. Elaia'nın, yalnızca liman kenti olarak hizmet verdiği Pergamon ile değil, aynı zamanda komşu kenti Pitane'yle de seramik üretimi konusunda alışveriş içinde olduğu anlaşılmaktadır. Pergamon, Pitane ve Elaia arasındaki bu değiş tokuş aynı zamanda Phokaia ile de geçerlidir³⁸. Görüldüğü kadarıyla Elaia Pergamon'un ve büyük seramik üretim merkezleri arasında yer almasını bir avantaja çevirebilmiş ve bölgenin önemli bir liman kenti ve seramik merkezi haline gelmeyi başarmıştır.

---

³⁸ Japp 2009: 209.

Kaynakça

- Bayne, N. (2000) The Grey Wares of North-West Anatolia. In die Middle and Late Bronze Age and the Early Iron Age and their Greek Settlements, Bonn.
- Bean, G. (1965) "Inscriptions of Elaea and Lebedus", Türk Tarih Kurumu Belleten 29, 585-597.
- Boyana, H. (2006) "Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Deniz Birliği ve Ionia İlişkileri", Tarih İncelemeleri Dergisi, XXI, 1, 19-48.
- Conze ve Diğerleri (1912) A. Conze, O. Berlet, A. Philippson, C. Schuchhardt, F. Gräber, Altertümer von Pergamon I, 1. Stadt und Landschaft, Berlin.
- Conze ve Schuchardt (1899) A. Conze ve C. Schuchardt, "Die Arbeiten zu Pergamon 1886-1898", Athenische Mitteilungen, 24, 97-240.
- French, E.B. (1973) "Turkey and the East Aegean", in: C. W. Zerner (Ed.), Wace and Blegen, Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age 1939-1989. Proceedings of the International Conference held at the American School of Classical Studies of Athens, December 2-3, 1989, 155-158.
- Gusmani, R. (1986) Lydisches Wörterbuch. Mit grammatischer Skizze und Inschriftensammlung, Heidelberg.
- Japp, S. (2009) "Archäometrisch-archäologische Untersuchungen an Keramik aus Pergamon und Umgebung", Istanbul Mitteilungen 59, 193-268.
- Loeschke, S. (1912) "Sigillata-Töpfereien in Tschandarli", Athenische Mitteilungen 37, 344-407.
- Mee, Ch. (1978) "Aegean Trade and Settlement in Anatolia in the Second Millennium B.C.", Anatolien Studies 28, 178, 121-156.
- Mellaart, J. (1968) "Anatolien Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", Anatolien Studies 18, 187-202.
- Niemeier, W.-D. (2007) "Westkleinasien und Ägäis von den Anfängen bis zur ionischen Wanderung", in: J. Cobet ve diğerleri (Ed.), Frühes Ionien. Eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposion Güzelçamlı 1999 (Mainz) 37-96.
- Pasinli, A. (1976) "Elaea'dan gelme kabartmalı bir pithos", Türk Arkeoloji Dergisi 23, 2, 57-62.
- Pirson, F. (2004) "Elaiia, der maritime Satellit Pergamons", Istanbul Mitteilungen 53, 197-213.
- Pirson, F. (2007) "Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2006", Archäologischer Anzeiger, 2007/2, 47-58.
- Pirson, F. (2008) "Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2007", Archäologischer Anzeiger, 2008/2, 130-140

- Pirson, F. (2009) "Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2008", Archäologischer Anzeiger 2009/2, 182-200.
- Pirson, F. (2010) "Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2009", Archäologischer Anzeiger 2010/2, 188-220.
- Pirson, F. (2011) "Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2010", Archäologischer Anzeiger 2011/2, 166-185.
- Pirson, F. (2012) "Pergamon - Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2011", Archäologischer Anzeiger 2012/2, 175-274.
- Pirson ve Diğerleri (2015) Felix Pirson, Güler Ateş, Melanie Bartz, Helmut Brückner, Stefan Feuser, Ulrich Mania, Ludwig Meier, Martin Seeliger, "Elaia: Eine aiolische Polis im Dienste der hellenistischen Residenzstadt Pergamon?" In: Albrecht Matthaei - Martin Zimmermann (Ed.), Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus, Heidelberg 2015, 22-55.
- Prokesch, A. (1837), A. Prokesch von Osten, Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient, Band 3, Stuttgart.
- Schachermeyer, F. (1976) Die ägäische Frühzeit. Forschungen über die Ausgrabungen im letzten Jahrzehnt und über ihre Ergebnisse für unser Geschichtsbild. Band 2. Mykenische Zeit und die Gesittung von Thera, Wien.
- Simpson ve Lazenby (1973) R.H. Simpson, J.F. Lazenby, "Notes from the Dodecanese III", British School at Athens 68, 127-179.
- Von Diest, W. (1889) Von Pergamon über den Dindymos zum Pontus, Gotha.

Aigai
Antik Kenti

Aigai Antik Kenti

Ersin Doğer-Yusuf Sezgin¹

Manisa ili sınırlarında yer alan Aigai, Antik Dönemde Aspordene, günümüzde Yunt Dağı olarak isimlendirilen dağ silsilesindeki Gün Dağı üzerinde kurulmuştur. Yunt Dağı idari açıdan Manisa ve İzmir il sınırları içinde yer almaktadır. Toplam yüz ölçümü 3.521,70 km² olan bu alan kuzeyde Bakırçay (antik Kaikos), güneyde Gediz (antik Hermos) nehirleri, doğuda Kırkağaç ve Akhisar ovaları ile batıda Çandarlı Körfezi ile sınırlanmıştır². Yüksekliği 500-1000 m. arasında değişen tepeler ve bu tepeler arasındaki geniş düzlüklerden oluşan, Yunt Dağı'nın en yüksek noktası 1076 m.'de yer almaktadır (**Fig. 1**).

Fig. 1. Aigai Antik Kentinin havadan görünümü.

¹ Prof. Dr. Ersin Doğer, Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi, İzmir, Türkiye. e-mail: ersin.doger@gmail.com - Doç. Dr. Yusuf Sezgin, Aigai Kazı Başkanı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Manisa, Türkiye. e-mail: yusufsezgin.aigai@gmail.com

² Yunt Dağı'nın konumu ve sınırları için bkz. Eroğlu 2009, s. 1-4.

Eski Çağda Lydia Bölgesi'nin Aiolis ve Mysia Bölgeleri ile olan sınırını Yunt Dağı oluşturmaktaydı³. Yunt Dağı üzerinde kurulmuş olan en önemli antik merkez Aigai antik kentidir⁴. Günümüze kadar elde edilen arkeolojik veriler ve sınır taşları, özellikle Hellenistik Dönemde, Yunt Dağı'nın önemli bir bölümünün Aigai kontrolünde olduğunu göstermektedir⁵. W.M. Ramsay 1890 yılında yayınladığı kitabında, Aigai sınırlarının oldukça geniş olduğundan söz etmektedir⁶.

1. Aigai Antik Kentinin Tarihçesi

Yunt Dağı'nın önemli bir bölümünün de içinde yer aldığı Aiolis Bölgesi Batı Anadolu kıyılarında, kabaca Gediz (Hermos) vadisi ile Bakırçay (Kaikos) arasında kalan bölgeyi ve Midilli (Lesbos) adasını içine alır⁷. Aiolis Bölgesi'nde yaşayan ve Hellencenin farklı bir lehçesini konuşan Aioller bölgeye, Yunanistan'ın kuzeyinden gelip yerleşmişlerdir. Boiotia ve Theselia bölgelerinden gelip Anadolu'ya yerleşen bu göçmenler, geleneğe göre Batı Anadolu kıyılarına MÖ 11. yüzyılın ikinci yarısında gelmişlerdir⁸. İlk Çağda yaşayan ünlü tarihçi Pseudo Herodotos "*Homeros'un Hayatı*" adlı eserinde Aiollerin, Kuzeybatı Anadolu kıyılarına göçlerinin MÖ 1140 yılında Midilli (Lesbos) adasının işgaliyle başladığını söylemektedir. Ona göre, Kyme 1120; Neonteikhos 1112; Smyrna ise 1102 yılında kurulmuştur. Bizans tarihçisi Eusebios ise bu kentlerin içinde sadece Myrina'nın kuruluş tarihini yaklaşık yüzyıl sonraya MÖ 1047 yılına vermektedir.

İlk gelen göçmen dalgasının Ege Denizi kıyılarında tutunmuş olmalıdır. Deniz kenarından yaklaşık 13 km. içeride yer alan Aigai, daha geç bir tarihte kurulmuştur. Bu durum az sayıdaki yeni kolonistlerin öncelikle deniz kıyılarını kontrol altına almaları ve nüfus artışı ile birlikte art bölgeleri de kolonize etmeleri ile ilişkili olmalıdır. Aigai'da 2004 yılından beri sürdürülen arkeolojik kazı ve araştırmalar, kentin MÖ 700 civarında kurulduğunu göstermektedir⁹.

³ Sevin 2001, s. 178; Umar 2006, s. 1-10.

⁴ Yunt Dağı'nın Eski Çağ tarihi ve arkeolojisine ilişkin bkz. Sezgin 2017a, s. 21-50.

⁵ Söz konusu sınır taşlarına ilişkin bkz. Malay 1999, s. 21 (Çakmaklı köyü); Herrmann 1959, loc. cit. supra note; 2 no. 2 (Çamlıca köyü); Keil-Premierstein 1908, s. 204-207, 98 (Eğriköy ve Güllübahçe köyü).

⁶ Ramsay 1890, s. 116.

⁷ Sevin 2001, s. 73-80;

⁸ Batı Anadolu kıyılarına MÖ 11. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Aiol Göçlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Bérard 1959, s. 1-28; Edwards et al. 2006; Doğer 1998, s. 15-18.

⁹ Sezgin 2013, s. 96. 2010 yılında Agora Doğu Stoası önünde yürütülen kazı çalışmalarında Arkaik Döneme tarihlenen tabakalar tespit edilmiştir. Ayrıca 2015 yılında Nekropolis alanında yürütülen çalışmalarda Arkaik Döneme tarihlenen mezarlar açığa çıkartılmıştır. Aigai'da ele geçen ve Arkaik Döneme tarihlenen bir başlık için bkz.: Radt 1991 s. 481-484, Taf. 56.

Antik Coğrafyacı Strabon “*Aiolis kentlerinin en iyisi ve en büyüğü Kyme’dir. Burasının Lesbos’la birlikte sayıları otuza varan ve halen çoğu yok olmuş bulunan diğer kentlerin metropolisi [kurucu ana kenti] olduğu söylenebilir*” demektedir.¹⁰ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Aigai gibi diğer Aiol kentlerinin bir bölümü Kyme tarafından, daha geç bir tarihte kurulmuş olmalıdır. Aiolis Bölgesi’nin iç kısımlarındaki geniş arazilerin tarıma açılması veya mera olarak kullanılması için oldukça yetersiz bir nüfusla başlayan Hellen iskan hareketi, nüfus artışı ile birlikte yeni alanlara yerleşmeyi zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan kıyıda yerleşmiş ve ekonomik açıdan gelişmiş olan Aiol kentlerinin art bölgelerini güvenlik açısından da kontrol altında tutmaları gerekmektedir. Lydia topraklarından kuzeybatı Anadolu kıyılarına ulaşan en önemli vadilerden birisi üzerinde yer alan Aigai antik kentinin eteklerinden geçen önemli bir antik yol Magnesia’yı (Manisa) Pergamon’un antik limanı olan Elaia’ya ve Gryneion’a (Yeni Şakran) bağlamaktadır. Bu veriler Aigailıların niçin burayı seçtikleri konusuna açıklık getirmektedir. MÖ 8. yüzyılın sonlarından itibaren, Aigai antik kentinin kurulmasıyla birlikte, Yunt Dağı bölgesi Aiollerin kontrolüne geçmiş olmalıdır.

Antik Döneme ait yazılı kaynaklarda Aigai adına oldukça az rastlanmaktadır. Bununla birlikte bölgede meydana gelen tarihsel olaylar antik kenti de doğrudan etkilemiş olmalıdır. Frig devletinin son kralı olan Midas, Aiolis Bölgesi’nin en güçlü kenti Kyme’nin Kralı Agamemnon’un kızı Hermodike ile evlenerek Yunanlı yöneticilerin güveni kazanmıştır. Bu durum, MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında Orta Anadolu’daki Frigler ile Kuzeybatı Anadolu kıyısındaki Aioller arasındaki, dolaylı ya da doğrudan ilişkinin kanıtı olarak kabul edilmiştir. MÖ 7. yüzyıldan itibaren bölgenin en önemli gücü, Anadolu’yu Kimmer tehlikesinden kurtaran Lydialılardır. MÖ 7. ve 6. yüzyıllara tarihlenen Aigai buluntusu Arkaik Dönem seramikler üzerinde görülen Lydia etkisi ve kentte ele geçen ithal Lydia seramikleri, bölgenin söz konusu tarihlerde Lydia kültüründen etkilendiğini kanıtlamaktadır.

MÖ 547-546 tarihinde, Lydia Devleti’nin yıkılmasının ardından, Batı Anadolu’nun tamamı Pers kontrolüne geçmiştir. Tarihçi Ksenophon, Hellenika adlı eserinde Aigai ve Temnos antik kentlerinin Pers egemenliğine karşı direnmiş ve bağımsızlığını korumuş olduğundan söz etmektedir (Ksenophon, *Hell.* IV.8.5). Metinde Spartalı komutan Derkyllidas, askerlerini Aiolis’deki Persler üzerine yürümek için ikna etmek amacıyla, Aigai ve Temnos’un Pers egemenliğinin başlangıcından beri bağımsız olduğunu

¹⁰ Strabon, XIII.3.6.

söylemektedir¹¹. Bu durumu iki kentin dağlık bir arazide yer almasından ve Persler tarafından fazla dikkate alınmamasından kaynaklanmış olabilir.

Plutarkhos'un aktarımına göre (*Them.* 26.1-4) Atinalı ünlü devlet adamı Themistokles, MÖ 471/70 yılında, Yunanistan'dan kaçıp Kyme'ye doğru gelirken, yolunu Aigai kentine çevirmiş ve orada kimseye görünmeden, yakın arkadaşı Nikagenes tarafından dostça karşılanmış ve misafir edilmiştir. Daha sonra da kadın kılığına girerek, bir çadır arabasında Susa'ya doğru yoluna devam etmiştir. Bu durum Aigai ve çevresinde, en azından MÖ 5. yüzyıldan itibaren zengin ve aristokrat ailelerin varlığını kanıtlamaktadır. Aigai, MÖ 5. yüzyılda, Pers tehdidine karşı kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi vermeyen kentler arasında yer almaktadır. MÖ 4. yüzyıla ait yazılı kaynaklarda ise Aigai adı ile karşılaşılmamaktadır.

Büyük İskender'in MÖ 323 yılında ölmesinin ardından, halefleri olan Diadokhoslar toprakların paylaşımı konusunda mücadele içine girerler. MÖ 281 yılında Lysimakhos, I. Seleukos ile yaptığı Kouroupedion Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayarak hayatını kaybeder. Kouroupedion Savaşı'ndan çok kısa bir süre sonra I. Seleukos'un öldürülmesi ile doğan kargaşa ortamında Batı Anadolu'daki birçok kent özgürlüğüne kavuşur. Aigai kazılarında ele geçen bir dekret bu döneme ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır¹². Dekrette, Seleukos kralları I. Seleukos Nikator ile oğlu I. Antiokhos Soter kentte tanrısal sıfatlarla onurlandırılmıştır. Kouroupedion Savaşı'nda (MÖ 281) kazanılan zaferin hemen ardından dikilen bu yazıtta, I. Seleukos ve I. Antiokhos'un Aigai kentine yaptıkları iyiliklerden ve kentin özgürlüğe kavuştuğu günden söz edilmektedir¹³.

Pergamon Krallığı I. Eumenes döneminde (MÖ 263-241), Seleukoslar ile sürdürdükleri iyi ilişkilere son vererek sınırlarını kuzey, doğu ve güneybatı yönlerine doğru genişletmiştir¹⁴. Bu dönemde Aigai ve çevresinin kontrolü Pergamon Krallığı'na geçmiş olmalıdır. I. Attalos döneminde, Galatların (MÖ 238/237) ve ardından da Seleukos kralı Antiokhos Hieraks'ın yenilgiye uğratılması (MÖ 229-227) ile Pergamon Batı Anadolu'nun en önemli gücü haline gelmiştir. I. Attalos'un elde ettiği önemli başarılar çok uzun sürmemiş, Seleukosların General Akhaios komutasında başlattığı saldırılar (MÖ 223) sonucunda Aigai¹⁵ ve Aiolis kıyıları Pergamon kralı

¹¹ Ksenophon, *Hellenika*, IV.8.5.

¹² Doğer et al. 2008, s. 210-211.

¹³ Malay-Ricl 2009, s. 43.

¹⁴ Radt 2002, s. 27-28.

¹⁵ Polybios, *His.* 5.77.2, 4.48.2; Magie 2007, s. 122-124, dipnot 36.

I. Attalos'un elinden çıkmıştır. Kısa bir süre sonra III. Antiokhos'a karşı ayaklanan Akhaios'un öldürülmesi ile (MÖ 216) Aigai ve çevresi yeniden Pergamon Krallığı'na katılmıştır¹⁶.

Aiolis Bölgesi ve Aigai MÖ 218-197 yılları arasında Attalos Hanedanlığı'nın (I. Attalos) egemenliği altında varlığını sürdürmüş olmalıdır¹⁷. MÖ 197 yılında, III. Antiokhos'un Batı Anadolu'da Seleukos egemenliğini tekrar kurmasıyla birlikte, Aigai'nin kontrolü Seleukosların eline geçmiş olmalıdır¹⁸. MÖ 188 yılında gerçekleşen Apamea Barış Antlaşması ile Seleukoslar, Toros Dağları'nın güneyine çekilerek bölgeyi terk etmeye zorlanmışlardır. Apamea'nın ardından özgürlüğünü kazanan kentler arasında Aigai'nin de adı geçmektedir¹⁹. Bu açıdan Aigai ile birlikte tüm Aiolis Bölgesi'nin özgürlüğüne kavuştuğu anlaşılmaktadır.

Antik Dönem tarihçisi Polybius'un aktarımına göre (*His.* XXXIII.13), Pergamon Kralı II. Attalos ile Bithynia Kralı II. Prusias arasında MÖ 156-154 yılında gerçekleşen savaşta Aigai tahrip edilmiştir (Polybius, *His.* 33.13)²⁰. MÖ 154 yılında, II. Prusias zarar verdiği kentlere tazminat olarak yüz talent ödemek zorunda bırakılmıştır (Polybius, *His.* 33.13.8)²¹. Aigai'deki bouleuterion, agora binası, agora batı stoası, tiyatro ve gymnasium gibi maliyetli anıtsal kamu yapıları tam olarak bu tarihlerde, MÖ 2. yüzyılın ortalarından hemen sonra inşa edilmiştir²².

Pergamon Kralı III. Attalos ölümünden önce, MÖ 133 yılında, akılcı bir politik karar ile Pergamon Krallığı'nı Roma'ya bağışlamıştır. Bu tarihten sonra Aigai ve çevresindeki bölge varlığını Roma hâkimiyeti altında sürdürmüştür. Aigai'da Roma yönetimine ilişkin en erken bilgi MÖ 1. yüzyıla aittir. Ceasar'ın güvenilir bir adamı ve yakın dostu olan Prokonsül Publius Servilius Isauricus, Asya Valisi olarak görev yaptığı sırada (MÖ 46-44) kente ve buradaki Apollon Khresterios Tapınağı'na önemli yardımlarda bulunmuştur²³. Aigai'da ele geçen bir heykel kaidesinin üzerindeki yazıt, Publius Servilius Isauricus'un yardımları nedeniyle Aigai'da onur-

¹⁶ Hansen 1971, s. 39; Allen 1983, s. 99; Magie 2007, s. 29-30. Polybius'un aktarımından anlaşıldığı üzere Aigai ele geçirilmeden önce, MÖ 228 yılından itibaren, Attalos egemenliği altındaydı (Ma 2000, 46, dipnot 70).

¹⁷ Allen 1983, s. 42.

¹⁸ Magie 2007, s. 35-36.

¹⁹ Hansen 1971, s. 95-96; Magie 2007, s. 161, dipnot 75.

²⁰ Hansen 1971, s. 134; Magie 2007, s. 60.

²¹ Hansen 1971, s. 135; Allen 1983, s. 99; Magie 2007, s. 60.

²² Kentin Hellenistik Döneme ait kent planlamasına ilişkin bkz.: Sezgin 2018a, s. 74-80.

²³ Kentteki Roma Dönemine ait yapıların önemli bir bölümü ve kentin genişlemesi Publius Servilius Isauricus yönetimi döneminde gerçekleşmiş olmalıdır (Clerc 1886, s. 292; Bohn-Schuchhardt 1889, s. 66).

landırıldığını göstermektedir²⁴. Benzer şekilde, Publius Servilius Isauricus Pergamon'da geleneksel yasaları ve bağımsız demokrasiyi yeniden kurmuş ve bu nedenle de kentin “*kurtarıcısı ve hayır sahibi*” sıfatını kazanmıştır²⁵.

Antik yazarların aktarımlarına göre Anadolu tarihinde gerçekleşmiş olan en büyük depremlerden birisi MS 17 yılında bir gece yarısı meydana gelmiştir. Romalı tarihçi Tacitus bu deprem ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir ve en çok etkilenen kentler arasında Sardeis (Salihli) ve Magnesia (Manisa) kentlerinin adını saymaktadır²⁶. Tacitus “... aynı yıl *Asia'nın önemli 12 kenti bir gecede meydana gelen bir depremle yerle bir oldu.*” ifadesini kullanmaktadır. Roma imparatoru Tiberius genel olarak eyaletlere yardım konusunda pek de istekli sayılmazdı. Fakat söz konusu depremin yarattığı yıkım karşısında Aigai ve diğer 11 Batı Anadolu kentine karşı cömert yardımlarını esirgememiştir. Batı Anadolu kentleri Tiberius'un yardımlarına karşılık olarak Roma'da imparatorun onuruna bir anıt yaptırmışlardır²⁷. Yunt Dağı ve Aiolis Bölgesi'nin diğer kentlerinin de MS 17 depreminden etkilendiğine şüphe yoktur.

MS 3. yüzyılın ikinci yarısında, Gotların rakibi ve komşusu olan ve Heruliler olarak adlandırılan göçebe bir kavim Anadolu'da birçok merkezi tahrip edip yağmalamıştır²⁸. MS 260 civarında ortaya çıkan Heruli tehlikesinin izlerini Aigai'da da görmek mümkündür. MS 3. yüzyıla tarihlenen yapıların kapılarının duvar örülerek kapatılması, Aigai'lıların yaklaşan Heruli tehlikesinden haber olduğunu göstermektedir. Kent kazılarında elde edilen arkeolojik veriler, kentin bilinçli olarak terk edildiğini kanıtlamaktadır. MS 3. yüzyıla tarihlenen bir sarnıç içine saklanmış olan sikkeler, kenti terk eden halkın tekrar geri dönmeyi düşündüğünün kanıtıdır. Heruli tehlikesinin baş gösterdiği dönemde, Aigai'da ve çevresindeki Yunt Dağı'nda yaşayan insanların nereye kaçtıkları bilinmemektedir. Fakat en azından Aigai sakinlerinin, kentlerine bir daha dönemedikleri açıktır.

Aigai antik kenti, MS 3. yüzyılda terkedilmesinin ardından yaklaşık olarak bin yıl boyunca tekrar iskan görmemiştir. Kentteki son dönem yerleşimi 12. yüzyıl sonlarına aittir. Bu döneme ait geç Bizans kale-iskânına ait sınırlı izler, Doğu Kilise'de görülmektedir (**Fig. 2**). Küçük bir Hristiyan

²⁴ Publius Servilius Isauricus ile ilgili yazıtlar için bkz.: Clerc 1886, s. 289; Bohn-Schuchhardt 1889, s. 47, Abb. 60; s. 53, Abb. 69; s. 54, No. 5.

²⁵ Radt 2002, s. 41.

²⁶ Tac. Ann. 2.47.

²⁷ Weisser 2008.

²⁸ Bowman et al. 2005, s. 429.

cemaatine hizmet etmek üzere inşa edilmiş olan kilise etrafında Bizans Dönemine ait yapı kalıntıları ve mezarlar açığa çıkarılmıştır. Aigai'daki küçük Bizans yerleşimi 1280'lerden sonra, Batı Anadolu topraklarını ele geçiren Türkmenlerin saldırılarından payına düşeni almış olmalıdır. Türkmen kabileleri kesin yerleşimi için en geç 1300 yılı civarı tarihi önerilmektedir.

Fig. 2. Bizans Dönemine ait Doğu Kilise.

2. Aigai Adının Anlamı ve Kent Ekonomisi

Kentin adı Herodotos'ta Aigaiai (I.149), Polybius'ta Aigaieon (*His. XXXIII.13*) Tacitus'ta Aegaeates (*Tac. Ann. II.47*), Plinius'ta Aegaeae (*Nat. His., V.32*), kentin bastığı sikkelerde ise Aigeaion, Aigaion ve Aigeon olarak geçmektedir²⁹. Kentin adını anan diğer antik yazarlardan Strabon (XIII.3.5), Pseudo Skylaks (98) ve Plinius (*Nat. His., V.121*), bu yerleşimin deniz kıyısında değil, iç kısımda ve dağlık bölgede olduğunu vurgulamaktadır. Aigai adı eski Yunanca'da keçi anlamına gelen "αίγα" kelimesinden türetilmiştir³⁰.

²⁹ Ramsay 1890, s. 296.

³⁰ Giles 1840, s. 15, "αίγα" maddesi.

Attalos Hanedanlığı (Pergamon Krallığı), yaklaşık 150 yıl süren hâkimiyetleri boyunca, Hellen dünyasının kutsal merkezlerine ve farklı kentlere binalar ve başka adaklar vakfederek bilim ve sanatın koruyucusu olduklarını gösteren bir politika izlemiştir. Söz konusu politika bağlamında, Pergamon'un yaklaşık 40 km. güneyinde yer alan Aigai önemli bir yere sahiptir. Aigai'in kent planı, teraslamaları, mimarisi ve birçok ayrıntısı Pergamon'u anımsatmaktadır (Fig. 3)³¹.

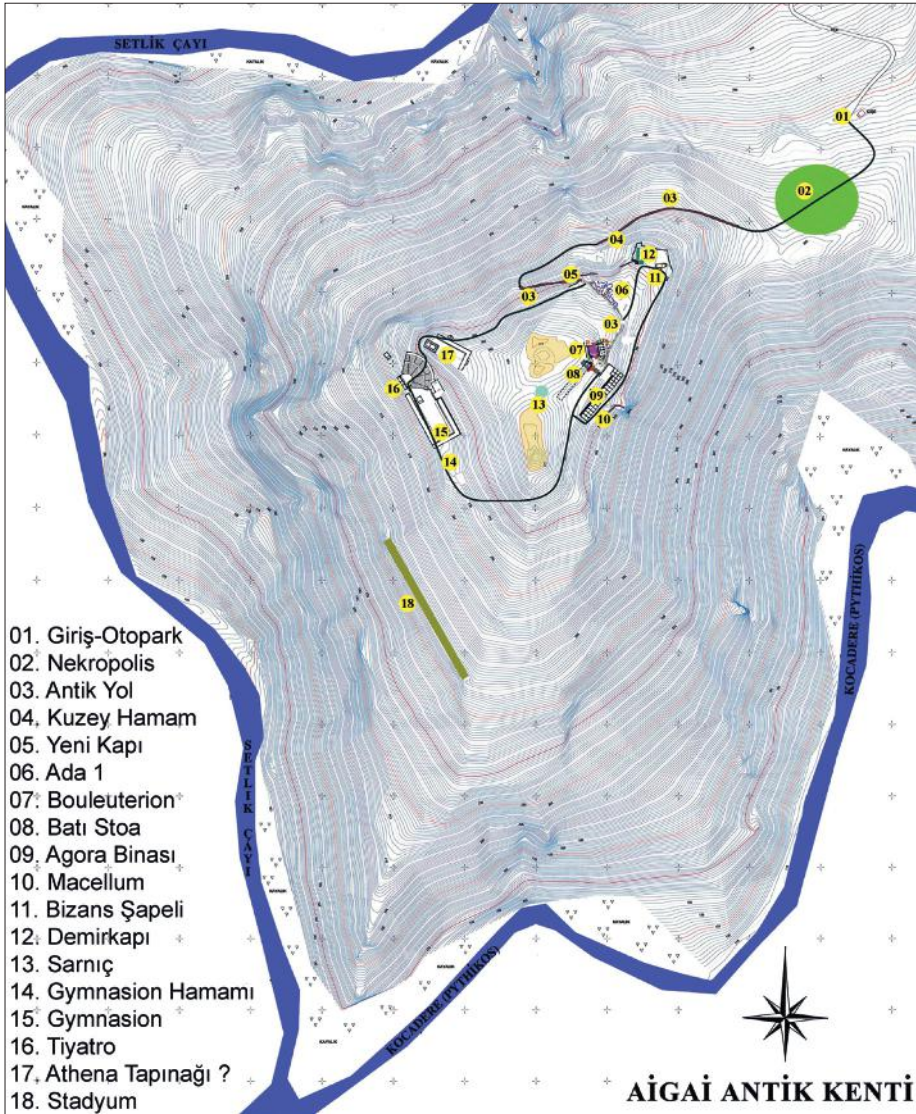

Fig. 3. Aigai antik kentinin hâlihazır planı.

³¹ Antik Çağda Pergamon ile Aigai arasındaki ilişkiler için bkz.: Sezgin 2012.

Aigai Hellenistik Dönem boyunca ekonomik açıdan güçlü bir kent olarak varlık göstermiştir. Kent dokumacılıkta ve yün üretiminde bölgede tekel konumuna gelmiştir³². Apollon Khresterios Tapınağı tarafından kontrol edilen geniş arazilerden önemli bir gelir elde edilmiş olmalıdır. Hellenistik Döneme ait Aigai sikkeleri üzerinde görülen keçi tasvirleri ve uygun coğrafi koşullar kentin keçi yetiştiriciliği açısından önemli bir merkez olduğunu düşündürmektedir³³. Mısır'ın Anadolu'ya papirüs ihracatını durdurmasının ardından üretilmeye başlanan parşömenin ilk örnekleri keçi ya da koyun derisinden hazırlanmıştır. Hellenistik Dönemin en büyük kütüphanelerinden birine sahip olan Pergamon'un ihtiyaç duyduğu büyük miktarlardaki parşömen, dost ve müttefik Aigai'dan karşılanmış olmalıdır³⁴.

Antik Dönemde Aigai antik kenti yalnızca Gün Dağı üzerinde yer alan kalıntılardan ibaret değildi. Eysel mekanları, anıtsal kamusal yapıları ve surlarıyla klasik bir Hellen polisi görünümündeki kent, etrafındaki arazileri de kontrol etmekteydi. Çevrede ele geçen sınır taşları kentin Yunt Dağı'nın önemli bir bölümünü kontrol ettiğini göstermektedir³⁵. Bu açıdan kent nüfusu sadece tepe üzerindeki kent merkezinde değil aynı zamanda çevredeki köylerde ve çiftliklerde de yaşamaktaydı.

Elimizdeki veriler toplam nüfus sayısı hakkında kesin konuşmamıza şimdilik izin vermemektedir. Gene de hem kentte sürdürülen çalışmalar hem de diğer alanlardan gelen verilere dayanarak, kentin yönetiminde söz sahibi olan ve kent arazilerinin ve sürülerin çoğunun kontrolünü elinde bulduran zengin ailelerin varlığından söz etmek mümkündür. Ayrıca sınırlı mülkleri bulunan diğer özgür yurttaşların da nüfusta önemli bir yere sahip olduğunu, bunların dışında kölelerin de yaşadığını söyleyebiliriz. Özgür ve köle nüfusun tarım, hayvancılık, zanaatkarlık, işçilik, ticaret gibi farklı alanlarda uzmanlaştıkları düşünülebilir. Ayrıca özellikle kentin yakınında yer alan Apollon Khresterios Tapınağı ve kentteki diğer tapınakların kontrol ettiği ve gelirlerini topladığı sermayenin yarattığı dini bir elit grubun da varlığından bahsedebiliriz³⁶.

---

³² Bu konuya ilişkin yazıt için: Reinach 1891; Hansen 1971, s. 213-214.

³³ Sayles 2007, s. 87.

³⁴ Sezgin 2013, s. 89.

³⁵ Bkz. dipnot 4.

³⁶ Sezgin 2013, s. 96, dipnot 3.

3. Araştırma Tarihçesi

Aigai ören yerindeki ilk çalışmalar Fransız araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentteki ilk araştırma 1881 yılında S. Reinach tarafından yapılmıştır. Reinach, Nemrut Kalesi'ndeki yerleşmenin ilk kez kendisi ve W.M. Ramsay tarafından incelendiğini söylemektedir³⁷. Kentteki ilk kazı çalışmaları ise 1882 yılının yaz mevsiminde Fransız araştırmacı M.A. Clerc tarafından yürütülmüştür³⁸. Clerc, nekropolis alanında yürüttüğü kazı çalışmalarında, buluntuları günümüzde Louvre Müzesi'nde korunmakta olan 450 adet mezarın kazısını gerçekleştirmiştir³⁹. Kentteki en kapsamlı çalışmalar ise Pergamon kazısı üyesi olan R. Bohn ve C. Schuchhardt tarafından yürütülmüştür⁴⁰.

Aigai antik kentinin bulunduğu Gün Dağı üzerine asfalt yol 2000'li yılların başında gelmiştir. Bu tarihe kadar kimse antik kentte kazı çalışmaları yürütmeye cesaret etmemiş ya da edememiştir. Aigai'daki son dönem kazıları, 2004-2016 yılları arasında, Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Ersin Doğer başkanlığındaki ekip tarafından yürütülmüştür. 2017 yılından itibaren gerçekleştirilen çalışmalar ise Manisa Celal Bayar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Yusuf Sezgin'in başkanlığındaki bilim insanları ve öğrencilerin katılımıyla yürütülmektedir.

4. Aigai Antik Kentinin Yapıları

Günümüze kadar Kent Meclisi Binası (Bouleuterion), Bizans Şapeli, Agora Binası, Makellon (Et-balık pazarı), Kuzey Hamamı, Athena Kutsal Alanı, kent kapıları, kent surları, nekropolis (mezarlık alanı) ve sanayi mahallesi gibi alanlarda kazı ve inceleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir (**Fig. 3**).

4.1. Aigai Bouleuterionu (Halk Meclisi Binası)

Bouleuterion'a ilişkin ilk veriler, Pergamon kazı ekibi üyelerinin 1886 yılında kentte yaptıkları araştırmalarda elde edilmiştir⁴¹. Bouleuterion yakınlıklarında belirlenen bir arşitrav bloğu üzerindeki yazıt Apollonidas oğlu Antiphanes'in Zeus Bollaïos, Hestia Bollaia ve Demos'a (yurttaşlar toplu-

³⁷ Reinach 1891, s. 221, 648; Ramsay 1890, s. 292.

³⁸ Clerc 1886, s. 275-296 ve Clerc 1891.

³⁹ Clerc 1891.

⁴⁰ Bohn-Schuchhardt 1889.

⁴¹ Aigai Bouleuterionu için bkz.: Gneisz 1990, s. 301, Abb. 18; Rumscheid 1994, Cat.No. 3; Sezgin 2013, s. 99-102; Gürbüz 2015; Sezgin-Aybek 2016, s. 20-28; Sezgin 2017b, Y. Sezgin, s. 338-341.

luğu) bir bina adadığını göstermekteydi (**Fig. 4**). Kuşkusuz bu yazıt yıkılmadan önce Bouleuterion'un n cephe duvarı üzerinde yer almaktaydı⁴².

Bouleuterion, Agora Meydanı'na bağlanan ana yol üzerinde (Agora caddesi) eğimli bir arazide, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. 24x14 m. llerindeki yapı üç ana bölümden oluşmaktadır. Bouleuterion'un batıdaki giriş kısmında lon düzeninde altı adet stnle tasarlanmış bir galeriden oluşan kulis yer almaktadır. Cavea bölümü on iki basamaklı ve yaklaşık yüz doksan kişi kapasitelidir. Orkestra ise yarım daire formundadır. Yapı, genel form ve plan özellikleri açısından, Theatron formu bir diğer yapı olan odeona çok benzemektedir. Ancak arşitrav bloğu üzerindeki yazıt, yapı içinde tespit edilen Hestia Bollaia kült heykeli ve sahne binasına ait hiçbir izin olmaması söz konusu yapının odeon olamayacağını kanıtlamaktadır. Caveanın her iki yanından ve tam orta bölümünden geçen üç ayrı merdiven ile orkestraya ulaşılmaktadır. Orkestranın hemen doğusunda, yürüme düzleminin altında dört mekân yer almaktadır. Binanın Agora Caddesi'ne bakan cephesinden çift kanatlı birer kapı ile girilen mekânlar n ve arka odadan oluşmaktadır. İşlevleri şu an için net olarak tespit edilemeyen n ve arka odalar arasındaki geçiş tek kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır.

Fig. 4. Bouleuterion'un (Meclis Binası) iten grn (3D izim).

⁴² Sezgin-Aybek 2016, s. 21-22, fig. 3.

Orkestraya bitişik olan arka sıradaki odalardan iç tarafta kalan iki odayı ayıran duvarın merkezinde, üzerine Hestia Bollaia⁴³ heykelinin oturduğu, dikdörtgen büyük boyutlu blok taşlardan örülü kare bir platform açığa çıkarılmıştır. Hestia Bollaia heykeli söz konusu platformun hemen önüne (doğu) devrilmiş şekilde ele geçmiştir. Hestia kültü aynı zamanda Prytaneion ile ilişkili olmasına karşın Bouleuterion'da Hestia kültünün yer alması, söz konusu yapının hem Bouleuterion hem Prytaneion olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ana kayaya oyulmuş bir bothros üzerine oturan platform, orkestranın yürüme düzlemine kadar yükselmektedir. Bothros içerisinden lagynos, tek kulplu testi, kâse vb. kapların yanı sıra on altı adet bronz sikke, pişmiş toprak figürin, kandil, ağırşak ve maltız parçaları bulunmuştur. Ele geçen buluntular yapının inşasını kutsamak adına gerçekleştirilen bir törene işaret etmektedir. Bothrosta ele geçen buluntuların tamamı MÖ 2. yüzyılın ortalarına aittir ve yapıya ilişkin Terminus Ante Quem vermektedir⁴⁴. Bouleuterion'un son evresine ilişkin buluntular odaların tabanlarının üzerinde ve yapının kuzeybatı köşesine eklenen mekânlar topluluğu ile yapı arasında yer alan bir peristhasiste ele geçmiştir. MS 3. yüzyıla tarihli seramiklerin yanı sıra, Valerianus-Gallienus (MS 253-268) ve Alexander Severus-Philippus Arabs dönemlerine (MS 222-249) ait bronz sikkeler, Bouleuterion'un son evresi ile ilişkilidir⁴⁵.

Dükkanların içine yıkılan Meclis enkazında altı adet mermer heykel başı ve bu başlara ait gövdeler ele geçmiştir. Heykeller orijinalinde, Bouleuterion'un kuzey duvarının doğu bölümü ve cephe duvarının iç kesimlerinde oluşturulmuş payeler üzerinde durmaktaydılar. Heykellerden iki tanesinin kaidesi üzerinde yer alan antik Yunanca yazı, her iki heykelin de Pergamonlu heykeltıraş, Hippias oğlu Menestratos tarafından yapıldığını göstermektedir (**Fig. 5**)⁴⁶.

⁴³ Hestia Bollaia heykeli için bkz.: Sezgin-Aybek 2016, s. 28-31.

⁴⁴ Doğer et al. 2008, s. 227, Res. 8; Doğer et al. 2012, s. 192, Çiz. 3; Sezgin-Aybek 2016, s. 22-23, fig. 5.

⁴⁵ Sezgin 2013, s. 101; Sezgin 2017b, s. 340.

⁴⁶ Bouleuterion'da ele geçen heykeltıraşlık eserleri için bkz.: Sezgin-Aybek 2016. İmza için ayrıca bkz.: Kansteiner et al. 2014, s. 349, No. 3955 (SEG 58, 1368).

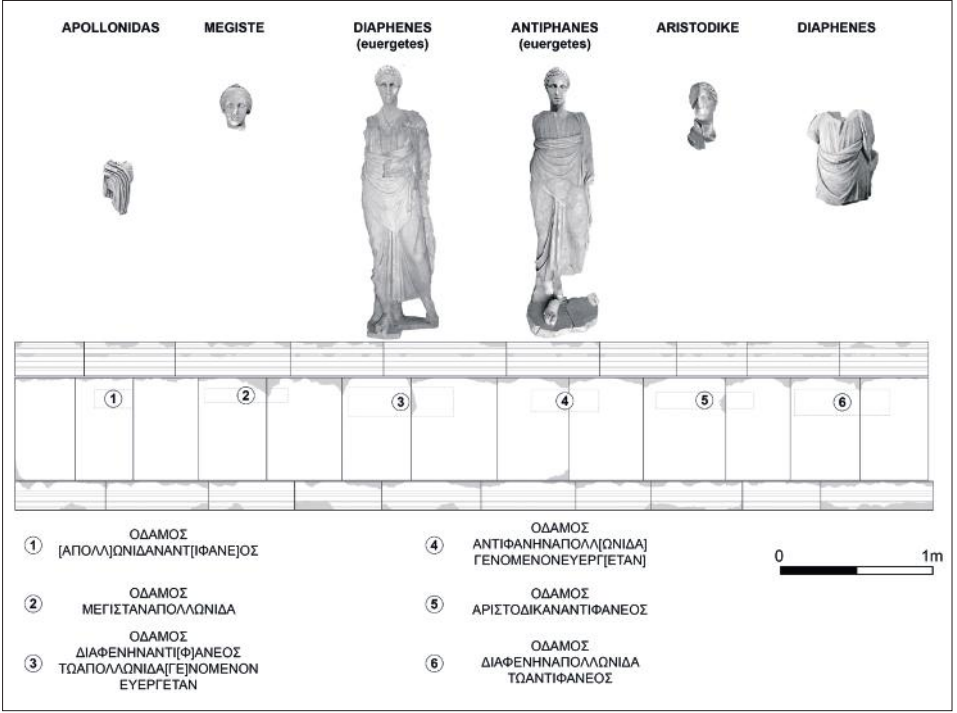

Fig. 5. Bouleuterion'da ele geçen heykeller

Bouleuterion'un oturma sıralarının tahrip olan güney kısmında, orkestrada ve kuliste yapılan sondajlarda Bouleuterion'un altında, daha erken döneme ait bir yapının izleri tespit edilmiştir⁴⁷. Bouleuterion'un inşaat aşamasında erken yapı ciddi oranda tahrip olmuştur ve erken yapıya ilişkin in-situ buluntu oldukça sınırlı sayıdadır. Kulisin doğu duvarının hemen batısındaki dar bir alanda, erken yapıya ait sıkıştırılmış bir toprak taban izine rastlanmıştır. Tabanın hemen altından in-situ durumda, MÖ 3. yüzyıl sonu - 2. yüzyıl başına tarihli, kalıp yapımı sürahi ele geçmiştir⁴⁸. Söz konusu tarih erken yapının son evre kullanımı için terminus oluşturmaktadır. Bouleuterion'un orkestrasında gerçekleştirilen sondajda, erken yapı ile ilişkili olduğu anlaşılan ikinci bir bothros ortaya çıkarılmıştır. Mutfak ve içki kapları ağırlıklı, yoğun seramik ve kemik içeren bothros, olasılıkla erken dönem yapısının inşası öncesi gerçekleştirilen ritüele ilişkin olarak açılmıştır. Tarihlenebilir buluntular MÖ 4. yüzyıl sonlarına işaret etmektedir⁴⁹.

⁴⁷ Sezgin 2013, s. 101.

⁴⁸ Doğer et al. 2012, s. 192, Res. 7. Benzer bir örnek için: Rotroff 1982, pl. 69, 89, 406.

⁴⁹ Sezgin 2013 s. 101, Res. 4; Sezgin 2017b, s. 340-341.

Bouleuterion'un altında, oldukça sınırlı alanlarda izlerini tespit edilebilen erken dönem yapısı, MÖ 2. yüzyılın ortalarından hemen sonra inşa edilen ve mimarisi ile kısmen ayakta olan Meclis Binası'ndan farklı bir plana sahiptir. Söz konusu yapının, daha küçük boyutlu erken bir Bouleuterion'a ait olabileceği düşünülmektedir. Bothros içerisinde ele geçen MÖ 4. yüzyıl sonlarına ait buluntular, Aigai Bouleuterion'unun ilk olarak bu tarihte inşa edildiğini düşündürmektedir.

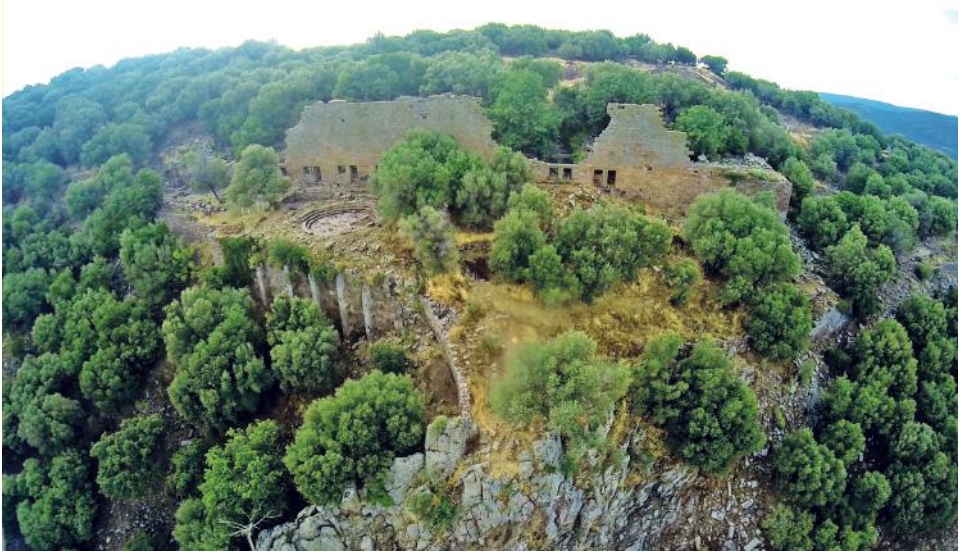
MÖ 2. yüzyıl sonlarında, kentteki büyük imar faaliyetleri ile birlikte Bouleuterion'da da köklü değişikliklere gidilmiş, eski binanın yerine daha büyük bir meclis binası inşa edilmiştir. Bouleuterion'un inşasına destek veren Antiphanes ve Diaphenes isimli hayırseverler (*euergetes*) ve diğer aile fertleri, heykelleri yapının kuzey duvarı önünde yer alan uzun bir niş üzerinde sergilenerek onurlandırılmıştır. Meclis binasının ön kısmındaki odalardan söz konusu heykeller ile birlikte onurlandırma yazıtlarının yer aldığı kaideler de ele geçmiştir.

MS 3. yüzyıla kadar, yaklaşık beş yüzyıl, varlığını sürdürebilen Bouleuterion, zamanın ve depremlerin yarattığı tahribatlar sonucunda çok sayıda onarım görmüştür. Yapı duvarlarının iç yüzlerindeki örgülerde ve özellikle de güney duvarının tamamında farklı teknikler bir arada kullanılmıştır. MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kent terk edilmiş ve Bouleuterion kullanımdan çıkmıştır. MS 12.-13. yüzyıllara gelindiğinde, kentte yeni bir imar faaliyeti sürdürülmüş ve bunun sonucunda Bouleuterion'a ait mimari elemanlar yeni yapıların inşasında kullanılmıştır.

4.2. Aigai Agora Binası

Hellenlere özgü bir kavram olan agora yaygın şekilde, eksik bir ifade ile "*pazaryeri*" diye tanımlanmaktadır. Agora, daha doğru ve kapsayıcı bir tanımlama ile "*halkın bir araya geldiği yer*" anlamında kullanılmaktadır. Aigai Agorası, kentin yerleştiği tepenin kuzeydoğu yamacında, Agora Meydanı'nı oluşturan terasın doğusunda yer almaktadır (**Fig. 6**)⁵⁰. Söz konusu terası boydan boya geçen anıtsal yapısıyla kuzey-güney doğrultulu, fakat doğu-batı cepheli olarak konumlanmıştır. Yaklaşık 80 m. uzunluğunda ve doğu duvarı 10.50 m. yüksekliğinde korunan Agora Binası üç katlı inşa edilmiştir. Yapı batıda, aradaki bir duvarı vasıtasıyla Agora Meydanı terasına yaslanmaktadır (**Fig. 7**).

⁵⁰ Agora Binası için bkz.: Bohn-Schuchhardt 1889, s. 14-27; Sezgin 2013, s. 102-104; Sezgin 2017b, s. 341-342; Sielhorst 2015, s. 279-280, Abb. 73-74.

Fig. 6. Agora Binası ve Bouleuterion'un (Meclis Binası) doğudan, havadan görünümü.

Birinci kat, dükkân olması kuvvetle muhtemel, önlü arkalı on dört odaya ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan on iki adedi doğu, iki adedi ise kuzey cephelidir. Eldeki mimari izlere göre birinci kat 4.50 m. yüksekliğindedir. İkinci kat hakkında fikir verebilecek mimari parçalar son derece azdır. Bu katın odalara bölünmüş olduğuna dair elde bir veri bulunmamasıyla birlikte, bu ihtimal de göz ardı edilmemelidir. Asıl önemli soru ikinci katın hangi amaçla kullanıldığıdır. Güney cephede, in-situ durumda korunan eşik taşı, ikinci kat girişine işaret etmektedir. Bu katın hava ve ışık gereksinimi ise yine saçaklı ve içeriye doğru genişleyen küçük pencerelerle sağlanmıştır.

Yapının üçüncü katı, Agora Meydanı'ndan birkaç basamakla çıkılan, üzeri çift sıra sütunların taşıdığı çatıyla örtülü bir stoadır ve meydanın doğu sınırını oluşturmaktadır. Bu alandaki enkazda ele geçen mimari parçalar ve sütun elemanları, stoa yüksekliğinin yaklaşık olarak birinci kat ile aynı (4.50 m.) olduğunu göstermektedir. Cephede Dor düzeni kullanılmışken, içeride kalan ikinci sütun sırasını lon sütunları oluşturmaktadır. Sütunlar da binanın geneliyle aynı malzemedir, andezit taşından üretilmiş olmakla birlikte, lon sütunlarının başlıkları mermerdir.

"L" formulu bir plan şeması gösteren binanın kuzeyinde, batıya doğru dönerek yapıya bu formu kazandıran kısım, üçüncü katla orta kat arasında bir seviyede, Agora Caddesi'nin eğimine göre düzenlenmiş ve söz konusu caddeye açılmaktadır. Bouleuterion'a doğru bakan ve kendi girişine sahip olan bu kısım ayrı bir mekândır ve Dor düzeninde tasarlanmıştır. Gerek düzenlemesi gerekse de Agora sisteminin dışında, caddeye,

Bouleuterion'a bakan kendi girişi ve cephesi, gerekse de kot olarak yapının kat düzenlemesinin dışında kalıyor oluşu, bu kısmın farklı bir amaca hizmet ettiğini düşündürmektedir.

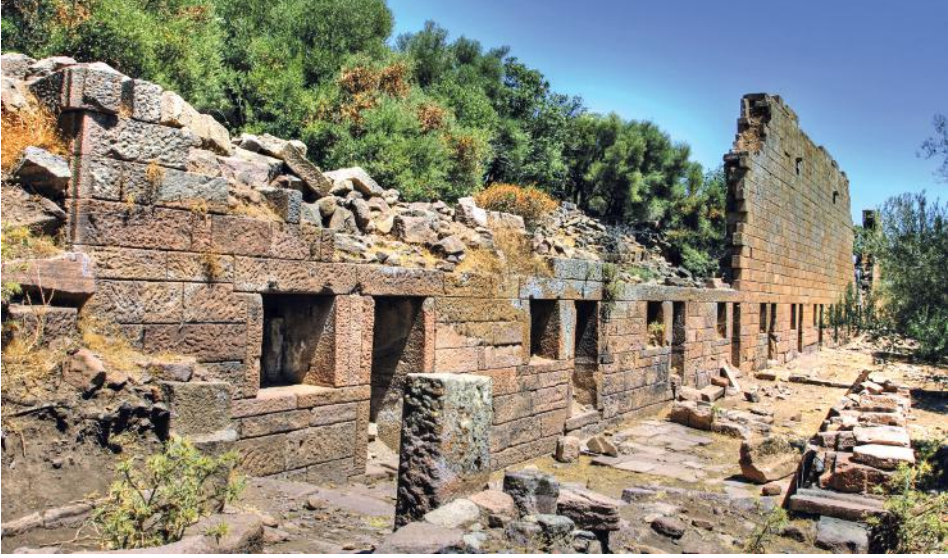

Fig. 7. Agora Binası.

Agora Binası, kesme taş bloklardan (andezit) atkılı isodomik duvar örgü sistemiyle inşa edilmiştir. Kapı, pencere, korkuluk blokları gibi dışarıklı elemanlar haricinde ne kimyasal ne de fiziksel bağlayıcılar kullanılmamıştır. 0.85 m. kalınlığındaki çift yüzlü duvarın içi moloz dolgudur ve dış yüzdeki bloklar içeriye göre daha özenli yapılmıştır. Binanın köşelerinde “fermuar bindirme” sistemine sadık kalınmış ve Hellenistik Dönemin ortalarından MÖ 1. yüzyıla kadar, kesme taş binaların köşelerinde moda olan “pahlama” burada da uygulanmıştır. Yapının doğramalarının ahşap, bağlayıcıların kurşun takviyeli bronz ve/veya demir olduğu anlaşılmaktadır. Sütun başlıkları gibi daha özel elemanlarda ise mermer kullanılmıştır.

Agora Binası'nda gerçekleştirilen sınırlı çalışmalarda, yapının net bir şekilde tarihlenmesine olanak sağlayacak tabaka ve düzlemler tespit edilememiştir. Bununla birlikte genel plan itibarıyla ve özellikle de İon başlıklarının yardımıyla yapıyı MÖ 2. yüzyıl ortalarına tarihlenmek mümkündür (Fig. 8). 2010 yılı çalışmalarında Agora Binası'nın doğusunda bulunan terasta, sınırlı bir alanda yürütülen çalışmalar sonucunda MÖ 7-6. yüzyıla ait tabakalar ve bununla ilişkili bir duvar açığa çıkarılmıştır.

Fig. 8. Agora Binası'nın zemin katlarından birisinin iç içe düşmüş olan stoa enkazından görünüm.

4.3. Aigai Macellum'u (Et-Balık Pazarı)

Agora Binası'nın zemin katı düzleminde, yapının doğusunda bulunan alan bir teras ya da küçük meydan şeklinde tasarlanmıştır (**Fig. 9**). Bu küçük meydanda Agora Binası'ndan ayrı, fakat onunla çok yakın bir ilişki içinde olan bir yapı yer almaktadır. Söz konusu yapı Hellenlerin "*Makellon*", Romalıların "*Macellum*" adını verdikleri bir balık veya et pazarı olarak hizmet etmiş olmalıdır⁵¹. 8.56 m. çapındaki yapı, düzgün plaka taşlardan oluşturulan dört basamağa sahiptir. Yapının ilk sırasını oluşturan bazı blok taşların üzerinde Φ , Γ , M, N, Δ , Z, C, gibi Hellen alfabesine ait harfler kazınmıştır. Bu durum blokların bir plan dâhilinde kesilip şekillendirildiklerini kanıtlamaktadır. Macellum'un zemini, bir ıslak mekân olarak kullanıldığı için düzgün blok taşlarla döşenmiştir. Yalıtımın sağlanması için, plaka taşlar kireç harcı zemin içine gömülmüştür.

Yapının biri doğu kenarda, tabanın oturma sırası ile birleştiği noktada basamağa oyulmuş, diğeri ilk basamak üzerinde ikinci basamağı oluşturan taşa oyulmuş yarım ay formundaki iki delik, suyun yapının içine giriş

⁵¹ Doğer 2006; Sezgin 2013, s. 104; Sezgin 2017b, s. 343.

ve çıkışını sağlamak üzere yapılmış olmalıdır. Tabanın oturma basamaklarına yakın alanlarda, taban plakalarının üzerine oyulmuş oluklu kenet delikleri ve kare formlu taş veya başka malzemeden masa veya tezgâh yerlerini belirleyen kazıma çizgiler mekânın gerçekten de bir Macellum olduğunu düşündürmektedir.

Fig. 9. Macellum (Et-Balık Pazarı)

4.4. Aigai Nekropolisi (Mezarlık)

Aigai antik kentinde üç farklı bölgede nekropolis alanları yer almaktadır⁵². Kentin en büyük nekropolisi Gün Dağı'nın kuzeydoğu etekleri ile daha kuzeyde Gryneion-Magnesia arasındaki antik yolun geçtiği vadinin kuzey yamaçlarında yer almaktadır (Fig. 10)⁵³. Kentin batısında ve güney bölümünde de nekropolis bulunmaktadır. Nekropolisler kente ulaşan antik yolların etrafında şekillenmiştir. Doğu Nekropolis, kente doğu yönünden ulaşan ve muhtemelen Temnos antik kentinden gelen yol üzerindedir. Güney Nekropolis ise kentin güney surları üzerinde yer alan ve iki yanında yuvarlak kule ile desteklenen kemerli kapının etrafındaki yamaçlarda uzanmaktadır. Bu alandaki mezarlar kente Kyme ve Myrina yönünden ulaşan taş döşeli antik yol üzerindedir.

⁵² Nekropolis alanındaki ilk çalışmalar M.A. Clerc tarafından gerçekleştirilmiştir: Clerc 1891, s. 213-237. Son dönem kazılarında bu alandaki çalışmalar 2005, 2015-2017 yılları arasında sürdürülmüştür. 2015-2017 yılları arasındaki çalışmalar NekroPergEol projesi (The Archaeology of Death'in the Hellenistic period modern methodology, social relations and local identities in Pergamon and the Aeolian cities) kapsamında yapılmıştır. Bkz.: <http://www.nekropergeol.org/index.html>.

⁵³ Sezgin 2017b, s. 336-337.

Fig. 10. Kuzeydoğu Nekropolisi ve içinden geçen antik yolun havadan görünümü.

Mezar tipleri arasında sınırları alçak taş sıraları ile belirlenmiş ve yağma toprağını kaybetmiş küçük boyutlu tümülüsler, az sayıda oda mezarlar, sandık mezarlar, sandık mezarları çevreleyen kare yapılar, doğrudan toprağa gömüler, lahitler ve amphora mezarlar dikkati çekmektedir. Nekropoliste kazılan en erken mezarlar, kentin kuruluşu ile çağdaştır ve MÖ 8. yüzyıl sonlarına aittir. Hellenistik Dönemde kentin büyümesine paralel olarak nekropolis alanı da büyümüştür. Bu dönemde, mezarlar dikilitaşlar/steller ile belirlenmiştir. Bunlara ilişkin çok sayıda andezit taştan oyulmuş kaideler görülmektedir. Kaidelerin üstünde durması gereken dikilitaşlar yerel andezit taştan, kireçtaşı ya da mermerden yapılmıştır. Kimi eksedra parçaları ve sunak taşları kentin nekropolis alanına yüzyıllarca sürdüğü anlaşılan tahriplere karşın bir görsellik katmaktadır.

Roma Döneminde, MS 2. ve 3. yüzyıla ait çerçevesi ve girlandlı andezit lahitler nekropoliste yoğun olarak kullanılmıştır. Kimi lahitler Hellenistik Döneme ait kare avluların içlerine yerleştirilmiştir. 2015 yılı çalışmalarında, nekropolisin içinden geçen antik yolun hemen kenarında MÖ 1. yüzyıla tarihlenen yuvarlak bir mezar anıtı açığa çıkarılmıştır⁵⁴.

⁵⁴ Sezgin-Malay 2017, s. 21-24.

4.5. Aigai Athena Kutsal Alanı

Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda tasarlanan kutsal alan, Arkaik Dönem surlarıyla çevrili akropolisin batı köşesinde yer almaktadır (Fig. 11). Kutsal alan, tiyatronun doğusunda yükselen teras üzerindeki hâkim konumu ve planlaması açısından Pergamon'daki Athena Kutsal Alanı ile benzerlik gösterir. 2017 yılında başlanan çalışmalar sırasında alanda MÖ 7-6. yüzyıllardan Geç Bizans Dönemine kadar uzanan geniş bir tarih aralığına sahip buluntular ele geçmiştir.

Fig. 11. Athena Kutsal Alanı'nın havadan görünümü.

Kutsal alanın batı ucunda yer alan Athena Tapınağı 11,60x20,20 m. genişliğinde ve kuzeybatı-güneydoğu aksında bir podium üzerinde yükselmektedir ve tapınağın kendisi 7,15x14,45 m. ölçülerindedir. Tapınak, 5,46x5,77 m. iç genişliğindeki bir pronaos ve 5,46x8,11 m. iç genişliğindeki bir cella tarafından iki bölüme ayrılmıştır. Dorik düzendeki tapınak templum in antis plana sahiptir ve girişi doğu kenarda yer almaktadır. Tapınağın cella temelini 2,30x3,73 m. ölçülerinde dört eşit parçaya bölünmesi Pergamon Zeus Altarı'nda görülen ızgara planlı temel sistemini anımsatmaktadır. Alt yapı sistemini desteklemek için tapınak ile podium duvarları arasında, 60-70 cm. kalınlığında ve 1,30 m. uzunluğunda birbirlerine paralel duvarlar yerleştirilmiştir. Bu duvarlar, yapıya ait yükü taşıyacak şekilde güçlendirilmiş bir temel kasnağı yaratmıştır.

Pronaosun kuzey duvarının temizliği sırasında, duvarın içine bilinçli olarak yerleştirilmiş 17 adet bronz sikke ele geçmiştir. Tamamı MÖ 2-1. yüzyıllar arasına tarihlenen sikkeler tapınağın yeniden inşa ya da onarımı sırasında adak olarak bırakılmış olmalıdır. MÖ 280 civarına ait bir yazıtta kentteki Athena Kutsal Alanı'nın varlığından söz edilmektedir. Diğer yandan tapınağın defineciler tarafından oldukça derin şekilde kazılmış olan naos bölümünde ele geçen seramik buluntular görünürdeki Hellenistik tapınağın altında muhtemelen Arkaik Döneme kadar geri giden erken bir tapınağın varlığını düşündürmektedir.

Tapınağın güney kenarında yürütülen çalışmalarda dağınık olarak ele geçen buluntular arasında çok sayıda Zeus ve Athena'ya ait pişmiş toprak figürin parçaları ele geçmiştir. Kutsal alanda, Athena Tapınağı'nın 10 m. güneydoğusunda başka bir yapının kalıntıları bulunmaktadır. Athena kutsal alanlarında genellikle Zeus kültünün Athena'ya eşlik ettiği bilinmektedir. Ayrıca I. Seleukos Nikator ile oğlu I. Antiokhos Soter'in MÖ 281 yılındaki Kouroupedion Savaşı sonrası Aigailılar tarafından onurlandırıldığı bir yazıt önceki yıllarda açığa çıkartılmıştır.⁵⁵ Söz konusu yazıtta, iki kopya halinde hazırlanan stellerden birinin Kurtarıcı Zeus Altarı'nın hemen yanındaki Athena Kutsal Alanı'na dikildiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla, mevcut yapı kalıntılarının Kurtarıcı Zeus'a adanmış bir altara ait olması kuvvetle muhtemeldir.

40x100 metrelik bir teras üzerinde yer alan kutsal alanın etrafı "L" planlı bir stoa ile çevrelenmiştir. 63 m. uzunluğunda ve 6,50 m. genişliğindeki kuzey stoa'nın 30 m. uzunluğundaki doğu stoa ile birleştiği noktadaki enkazda kalp formu köşe sütun tamburları tespit edilmiştir. Dor düzeyindeki stoaların iç kısmında İon sütun sırası uzanıyor olmalıdır. Kesme blok taşlarla yapılan ortostatik görünümlü pseudo-isodomik duvar örgüsü, geison ve sütun stilleri açısından Atina'daki II. Attalos Stoası'yla benzerlikler görülmektedir. Bu alan, MÖ 156-154 tarihindeki II. Prusias tahribatı sonrası gerçekleşen imar faaliyetleri sırasında son şeklini almış olmalıdır.

4.6. Aigai Kent Kapısı - Demirkapı

Eski araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da adıyla sözü edilen Demirkapı⁵⁶, kazıların başladığı 2004 yılına kadar ziyaretçilerin yukarı kente ilk adımlarını attıkları, tek giriş noktasıydı (**Fig. 12**)⁵⁷. Arkaik Dönemden itibaren hizmet veren Demirkapı, olasılıkla Roma Döne-

⁵⁵ Malay-Ricl 2009.

⁵⁶ Bohn-Schuchhardt 1889, s. 9.

⁵⁷ Sezgin 2013, s. 105-107.

minde kapatılıp iptal edilmiştir. Kentin kullanılmayan değişik yapılarından sökülmüş lento ve arşitrav bloklarıyla gerçekleştirilen kapatma işlemi, Demirkapı'nın hemen kuzeyinde yer alan ve kentin en büyük kamu hamamlarından biri olan Kuzey Hamamı'nın, muhtemelen MS 2-3. yüzyıllarda, inşa edilmesiyle ilişkili olmalıdır. Kapının dışında yapılan sondajlarda kapıya yönelen herhangi bir taş döşeme izine rastlanmamasına karşın, kapı girişinden kentin içine doğru oldukça büyük plaka taşlarla döşenmiş bir yol sistemi mevcuttur. Kapının dışında olması gereken taş döşeme yol kamu hamamı inşası sırasında tahrip edilmiş olmalıdır.

Fig. 12. Demirkapı'nın batıdan (dıştan) görünümü.

Yol, kapıdan itibaren kentin içine doğru yükselerek iki farklı yönde devam etmektedir. Döşeme yolun altında, ana kayaya oyulmuş ve bir insanın girmesine müsaade eden kanal sistemleri mevcuttur. Söz konusu kanal sistemi yolun altından, batıdan doğuya doğru yaklaşık 10 m. uzanır ve bir kolu kuzeye, bir kolu da doğuya dönerek devam eder. Kanal sisteminin, Demirkapı'nın arka alanına düşen yağmur sularını kapının dışında alt koddan yer alan kamu hamamının sarnıç ve su toplama havuzuna yönlendirmek üzere inşa edildiğini düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Demirkapı'nın girişinde, sol ve sağ yanlarda ana giriş kapısının söve taşları dikkati çekmektedir. Söveleri geçince sol tarafta (kuzey yönde) kentin surlarına bitişik olarak yapılmış, kapının içine bir kapı ile açılan ve yine birbirlerine kapılar ile bağlı yan yana 4 adet mekân dikkati çekmektedir. İptal edilmeden önce Demirkapı'nın kontrolünde kullanıldığını düşündüğümüz bu mekânlar kapının iptalinden sonra Roma Döneminde (MS 2. ve 3. yüzyıllar) arka alanda oluşturan büyük mekân içine katılmış olmalıdır⁵⁸.

Demirkapı'nın kapatılmasından sonra kapının arkasında bulunan ve kapının işlevini sürdürdüğü sırada henüz hangi amaçlar için kullanıldığı anlaşılamayan geniş alan muhtemelen avlulu, sarnıçlı geniş bir yapı için inşaata açılmış olmalıdır. Aynı yapı kompleksine ait olan bir mekânın (1 no.lu mekân) batı yarısında kireç katkılı sıkıştırılmış kum ve çakıldan oluşan bir taban tespit edilmiştir. Taban, üzerinde in-situ olarak ele geçen buluntular yardımıyla MS 2-3. yüzyıllara tarihlenmiştir. Genel kullanımına ilişkin olarak yapılan ilk gözlemler, mekânın bir andron olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Kireç taban ve renkli stuccolar ile bezenmiş duvarlarının varlığı, suya ihtiyaç duyulan bir temizlik gereksinimi, kanal içinde ele geçen hayvan kemikleri, zeytin çekirdekleri gibi yeme içme ile ilişkili veriler, bu varsayımı desteklemektedir. Fakat yine de etrafındaki diğer mekânların kazısı tamamlanmadan net sonuçlara ulaşmak şu an için pek mümkün görünmemektedir.

4.7. Aigai Kent Kapısı - Yenikapı

Yenikapı adıyla tanımlanan sur kapısı Demirkapı'ya göre yaklaşık 100 metre batıda yer almaktadır. Arkaik Döneme ait kent surları bu noktada bindirme özellikli bir kapı yapmaktadır. Yenikapı ile Demirkapı arasında ise bir burç bulunmaktadır. Kazı çalışmaları sırasında, kapı aralığı olarak öngörülen kesimde sur duvarına göre daha derince bir çukur kesim ve kapı mimari üyesi olabilecek taşlar yüzeyde tespit edilmiştir⁵⁹. Bu alanda yürütülen çalışmalarda Dor düzenindeki bir arşitrav parçası üzerinde yer alan önemli bir yazıt tespit edilmiştir. Latince yazıtta ..]PORE XII[.. yazmaktadır. Bu yazıtın üstünde ikinci bir arşitrav parçası üzerinde de ..]VRBIV[.. yazıtı okunmaktadır. Söz konusu yazıt bir kalıptır ve İmparator Tiberius'un MS 17 yılı depreminden sonra Kuzey Ege'de yenilediği kentlerin varlığını belirtir. Bu onarım evresi, yazıt yardımıyla elde edilen, yaklaşık 34-35 yıllarına ait olmalıdır.

⁵⁸ Doğer et al. 2008, s. 210; Sezgin 2013, s. 106.

⁵⁹ Sezgin 2013, s. 107; Sezgin 2017b, s. 337-338.

4.8. Aigai Tiyatrosu

Athena kutsal alanı terasının güneybatısındaki çanağa inşa edilen tiyatro, kuzey rüzgârına karşı korunaklı durumdadır⁶⁰. Vomitorium'un (Fig. 13) güneyden dayandığı analemna duvarı, dikdörtgen şeklindeki hafif bosajlı kesme blok taşlarla inşa edilmiştir. Duvar II. Eumenes dönemi duvar karakteristiğiyle benzerlik taşımaktadır. Tiyatro tek diazomalı olmalıdır. Summa caveanın hemen üstünde, muhtemelen Athena kutsal alanına ait terasın altından geçen ve caveayı çevreleyen portikonun oturduğu düzlem yer almaktadır. Oturma sıraları bouleuteriondaki gibi çok parçalı bir yapıya sahiptir. Scaenae frons 21x2,1 m. genişliğindedir. 82 cm genişliğinde üç adet geçişe sahiptir. Enkaz içerisindeki tambur parçaları ve floral motifli saçaklık parçaları yapının iki katlı olabileceğini düşündürmektedir. Yapıda kullanılan kireç harç, vomitorium ve yeni analemna duvarı MS 17 depremi sonrasındaki yenilemenin işaretleri olmalıdır. Batı yönünden caveaya geçiş veren doğu-batı doğrultulu vomitorium kademeli olarak inen üç kemerden oluşmaktadır. Kireç harçlı dolguya sahip duvarları, orthostatik görünüm kazandıran isodomik sıralı teknikte inşa edilmiştir.

Fig. 13. Aigai Tiyatrosu'nun Vomitorium'u (Giriş Binası).

⁶⁰ Bohn-Schuchhardt 1889,s. 39-41, Abb. 40, 45-48; Sear 2006, P. 325, Plan 315.

4.9. Aigai Bizans Dönemi Kilisesi (Doğu Kilise)

Aigai MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğindeki terk edilmesinin ardından, yerleşim tekrar MS geç 12. yüzyılda başlamıştır. Orta Çağa ait tarihsel verileri içeren konsil listelerinde Aigai adı Asia Diokesisliği'ne bağlı Ephesos'un yardımcı piskoposluklarından biri olarak geçmektedir. Kentin adına, 451/ Khalkedon ve 787/II. Nikaia konsillerinde rastlanmaktadır. 1230 tarihinden sonraki piskoposluk listelerinde kentin adı görülmemektedir⁶¹.

Bu kısa süreli iskân sırasında, kentte küçük bir kilise inşa edilmiş ve kentteki kamu yapılarının tamamına yakını yıkılarak, enkaz içindeki kurşunlar toplanmıştır (**Fig. 2**). Kentte yürütülen kazı çalışmalarında tamamıyla açığa çıkarılan en önemli Bizans Dönemi yapısı, Demir Kapı'nın doğusundaki düzlük alanda yer alan kilisedir⁶². Aigai'da MS 12. ve 13. yüzyıllarda geniş kentsel bir yaşam olmasa da az sayıdaki kilise tebaası varlığını sürdürmüştür. Bu döneme ait önemli yapılardan biri olan Doğu Kilise, sura yakın bir konumdadır. 14.60x6.20 m. ölçülerindeki yapı tek neflidir ve doğusunda apsis, batısında ise giriş açıklığı yer alır. Apsis cephesinin kuzeydoğu köşesinde bulunan mezarlar yapının buradaki Hıristiyan topluluğa mezar şapeli olarak da hizmet verdiğini düşündürmektedir⁶³.

4.10. Aigai Sanayi Mahallesi (ADA 1)

Roma Dönemine ait kazısı yapılmış en önemli alandan biri "Ada 1" olarak adlandırılan bir sanayi mahallesidir⁶⁴. Yeni Kapı isimli kent kapısından kente girildikten sonra, kuzey rüzgarına açık bir noktada, yaklaşık 950 m² genişliğiyle o dönem için azımsanmayacak boyutlarda bir sanayi mahallesi ile karşılaşmaktadır (**Fig. 14**). Alanda toplam 28 adet mekân açığa çıkartılmıştır. Genellikle iki katlı olan mekânların birçoğu birbirine doğrudan ya da dolaylı olarak bağlanan odalardan oluşmaktadır. Bunlar hem üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü atölyeler hem de hammadde ve üretim sonrası ortaya çıkan ürünlerin korunduğu depolardan oluşmaktadır. Söz konusu karmaşık yapılanma içerisinde yer alan 4 adet geniş avlunun içerisinde en az birer sarnıç yer almaktadır. Bu durum bireysel yapılanmadan çok, merkezi bir organizasyonun varlığını göstermektedir.

⁶¹ Armağan 2014, s. 209-219; Doğer-Armağan 2016, s. 11-12; Doğer-Armağan 2017, s. 108.

⁶² Sezgin 2013, s. 107-108; Doğer-Armağan 2016, Taf. I-II.

⁶³ Bouleuterion yakınlarında ele geçen bir Bizans Dönemi sikke definesi için bkz.: Sezgin-Önder 2013, s. 141-148.

⁶⁴ Sezgin 2017b, s. 344-345; Sezgin 2018b, s. 20-21.

Fig. 14. Sanayi Mahallesi'nin (ADA 1) genel görünümü.

2012 yılından itibaren sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda alanda bir demirci atölyesi, dokuma tezgâh ağırlıkları, boya maddeleri, yarı işlenmiş kemik aletler, bol miktarda öğütme düzeneği ile olasılıkla tabakhaneler ve dokuma atölyelerinde kullanılmak üzere idrar ve dışkının biriktirildiği bir kamusal latrina tespit edilmiştir. Bu yapı topluluğu MS 3. yüzyılın ikinci yarısında kapıları duvarlarla örülerek ve içindeki üretim donanımları istiflenerek boşaltılmıştır. Aynı tarihlerde kentin genelinin de benzer şekilde terk edildiği görülmektedir.

4.11. Aigai'da Sarnıçlar ve Su Sistemleri

Aigai kenti yaşamı boyunca yağmur suyuna ihtiyaç duymuştur. Yağmur suyunun binaların temellerini yıpratıcı etkisi hünerli drenaj kanalları ile en aza indirilmiş ve taş döşeli yolların altında yer alan kanalizasyon sistemleri ile de sayıları yüzleri bulan kapalı sarnıçlara ve açık hayvan sulama göletlerine veya hamam depolarına yönlendirilmiştir (**Fig. 15**). Özellikle su ile ilgili altyapı düzenlemeleri Aigailılar için hayati bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Yoğun nüfuslu bir antik kente su temin etmenin birkaç yolu bulunmaktadır: Kuyular ve kaynaklar yoluyla yer altı suyuna erişim sağlanabilir veya kentten yüksekte yer alan bir kaynaktan su kemerleri ve borular aracılığıyla kente su taşınabilir. An-

cak çevresinden yüksekte kurulu olan ve yakınında kendisinden daha yüksek bir su kaynağı da bulunmayan Aigai'da bu seçenekler imkânsız gibidir⁶⁵.

Fig. 15. Sanayi Mahallesi'ndeki (ADA 1) sarnıçlardan birinin ve su sisteminin görünümü.

Diğer bir seçenek olarak yer yüzeyindeki suya, akarsular gibi kaynaklardan erişmek mümkündür ve bu seçenek Aigai'da kısmen de olsa uygulanmış olmalıdır. Kentin üstünde kurulu olduğu tepenin yamaçlarından geçen akarsulardan (Kocaçay-Güzelhisar Çayı) kente su taşınmış olabilir. Ancak bu seçenek, sürekli ve yoğun bir iş gücü gerektirmektedir ve de kuşatmalar gibi bazı durumlarda işe yaramamaktadır. Sonuncu seçenek ise yağmur suyunu biriktirmektir. Aigailılar, tabiri yerindeyse kentin üstüne düşen her bir yağmur damlasını oluklar, künkler ve kanallar yoluyla sarnıçlara taşımışlardır. Aigailılar bu sayede sadece günlük su ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, bir tepenin üstünde yer alan kentte en az iki adet hamamı da işletmeyi başarmışlardır. Kentte atık suyun ayrı olarak taşınması için bir kanalizasyon sistemi de geliştirilmiştir.

⁶⁵ Ada 1 sektöründe yer alan ve MS 3. yüzyılın 3. çeyreğine ait toplam 6 adet sarnıcın kazısı gerçekleştirilmiştir. Kazısı yapılan, Bizans Dönemine ait başka bir sarnıç için bkz.: Sezgin 2013, s. 105; Sezgin, 2017b, s. 344.

4.12. Aigai'da Antik Yollar

Kentin içindeki ve çevresindeki yolların tespiti ve kazısına yönelik çalışmalar, kazıların başladığı ilk günden itibaren kesintisiz olarak sürdürülmüştür. Kente ulaşan ve kent içindeki antik yolların açığa çıkarılması ile kentin planını ve çevresiyle olan ilişkisini daha iyi anlamak mümkün olmuştur. Diğer taraftan kentin ziyaretçiler tarafından daha rahat, üstelik iki bin yıllık orijinal yollar kullanılarak gezilebilmesi sağlanmıştır. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan antik yollar, neredeyse iki bin yıl önce inşa edildikleri günkü kadar sağlam durumda toprak altından çıkmaktadır (**Fig. 10**).

Kisaltmalar ve Kaynakça

- Allen 1983 R.E. Allen, *The Attalid Kingdom: A Constitutional History*, Oxford.
- Armağan 2014 E. Armağan, "Aigai'nın (Aiolis) Bizans Dönemi Piskoposluk Tarihi", *Ege Arkeoloji Dergisi* XIX, s. 209-219.
- Bérard 1959 J. Bérard, "La migration éolienne", *Revue Archéologique*, s. 1-28.
- Bohn-Schuchhardt 1889 R. Bohn, C. Schuchhardt, *Altertümer von Aegae*, Berlin.
- Bowman et al. 2005 A.K. Bowman, P. Garnsey, A. Cameron, *The Cambridge Ancient History: Second Edition: the Crisis of Empire, A.D. 193-337*, Cambridge University Press.
- Clerc 1886 M.A. Clerc, "Les ruines d'Aegae en Éolie", *BCH* 10, s. 275-296.
- Clerc 1891 M.A. Clerc, "Fouilles d'Aegae en Éolide", *BCH* 15, s. 213-237.
- Doğer 1998 E. Doğer, *İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da Tarhaniyat Tarihi*, İzmir.
- Doğer 2006 E. Doğer, "Aigai'de Bir Macellum", *Miko, Mevsimlik Ege Kültürü Dergisi*, Sayı 5, s. 12-14;
- Doğer et al. 2008 E. Doğer, L. Doğer, Ş. Tül, Y. Sezgin, M. Önder, S. Akat, M.H. Kan, B. Yener, E. Dereboylu, Ü. Türkan, E. Atay, M. Şahan, F. Genç, O.K. Sertürk, M.S. Çakır, "Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı 29-1*, Ankara, s. 207-232.
- Doğer et al. 2012 E. Doğer, Y. Sezgin, L. Doğer, M. Gürbüz, M.H. Kan, "Aigai", A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat (ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir, s. 183-206.
- Doğer-Armağan 2016 L. Doğer, E. Armağan, "Erste Ergebnisse der Archäologischen Untersuchungen des Byzantinischen Aigai (Aiolis)", *Byzantinisch Zeitschrift* 109-1, s. 9-32.
- Doğer-Armağan 2017 L. Doğer, E. Armağan, "Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aiolis) Excavations", S. Bocharov, V. François, A. Sitdikov, (ed.), *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region 10th-18th Centuries Vol.2*, Kazan-Kishinev, s. 107-133.
- Edwards et al. 2006 I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond, E. Sollberger, *The Cambridge Ancient History. Volume II, Part 2. History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000 B.C.*, Cambridge University Press.
- Eroğlu 2009 İ. Eroğlu, *Yunt Dağı ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
- Giles 1840 J.A. Giles, *A Lexicon of the Greek Language: For the Use of Colleges and Schools*, London.
- Gneisz 1990 D. Gneisz, *Das antike Rathaus. Das griechische Bouleuterion und die frühromische Curia*, Wien.
- Gürbüz 2015 Aigai Bouleuterionu, Basılmamış Doktora Tezi (Ege Üniversitesi), İzmir.

- Hansen 1971 E.V. Hansen, *The Attalids of Pergamon*², Ithaca-London.
- Herrmann 1959 P. Herrmann, *Neue Inschriften zur historischen Landeskunde von Lydien und angrenzenden Gebieten*, Vienna.
- Kansteiner et al. 2014 S. Kansteiner, K. Hallof, L. Lehmann, B. Seidensticker, K. Stemmer (ed.), *Der Neue Overbeck. Die antiken Schriftquellen zu den bildenden Künsten der Griechen*, 5 vols., Berlin / New York.
- Keil-Premmerstein 1908 J. Keil, A.v. Premmerstein, *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis, ausgeführt 1906 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. «Kaiserliche [Österreichische] Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften» [DAW]*, 53,2, Vienna.
- Ma 2000 J. Ma, *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*, New York.
- Magie 2007 D. Magie, *Anadolu'da Romalılar. M.Ö. III. ve II. Yüzyillarda Batı Anadolu*, Çev. N. Başgelen, Ö. Çapar, İstanbul.
- Malay 1999 H. Malay, *Researches in Lydia, Mysia And Aiolis*, ETAM 23, Wien.
- Malay-Ricl 2009 H. Malay, M. Ricl, "Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis", *Epigraphica Anatolica. Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens* 42, s. 39-60.
- Radt 1991 W. Radt, "Archaisches in Aigai bei Pergamon", *IstMitt* 41, s. 481-484.
- Radt 2002 W. Radt, *Pergamon. Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. S. Tammer, İstanbul.
- Ramsay 1890 W.M. Ramsay *The Historical Geography of Asia Minor*, London.
- Rotroff 1982 S.I. Rotroff, *The Athenian Agora, Volume 22, Hellenistic Pottery: Athenian and Imported Moldmade Bowls*, Princeton.
- Rumscheid 1994 F. Rumscheid, *Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus*, Mainz.
- Reinach 1891 S. Reinach, *Chroniques d'Orient: documents sur les fouilles et découvertes dans l'Orient hellénique de 1883 à 1890*, Paris.
- Sayles 2007 W.G. Sayles, *Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World*, Krause Publications.
- Sear 2006 F. Sear, *Roman Theatres: An Architectural Study*, Oxford: Oxford University Press.
- Sevin 2001 V. Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- Sezgin 2012 Y. Sezgin, *Antik Dönemde Pergamon-Aigai İlişkileri*, *Ege Arkeoloji Dergisi* 17, s. 81-95.
- Sezgin 2013 Y. Sezgin "Aiolis'de Bir Dağ Kenti: Aigai", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5 (Ocak), s. 95-116.

- Sezgin 2017a Y. Sezgin, Aigai - Yunt Dağı'nın Kısa Tarihi ve Aigai Antik Kenti, M. Tepekaya, F. Berber, C. Gürbıyık, B. Alıcı (ed.), *Gelenek ile Gelecek Arasında Kalmış Bir Bölge: Yuntdağı (Sorunlar ve Öneriler)*, Manisa, s. 21-50.
- Sezgin 2017b "Aigai (Aeolis) Excavations 2004-2013 Seasons. Preliminary Reports", A. La Marca (ed.), *Studi su Kyme eolica VI, Calabria*, s. 333-351.
- Sezgin 2018a Y. Sezgin, "Aiolis'te Bir Dağ Kent: Aigai", M. Çekilmez, S. Vardar (ed.), *Arkeoloji, Tarih, Coğrafya, Turizm ve Kültürüyle Geçmişten Günümüze I. Aliğa Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s. 71-95.
- Sezgin 2018b Y. Sezgin, "Manisa'da Antik Döneme Ait Endüstriyel Bir Alan: Aigai Sanayi Mahallesi", *MOSB* 32, s. 20-21.
- Sezgin-Önder 2013 Y. Sezgin, M. Önder, "Aigai Bizans Definesi", *Ege Arkeoloji Dergisi* XVIII, s. 141-148.
- Sezgin-Aybek 2016 Y. Sezgin, S. Aybek, "A Group of Portrait Statues from the Bouleuterion of Aigai: A Preliminary Report", R. von den Hoff, F. Queyrel, E. Perrin-Saminadayar (ed.), *Eikones: portraits en contexte: recherches nouvelles sur les portraits grecs du Ve au Ier s.av.J.-C.*, Venosa: Osanna Edizioni. s. 17-43.
- Sezgin-Malay 2017 Y. Sezgin, H. Malay, "An Aeolic Inscription from Aigai in Aeolis: Post Mortem Honours to Diaphanes, Son of Mithrodates", *Epigraphica Anatolica* 50, s. 21-24.
- Sielhorst 2015 B. Sielhorst, *Hellenistische Agorai*, Berlin / München / Boston.
- Umar 2006 B. Umar, *Mysia. Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul.
- Weisser 2008 B. Weisser, "Die Basis von Pozzuoli", *Antike Plastik* 30, s. 105-160.

Larisa
Antik Kenti

Larisa (Buruncuk) Antik Kenti

Turgut Saner¹

Antik Larisa şehrinin kalıntıları Menemen ile Aliağa arasında, Buruncuk Mahallesi'nin üst kısımlarında yer almaktadır. İzmir-Çanakkale karayolunun hemen üzerinde olmasına rağmen kalıntıların bulunduğu tepelelere ulaşmak pek kolay değildir. Ya Buruncuk'un içinden yukarıya, güneye doğru çok dik bir yamacı tırmanmak, ya da köyü demiryolu (İZBAN) yönüne doğru geçip, oradan daha hafif bir eğimle, antik nekropolün, yani mezarlık alanının içinden yürüyerek şehir alanına ulaşmak mümkündür. Her durumda da kalıntılar fazla ifadeyi taşımadığı için hazırlık yapmadan, araziye iyi bilmeden dolaşmak tatmin edici olmayabilir. Larisa, Dumanlı Dağ olarak bilinen dağ kütlelerinden Gediz Ovası'na doğru bir yarımada gibi uzanır. Gediz Nehri (antik adıyla Hermos) Larisa'ya çok yaklaşarak şehrin hemen güneyinden geçer. Eski Larisalıları nehirden mutlaka hem ulaşım için yararlanmışlar hem de nehrin beslediği ovanın verimiyle zenginleşmişlerdir. Larisa küçük bir şehirdir, yerleşim alanı 2-3 km'lik bir eksen üzerindedir. Bugün antik kalıntıların olduğu araziye kızıl-kahverengi volkanik kayaların görüntüsü, yer yer kayalık uçurumlar egemendir (**Fig. 1**). Andezit olarak sınıflandırılan kayalar burada aslında çok renklidir. Kızıl-kahverenginin yanında grimsi tonlar, pembe-mor ve siyaha yakın iyice koyu renklerle de karşılaşılır. Larisa'nın binaları da bu taşlarla inşa edilmiştir. Genellikle duvarların aşağı kısımlarında andezit tercih edilmiş, üst kısımlar dönemin yapı teknolojisi uyarınca ahşap ve kerpiçten inşa edilmiştir (ve o nedenden dolayı bugüne ulaşmamıştır).

¹ Prof. Dr. Turgut Saner, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 34437, Taksim, İstanbul, e-mail: saner@itu.edu.tr.

Fig. 1. Larisa Doğu, Teras 1'den andezit bir duvar ve andezit bir kayalık (arka planda Gediz ovası)

Larisa birbirine yakın iki ana yerleşim merkezinden oluşmaktaydı. Doğuda 180 m. yüksekliğinde belirgin bir tepe ile batıda 100 m. yükseklikteki bir başka tepede iki ayrı yerleşim bulunuyordu (**Fig. 2 ve Fig. 3**). Batıdakini “şehir”, doğudaki küçük yerleşmeyi ise bir “mahalle” olarak tanımlamak doğru olacaktır. Larisa'nın tarihi MÖ 6500 yıllarına, yani Neolitik Döneme kadar takip edilebilmektedir. Bu döneme ait kaplar ve aletler bulunmuştur. Tunç Çağı olarak bilinen dönemlerde de (MÖ yaklaşık 3000-1200 yılları arasında) Larisa'da hayat devam etmektedir. Bu çağlarda Larisa'da olasılıkla *-dilini, etnik aidiyetini bilmediğimiz-* yerli, Anadolu bir halk yaşamaktaydı. Tunç Çağının da çeşitli biçimdeki kapları ve alanda izi hala görülebilen bazı mimari kalıntıları vardır. MÖ yaklaşık 800'lü, 700'lü yıllarla birlikte ise batıdan, yani Yunanistan'dan Yunan boyları Anadolu'ya yoğun olarak gelmeye başlamış, “*Aioller*” adıyla bilinen bir grup Ege'nin kuzey bölgelerine, bu sırada Larisa'ya da yerleşmiştir. Larisa'nın özellikle MÖ 6. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlenen kalıntıları bugün ön plandadır, güncel araştırmalar da bu yüzyılların şehircilik ve mimarlık bulgularına odaklı yürütülmektedir. Şehir MÖ 3. yüzyılın başlarında olasılıkla bir istila sonucunda terk edilmiştir. Larisalılar

şehirlerine dönerek yeni bir yaşam kurmamışlardır. Anadolu'nun birçok başka antik yerleşmesinde görülen daha yakın çağlardaki süreklilik, yani Roma ve Bizans dönemlerinin izleri Larisa'da yoktur. Bu açıdan Larisa Anadolu'nun "Klasik Çağ" yerleşim dinamiklerini daha iyi anlayabilmek için ideal bir ortam sunmaktadır.

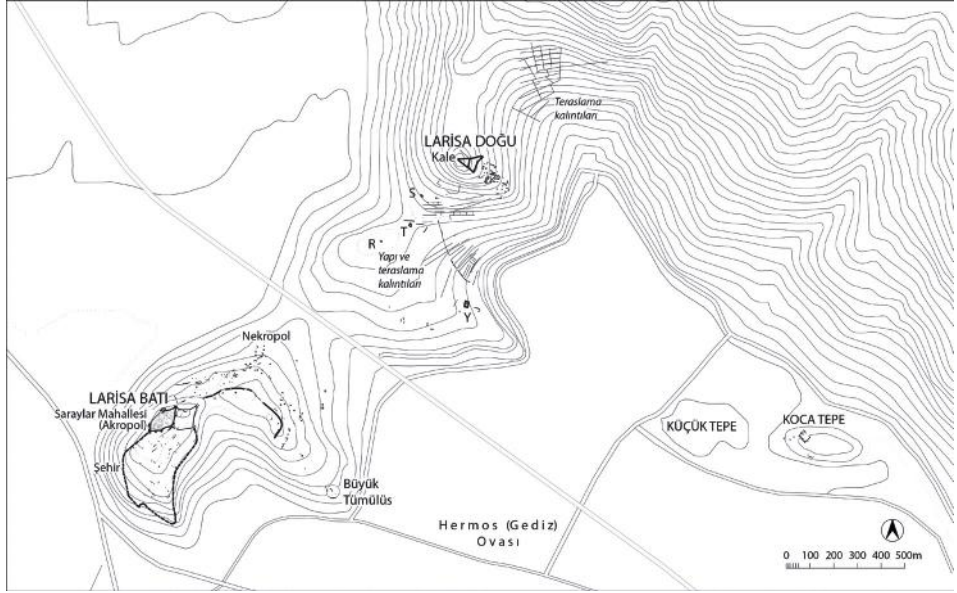

Fig. 2. Larisa yerleşim planı.

Larisa'daki ilk kazıları Osmanlı Döneminde İsveçli ve Alman arkeologlar gerçekleştirmiştir. Öne çıkan isimler İsveçli Lennart Kjellberg ile Alman Johannes Boehlau'dur. 1902'deki ilk kazıdan sonra uzun bir ara verilmiş, ardından 1932-34 yılları arasında son üç arazi çalışması ile araştırmalar tamamlanmıştır. 20. yüzyıldaki bu toplam dört kazı ile Larisa Batı'daki yönetim bölgesinin görkemli yapıları ortaya çıkarılabilmektedir. Kısmen nekropol ve şehir alanlarında da kazılar yapılmıştır. Ancak şehrin bütününe anlayabilmek için gereken yaygın kazılar gerçekleştirilememiş, 1935 yılı için Türk Hükümeti'nden izin alınmasına rağmen II. Dünya Savaşı öncesinin olumsuz maddi ve toplumsal koşulları nedeniyle çalışmalar devam ettirilememiştir. Kazılarda ortaya çıkan eserler arasında; farklı biçim, renk ve boyutta yüzlerce kap, binaların cephelerine yerleştirilen bezemeli seramik kaplama levhaları ve taş mimari parçalar sayılabilir. Eserler bugün Türkiye'de, İsveç'te ve Almanya'da, müze ve kurumsal koleksiyonlarda korunmaktadır. En geniş buluntu grubu İstanbul Arkeoloji Müzelerindedir.

Fig. 3. Larisa uzantısına doğudan bakış (Larisa batı solda, Larisa doğu sağda).

20. yüzyıl kazılarında sonra Larisa kalıntıları 75 yıl boyunca hiçbir arazi ve belgeleme çalışmasına konu olmamıştır. Uzunca bir süre ören yeri statüsü verilen kalıntı yerinin bir bekçi görevlendirilerek korunmasına çalışılmış, ancak bu uygulamaya daha sonra son verilmiştir. 2010 yılında Turgut Saner'in (İTÜ) başkanlığında, Larisa'nın yerleşim dinamiklerini ve mimari özelliklerini daha iyi kavrayabilmek amacıyla bir araştırma başlatılmıştır. Bu araştırmalar arazide her yıl yaklaşık iki haftalık çalışmalarla ilerlemekte, sonuçlar ve yeni bulgular çeşitli yayınlar ve konferanslarla paylaşılmaktadır².

1. Yerleşim Özellikleri

Araştırmaların geldiği aşamada Larisa'yı "*iki merkezli bir yerleşim yeri*" olarak bütünlüğü içinde tanımlamak mümkündür. Larisa Doğu'da, MÖ erken 5. yüzyıla tarihlenen inşaa edilmiş üçgen biçimli bir kale ile bunun eteklerinde konumlanmış küçük bir yerleşme bulunmaktadır. Kale çok büyük bir olasılıkla Larisa Batı'da oturan yöneticilerin, seçkin ve varlıklı grupların bir düşman saldırısında kaçıp sığınabilmesi için inşaa edilmiştir. Kalenin altındaki küçük mahallede ise, birçok konuda Larisa şehri sakinlerinin konfor içinde yaşamalarına destek veren, bunun için iş gücü sağlayan gruplar yaşamaktaydı. Larisa Batı'da yönetici sınıf, sa-

² Larisa yüzey araştırmalarının geldiği aşama ve ortaya koyabildiği ilk sonuçlarla ilgili güncel ve geniş bilgiler için bkz.: Saner, Turgut, "Larisa'nın (Buruncuk) Yeni Çehresi", Arkeoloji ve Sanat 153, 2017, 7-16; Architectural Survey at the Necropolis of Larisa (Buruncuk), İTÜ Vakfı - Mimarlık Tarihi Araştırmaları 2 (Yay. Haz. Saner, Turgut, Ilgın Külekçi, Gizem Mater), İstanbul 2017.

rayların bulunduğu bir yukarı yerleşmede oturmakta, bu alanın güneyinde de şehirli barınmaktaydı. Larisa Batı yerleşmesinin en önemli şehir alanlarından biri nekropol, yani mezarlıktır. Burada yaklaşık 150 kadar mezar biriminin kalıntıları hala görülebilmektedir. Çoğunluğu, "tümülüs" olarak adlandırılan, çevresi alçak duvarlarla sarılı mezar halkaları oluşturmaktadır (Fig. 4 ve Fig. 5). Ayrıca doğu ve batı yerleşmelerinin arasında kalan yamaçlar da mimari kalıntılarla doludur. Bazıları avlulu olan, özenle planlanmış yapılar ve yamaçlarda çeşitli ürünlerin yetiştirilmesi için kurulmuş teraslamalar yoğun bir tarımsal etkinliğe işaret etmektedir. Bu gözlem ve tespitler antik Larisa'da her toplumsal grup veya sınıfın, statüleri uyarınca sınırları topografik özelliklerle açıkça çizilmiş, tanımlı alanlarda var olabildiğini göstermiştir. Larisalıların yerleşim (veya mahalle) düzenini, yönetici sınıf, şehirli seçkinler ve iş gücü sağlayan gruplar olarak üç başlık altında toplamak mümkündür. İş gücü sağlayanlar öncelikle askeri savunmadan ve tarım işlerinden sorumludur.

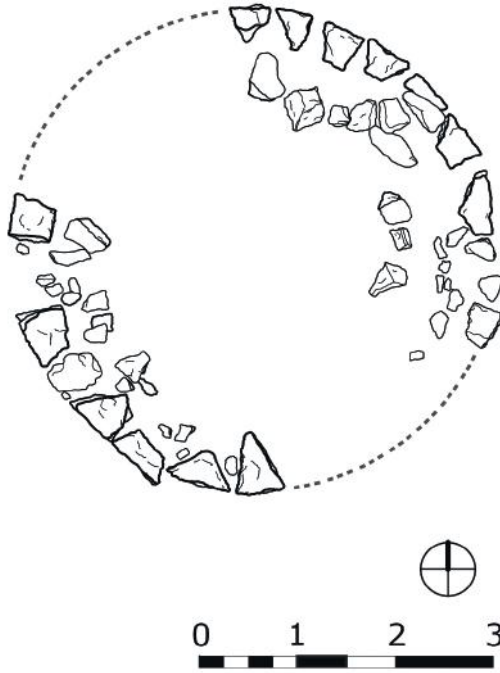

Fig. 4. Nekropol, Tümülüs, T 12-7 plan.

Larisa'da binyıllar süren Yunan öncesi yaşamın devamında, yukarıda da belirtildiği gibi, Yunan-Aiol boyları egemendir. Bu yeni kültür hem Yunanistan'dan bazı özellikleri beraberinde getirmiş hem de Anadolu'nun yerel özellikleriyle kaynaşmıştır. MÖ 7. ve 6. yüzyılların Ege uygarlığından

bildiğimiz, felsefe ve edebiyat konularındaki gelişmeler mutlaka Larisa'ya da ulaşmış olmalıdır. Larisa konumu açısından, hem bütün Ege dünyasına, limanlara ve adalara açık hem de Gediz Vadisi üzerinden iç bölgelerle de ilişki kurabilecek bir yerdedir. Larisalıları hemen yakındaki Foça (antik Phokaia) ve antik Kyme limanları üzerinden Ege Denizi'ne ulaşmış ve Ege kültürüyle kaynaşmış olmalıdır. Yunanlıların her zaman ilgi ve hayranlıkla söz ettiği, Lidya'nın başkenti zengin Sardis de Larisa'ya yakındır. Stratejik konumu Anadolu'daki Pers egemenliği sırasında da Larisa'ya önemli bir görev yüklemiştir. İran'daki Pers kralına bağlı kalan Larisa yönetimi ve Larisalıları, bu tutumlarının karşılığında, MÖ 6-4. yüzyıllarda refah içinde bir yaşam sürmüşlerdir. Mimari eserler ve küçük buluntular buna tanıklık etmektedir.

Fig. 5. Nekropol, Tümülüs T 12-7 ve çevresi.

2. Larisa Batı - Hükümdar ve Saraylar Mahallesi

Larisa güçlü bir 'bey' ve zengin aileler tarafından yönetilmekteydi. Ancak bu kişilerin unvanlarını ve isimlerini bilmiyoruz. Yönetici sınıfın üyelerini dış ve iç tehditlere karşı koruyan surlarla sarılı bir "Saraylar Mahallesi" inşa edilmişti. Sarayların ilk inşaatı MÖ 6. yüzyılda, ikinci aşaması yeni bir saray kurularak MÖ 4. yüzyılda gerçekleştirilmiştir. Askeri ve siyasi gücün simgesi olan ve Saraylar Mahallesi'ni saran surların içinde bir ana tapınak, kabul salonları ile depolar ve sarnıçlar da yer almaktaydı. Mimari eserler iddialı bir dekorasyona sahipti. Binalar renkli doğal taşlardan, kerpiç ve

ahşaptan inşa edilmişti. Kerpiç kısımları kaplayan çok renkli seramik levhalarda üst sınıf yaşamın göstergeleri olan araba yarışları ve toplu ziyafet sahneleri betimlenmişti. Ziyafetler yönetimdekiler ile zengin şehirlilerin bir araya geldiği önemli organizasyonlar arasındaydı. Taş mimari parçaların üzerindeki bezemeler de kırmızı ve mavi renklerle boyalıydı. Mimarinin rengârenk dekorunu, üzerinde hayvan figürleri ve çeşitli desenler bulunan ziyafet takımları, mobilyalar ve kıyafetler tamamlamaktaydı. Larisa'nın Anadolu'da Pers egemenliği sürecinde gelişen siyasal durumlara verdiği tepki, şehirdeki mutlak yönetim biçimini korumak ve Büyük Pers Kralı'na sadık bir tutum içinde bu varlığı sürdürebilmek olarak özetlenebilir. Larisa'daki hükümdar, krala karşı sorumluluğunu ve bağlılığını *"kral gibi yaşayarak"* göstermiştir. Bir yandan askeri ve mali görevlerini yerine getirmiş, diğer yandan da Saraylar Mahallesi'ndeki görkemli sarayları ve kabul salonlarını yaptırarak gücünü sergilemiştir (Fig. 6 ve Fig. 7). Tapınağın da bu mahalle içinde olması, belli zamanlarda onarılması ve daha da güzelleştirilmesi hükümdar konumundaki kişinin, şehrin din uygulamaları üzerinde de koruyucu ve kapsayıcı bir rol üstlendiğini göstermektedir (Fig. 8).

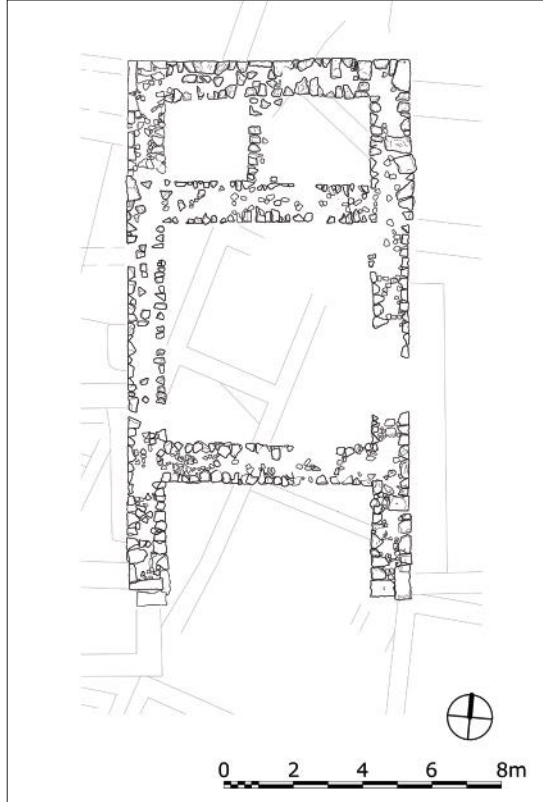

Fig. 6. Megaron (kabul salonu), MÖ. Erken 5. yüzyıl, plan.

Fig. 7. Megaron (kabul salonu), MÖ. Erken 5. yüzyıl, kuzeybatı köşesi.

Fig. 8. Tapınak platformunun kalıntıları.

3. Larisa Batı - Şehirli Seçkinler

Larisa Batı'daki şehirde, özel meslek gruplarının temsilcileri, yönetici sınıfa yakın olanlar, yani “*seçkin*” aileler oturmaktaydı. Önemli askeri unvanlara sahip kişiler, toprak sahibi zenginler, tüccarlar ve ailelerinin bu grup içinde yer aldığı düşünülebilir. Şehir Saraylar Mahallesi'ni kuşatan surun dışındaydı, ancak denetimli bir kapıdan geçilerek yukarıya ulaşı-

dığını düşünmek uygun olacaktır. Saraylar Mahallesi'nde düzenlenen ziyafetlere önde gelen şehirli de olasılıkla katılabiliyordu. Misafirlerin yeme-içme kaplarına, bunları her gelişlerinde tekrar kullanabilmeleri için isimleri yazılmakta veya bir takım işaretler kazınmaktaydı. Şehirli üst düzey toplantılarda hazır bulunabildikleri gibi, mezarlık alanında da gösterişli mezar tepelikleri aracılığıyla ailelerinin toplumsal statülerini ve zenginliklerini sergileyebiliyorlardı.

Güneye doğru uzanan şehir alanı da surlarla çevrilidir. Atinalıların MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında Larisa'da kısa bir egemenlik kurdukları dönemde surlar yıkılmış, daha sonra tekrar inşa edilmiştir. Şehrin bazı mahalleleri birbirini dik kesen yollarla planlanmıştır. Bunu arazide bugün rahatlıkla okuma imkânı yoktur; ancak ayrıntılı araştırmalarda, görülebilen duvar parçalarının kalınlıkları ve doğrultularından yola çıkılarak böyle bir sonuca varılabilmektedir. Evler Ege dünyasının birçok başka yerinde de olduğu gibi olasılıkla Larisa'da da avluluydu. Eğimli şehir arazisi setler halinde düzenlenmiş, konutlar ve kamu yapıları için düz alanlar yaratılmıştır. Evler Gediz Ovası'na bakar şekilde, hâkim rüzgârlardan korunmak amacıyla güneydoğuya doğru yönlendirilmiştir (Fig. 9).

Fig. 9. Larisa Batı, ortada Saraylar Mahallesi, geri planda şehir alanı.

4. Larisa Doğu - İşçiler ve Hizmet Edenler

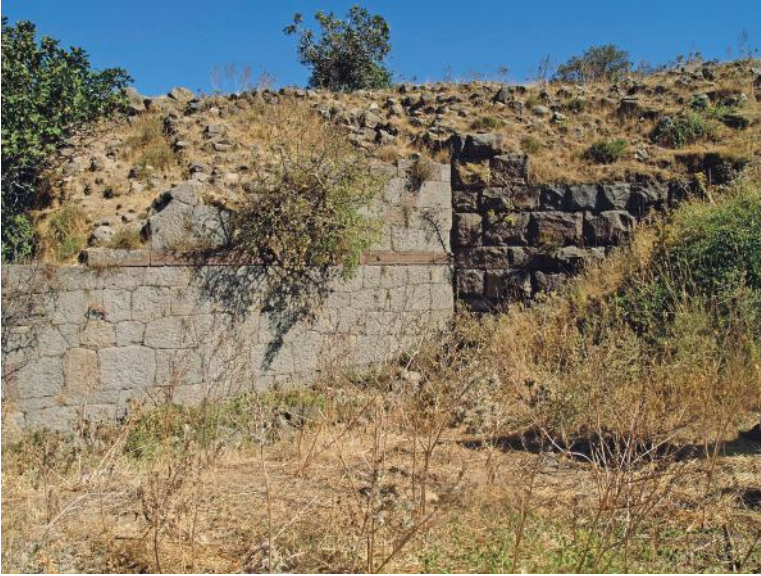
Larisa Batı'daki şehirlilerin tehlike anında kaçıp sığınabilmeleri için inşa edilmiş görkemli bir kale Larisa Doğu'yu taçlandırıyordu. Kale MÖ erken 5. yüzyılda, büyük olasılıkla o dönemde Larisa Batı'daki Saraylar Mahallesi'ni

görkemli biçimde baştan inşa ettiren hükümdarın inisiyatifiyle yaptırılmıştır. Mimaride uygulanan taş işçiliği Larisa Batı'daki aynı dönemin işçiliği ile aynıdır (Fig. 10 ve Fig. 11).

Fig. 10. Larisa Doğu, kalenin Lesbos örgülü güney duvarından ayrıntı.

Fig. 11. Larisa Batı, Saraylar Mahallesi'ni kuşatan surdan Lesbos duvar örgülü Kule 1.

Kaleye her yönden kapılarla ulaşılmakta; üçgen biçimi oluşturan sağlam duvarların içinde sarnıçlar ve başka işlevli binalar bulunmaktadır. Ka-

lenin eteklerinde ise mahalle sakinleri birkaç odalı basit evlerinde yaşıyor, hemen aşağıdaki geniş tarım alanlarını işliyordu. Evler araziye belli bir düzen gözetilmeden, ihtiyaca göre yerleştirilmişti. Küçük bahçeleri ve avluları bulunmaktaydı. Mahalle kalenin dışında, aşağı kısmında yer almaktadır. Konut alanı ayrıca surlarla sarılı değildir. Larisa Doğu Mahallesi'nin hemen dışında, güneybatısındaki yamaçlara, toprağı sürüp ekebilmek için taşlardan sekiler kurulmuştu. Bunların bazıları birbirine paralel konumlanmış, bazıları arazinin koşullarına göre sıralanmıştır. Üretim, depolama ve hayvan barındırma amaçları için çiftlik yapıları inşa edilmiştir. Özenle tasarlanmış olan bu tarım yapılarının tespiti ve belgelenmesi Larisa'nın genel işleyişini anlamak açısından önemlidir. Doğu'da yaşayanlar gerektiğinde Larisa'nın savunmasına da destek veriyorlardı. Başka bir ifade ile, asker olarak görev alabilecek kişiler ve onların aileleri bu mahallenin esas sakinleri olmalıdır. Taş ocaklarından blok kesme, taşıma, inşaat gibi kol gücü isteyen işlerde, zanaat ve dokuma gibi üretim alanlarında da olasılıkla bu mahallede yaşayan kişiler çalışmıştır. Özellikle taş ocaklarının çalıştırılması belirgin bir konu olarak öne çıkmaktadır. Larisa'nın birçok yerinde, doğal kayalardan inşaat için blok almak üzere açılan hazırlık oyuklarıyla karşılaşmaktadır. Bu tür yüzlerce iz, inşaatların bir kısmının bittiğini, ancak bir kısmının da hazırlık sürecinden sonra tamamlanmadan bırakıldığını göstermektedir (**Fig. 12**).

Fig. 12. Larisa Batı, güneydoğu taş ocağında blok çıkarma oyukları.

5. Larisa'nın Kültürel İçeriği Üzerine Düşünceler

Larisa'nın antik Batı Anadolu şehirleri içinde neyi ifade ettiğini, hangi kültürel dinamikler sonucunda var olduğunu ve varlığını sürdürdüğünü eksiksiz biçimde söylemek pek mümkün değil. Ancak hem yerleşim düzeni ve mimari göstergeler hem de arkeolojik küçük buluntular Larisa'nın kültürel içeriği hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır. Örneğin düz gri renkli seramiklerin Larisa'da çok sayıda ortaya çıkması, MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Larisa'nın bölge geleneğini izlediğini kanıtlamaktadır. Canlı renklerle boyalı, geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmiş; yüzeylerinde bol hayvan, özellikle keçi motifi (yaban keçisi stili) ve mitolojik yaratık betimleri taşıyan seramik eserler Larisa'da da yine MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda bölge zevkinin egemen olduğunu göstermektedir. Bu açılardan şehrin yaşamı ve görkem ifadesi aynı dönemlerde birçok başka şehirden de bilinen, mutlak yönetimlerin geçerli olduğu bir evreyi yansıtmaktadır. Yerli üretim ile ihtiyaca yönelik eserlerin hazırlanmasının yanında ticari ve kültürel ilişkiler üzerinden, Yunanistan'dan da ithal kaplar ve yeni motifler Larisa'ya aktarılmıştır. Nekropolde karşılaşılan tümülüs biçimli mezar halkaları da özel bir kültürel gösterge olarak yorumlanmalıdır. Tunç Çağları ile birlikte yaygınlık kazanan tümülüs inşaatlarının Anadolu'daki daha geç ve en önemli örnekleri Lidya Bölgesi'ndedir. Sardis şehrinin kuzeyindeki Bintepe Nekropolü büyük tümülüslerin peyzaj ile bütünleştiği çok özel bir konumdadır. Larisa Nekropolü'nün, ortalama çapı 4-6 m. olan küçük mezar halkaları sayısal fazlalıkları ile (yaklaşık 100-150 örnek) burada adeta bir "*minyatür Bintepe*" yaratma iddiasına işaret etmektedir. Aynı iddia büyük olasılıkla MÖ erken 5. yüzyılda Pers Kralı'na bağlı yaşayan (ve bunun için ödüllendirilen) Larisa hükümdarının inşa ettirdiği, yaklaşık 55 m. çapındaki "*Büyük Tümülüs*" ile de ifade kazanmaktadır. Larisa buluntuları arasında sadece bir adet gümüş Pers sikkesi bulunmaktadır. Ancak Pers yönetimine sadakat; aristokratik yaşam biçimi, onun görkemli mimari ve küçük eşya üzerindeki yansıması ve mezarlık alanında karşılaşılan "*tümülüs tutkusu*" ile elle tutulur hale gelmektedir.

Larisa'da geçerli olan inancın içeriği kesin değildir. Arkeolojik bulgular Kybele ve Athena kültlerine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra gündelik inanç içinde Larisalıları "*kem gözlerden koruyan*" -kazılarda küçük bir figürü bulunmuş olan- Doğu Akdenizli tanrı Bes de şehrin bölgeler üstü kültürel ilişkilerinin önemli tanıkları arasındadır. Athena için inşa edildiği kabul edilen büyük tapınağın platform oluşturan biçimi Aiolis Bölgesi'nin mimari uygulama karakterine uymaktadır. Yapı Larisa Batı'daki Saraylar

Mahallesi'nin en yüksek kayalık noktasına kurulmuştur. Bu tip tapınakların başka yetkin örnekleri Neandrea ve Klopedi'de görülmektedir. Mimari bağlamda tipik Aiol sütun başlıklarını da bölge geleneğini gösteren önemli bir ayrıntı olarak anmak gerekir. Bunun yanında Lesbos (Midilli) Adası'nda çok fazla sayıda örneği ile karşılaşıldığı için Lesbos örgüsü olarak anılan taş duvar örgüsü de Larisa'da en yetkin biçimde temsil edilmektedir. Bu duvarcılık tekniğinde bloklar çok kenarlı olabilmektedir; ancak kenarlar düz değil, kavis verilerek işlenmekte ve bloklar birbirine çok iyi temas edecek biçimde örgüye yerleştirilmektedir. Larisa'nın da uyguladığı Lesbos örgüsü özellikle Kuzey Ege'nin MÖ 7-5. yüzyılları için tipiktir.

Yerleşim özellikleri ve kült uygulamaları açısından Larisa'nın "*Tunç Çağından miras*" olarak nitelenebilecek yönleri vardır. Larisa'da Tunç Çağı'na tarihlenen arkeolojik küçük buluntular ve mimari kalıntılar yerleşimin bu dönemde kullanıldığını ve surlarla çevrili olduğunu göstermektedir. Ana tapınağın da Yunan öncesi bir kült yerinin üzerine kurulduğu bilinmektedir. Genel yerleşim planı ve yönetici sınıfın temsil mekanları olan saray ve megaron gibi özel yapılar da bir olasılıkla Tunç Çağı kalıntılarının işlev açısından devamı niteliğindedir. Surlarla çevrili bir akropol (Saraylar Mahallesi), düzenli bir aşağı şehir, nekropol, kale, planlı olmayan bir dış şehir (yani Larisa Doğu) ve tarım alanları keskin işlevsel-toplumsal ayrımlarla topografyaya dağılmıştır. Bu bakımdan Larisa'nın MÖ erken 5. yüzyılda olgunlaşan yerleşim düzeninin Tunç Çağı yerleşiminin izleriyle örtüşebileceğini düşünmek olasıdır.

Sonuç olarak 20. yüzyılın arkeolojik araştırmaları ve 2010'dan bu yana süren İTÜ temelli mimari çalışmalar Larisa'nın çok boyutlu bir resmini çizebilmektedir. Larisa yaklaşık 6500 yıllık uzun ömrünü denizin, dağın, nehrin ve ovanın getirdiği özel avantajlarla zenginlik ve kaynak sağlayarak geçirmiştir. Anadolu'nun iç bölgelerine ve Ege dünyasına askeri, ticari ve kültürel bağlarla bağlıdır. Mutlak yönetimin temsil araçları ile donanmış güçlü bir üs pozisyonundadır. Yunan öncesi kültür dünyasının oluşturduğu bir altlık, buna oturan "*Yunanlılık*" ve Pers egemenliğinin kendine özgü görünümleri de Larisa'nın son 400 yılını belirlemiştir. Şehrin yerleştiği topografya aynı zamanda toplumsal ayrımları (veya iş bölümünü) vurgulamak üzere değerlendirilmiştir. Küçük ama iddialı bir şehir olan Larisa, çeşitli bölgesel dinamikleri dar ölçekte, dar bir alanda özetleyerek bünyesinde barındırmıştır.

Dizin

A

Adak Steli	: 32
Aegaeates	: 141
Agamemnon	: 137
Agora	: 11, 12, 20, 26, 28, 30, 48, 56, 58, 119, 136, 139, 144, 145, 148, 149, 150, 151
Ağıl Tepe	: 62, 63
Ağırsak	: 146
Ahhiyawa	: 101, 102
Aigai	: 9, 11, 12, 21, 45, 69, 73, 93, 95, 96, 98, 105, 106, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 148, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162
Aigaieon	: 141
Aigailılar	: 137, 140, 155, 160, 161
Aigiroessa	: 21, 45, 73, 93
Aiol Göçleri	: 48, 136
Aiol Halkları	: 18
Aiol Lehçesi	: 25
Aiolis Bölgesi	: 11, 12, 13, 17, 18, 22, 38, 47, 48, 51, 52, 75, 78, 93, 97, 101, 106, 107, 108, 136, 137, 139, 140, 180
Aioller	: 18, 93, 136, 170
Akhaia Bölgesi	: 51, 74
Akhaion Limen	: 45, 51, 69, 75, 79
Akhalar	: 76
Akhisar Ovası	: 135
Akmermer	: 69
Akropol	: 31, 47, 48, 49, 50, 52, 57, 58, 109, 115, 122, 123, 125, 126, 127, 154, 181
Alexander Severus	: 146
Aliağa	: 9, 11, 12, 13, 17, 27, 29, 31, 34, 38, 45, 50, 51, 52, 69, 71, 75, 94, 115, 169
Aliağa Körfezi	: 31, 51, 75
Alman Arkeoloji Enstitüsü	: 117
Amazon	: 18, 19, 47, 48, 49
Ammurapi	: 102
Amphora	: 84, 108, 124, 126
Anconalı Ciriaco	: 82
Andız Tepe	: 45, 50, 54, 58, 61
Andron	: 157
Ankara Üniversitesi	: 25

Antigonos	: 23
Antik Çağ	: 11, 17, 27, 69, 75, 76, 83, 97
Antiokhos Hieraks	: 138
Antiokhos I.	: 138, 139, 155
Antiokhos I. Soter	: 138, 155
Antiokhos, III.	: 139
Antiphanes	: 144, 148
Antonio La Marca	: 11, 26, 37
Antropogen	: 121
Apamea Barışı	: 139
Apar Tepe	: 46, 47, 50, 56, 61
Apasas, Ephesos	: 101
Apollon	: 20, 22, 23, 49, 51, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 139, 143
Apollon Grynios	: 77
Apollon Kutsal Alanı	: 49, 51, 74, 75
Apollon Tapınağı	: 23, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84
Apollonidas	: 144
Archippes Yazıtı	: 24
Ardys	: 20
Aristagoras	: 20, 21
Aristodikos	: 20
Arkaik Dönem	: 28, 31, 123, 136, 137, 154, 155, 157
Artaphernes	: 21
Aryballos	: 84
Asar-ı Atika	: 24
Asia Diokesisliği	: 159
Aspordene, Yunt Dağı	: 12, 135
Asur	: 102
Atatürk Üniversitesi	: 53, 75
Athena	: 12, 144, 154, 155, 158, 180
Athena Kutsal Alanı	: 12, 144, 154, 155, 158
Athena Tapınağı	: 154, 155
Atina	: 21, 22, 107, 117, 138, 155, 177
Atina Fransız Okulu	: 49, 59, 61
Attalia	: 98
Attalos Hanedanlığı	: 139, 142
Attalos, I.	: 138, 139, 155
Attalos, II.	: 139, 155
Attalos, III.	: 139
Attika-Delos Deniz Birliği	: 119

B

Bakırçay Vadisi	: 96
Bakırçay, Kaikos	: 12, 17, 88, 96, 115, 135, 136
Baltazzi	: 24, 48, 74, 82, 96
Batı Anadolu	: 19, 20, 21, 23, 24, 52, 56, 75, 100, 101,102, 107, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 180
Batı Yamacı Seramiği	: 124
Bean, G. E.	: 24, 49, 50, 74, 83, 120
Benti-Şarruma	: 102
Bergama Müzesi	: 83, 84
Beriki Tepe	: 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57
Bes	: 180
Bintepe Nekropolü	: 180
Bithynia Kralı Prusias	: 139, 155
Bizans	: 19, 26, 29, 30, 33, 50, 56, 83, 120, 122, 136, 140, 141, 144, 154, 159, 161, 171
Bizans Dönemi	: 26, 29, 30, 33, 50, 56, 83, 120, 122, 141, 154, 159, 161
Bohn, R.	: 144
Boiotia	: 18, 136
Bosio	: 51
Bouleuterion	: 12, 25, 139, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 158, 159
Bozdevlit Tepe	: 52
Brankhos oğulları	: 20
Buruncuk	: 12, 169, 172
Buruncuk Mahallesi	: 12, 169
Büyük İskender	: 12, 138
Büyük Çanita	: 103

C-Ç

Calabria Üniversitesi	: 11, 26
Catania Üniversitesi	: 25
Ceasar	: 139
Chandler	: 82
Ciriaco de Pizzicolli d'Ancona	: 23, 24, 82
Clerc, M. A.	: 144, 152
Clevas	: 19
Conze, A.	: 79, 80, 97
Corpus	: 24
Çakmaklı Köyü	: 136

Çaltılıdere Höyüğü	: 69
Çaltılıdere Mahallesi	: 61, 69
Çandarlı	: 52, 124, 126
Çandarlı Körfezi	: 12, 17, 45, 52, 69, 88, 94, 95, 115, 135
Çandarlı Ware	: 126
Çıfıt Kalesi	: 78, 80
Çıtak	: 94
Çineköy	: 102
Çineköy Yazıtı	: 102
Çörten Başı	: 25
Çukurova Bölgesi	: 100

D

Dainis	: 117
Dareios	: 20
Değirmen Tepe	: 52
Dekret	: 51, 74, 138
Delphi	: 22
Demir Çağı	: 107
Demirkapı	: 155, 156, 157
Demodike	: 20
Demosthenes Baltazzi	: 82
Deniz Kapısı	: 28
Derkyllidas	: 137
Diadokhoslar	: 138
Diaphanes	: 165
Didyma	: 20
Diest, V. W.	: 82, 120
Dinos	: 84
Doğu Kilise	: 140, 141, 159
Dört yıldız Nekropolisi	: 36
Dumanlı Dağ	: 12, 96, 169
Dünya Savaşı, II.	: 171

E

Ege Denizi	: 12, 95, 115, 136, 174
Ege Üniversitesi	: 12, 13, 83, 135, 144
Ekrem Akurgal	: 24
Eksedra	: 30, 153

Elaia	: 9, 11, 12, 48, 69, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 137
Elaitikos Körfezi	: 48, 94
Emre Erdan	: 9, 11, 12, 93
Engelmenn, H.	: 25
Ephesos, Apasas	: 101
Epigrafi	: 24
Eretrialı Gonglos	: 45, 73
Erkanal-Öktü, A.	: 51, 75
Ersin Doğer	: 9, 12, 13, 78, 81, 83, 84, 135, 144
Eski Köy Camii	: 61
Euergetes	: 148
Eumenes, I.	: 120, 138, 158
Eusebios	: 19, 136
Figürin	: 11, 32, 37, 49, 59, 146, 155

F

Foça	: 51, 52, 75, 174
Frasca, M.	: 33
Freely, J.	: 48
Frig, Frigler	: 20,107, 109, 137
Frigya	: 107, 109

G

Gaius Plinius Secundus	: 97
Galatlar	: 138
Gambrion-Palaegambrion	: 45, 73
Geç Antik Dönem	: 125
Geç Bizans Dönemi	: 26, 30, 154
Geç Hellenistik Dönem	: 26, 61
Geç Hitit Kent Devletleri	: 102
Geç Miyosen – Pliyosen	: 53
Geç Tunç Çağı	: 101
Gediz Nehri, Hermos	: 13, 169
Gediz Ovası	: 13, 169, 177
Gediz Vadisi	: 174
General Akhaios	: 138
Geometrik Dönem	: 26, 85
Gongylos	: 45, 46, 73
Gorgion	: 45, 73

Gotlar	: 140
Gözlem Karakolu	: 62, 63
Groddek, D.	: 98
Gryneion	: 9, 11, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 93,98, 107, 137, 152
Guichon	: 96, 103
Güler Ateş	: 9, 12, 115
Gün Dağı	: 12, 135, 143, 144, 152
Güney Tepe	: 24, 25, 26, 33, 34
Güzelhisar	: 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 62, 78, 83, 94, 96, 103, 108, 109, 163
Güzelhisar Barajı	: 94, 99
Güzelhisar Çayı	: 46, 48, 51, 53, 56, 62, 96, 103, 109, 161
Güzelhisar Ovası	: 96
Gymnasion	: 139

H

HABAŞ Nekropolisi	: 36
Hacıahmet Ağa Mevkii	: 79
Hacılar	: 107
Hacıömerli Mahallesi	: 69
Halk Meclisi Binası	: 144
Hasan Tahsin Uçankuş	: 24
Hatundere Köyü	: 51, 75
Hellen Sanatı	: 107
Hellenika	: 45, 73, 137, 138
Hellenistik Dönem	: 19, 25, 26, 27, 29, 32, 35, 49, 55, 56, 61, 77, 115, 120, 122, 124, 128, 129, 130, 143, 150, 153
Hemiobol	: 21
Herakleides	: 20
Herakles	: 23
Hermodike	: 20, 137
Hermos, Gediz Nehri	: 13, 17, 96, 135, 136, 169
Herodotos	: 20, 21, 45, 73, 93, 136, 141
Heruliler	: 140
Hesiodos	: 20, 27
Hestia Bollaia	: 144, 145, 146
Hıristiyanlık	: 49, 74, 140
Hierokaesarea	: 47
Hippias	: 146

Hişuwa	: 99, 100
Hişuwa Festivali	: 100
Hitit	: 98, 99, 100, 102
Hiyawa	: 101, 102
Hiyawalı Adamlar	: 102
Homeros	: 49, 136
Homeros'un Hayatı	: 136
Homonía Parası	: 51, 74
Homonía Tapınağı	: 51, 74
Höricht, S.	: 30
Hurri	: 99, 100
Hurricce	: 99,100

I-i

Ilyada	: 49
İonia	: 9, 21, 45, 73, 84
İonia Ayaklanması	: 21
İonlar Konfederasyonu	: 21
İDÇ Liman Kurtarma Kazısı	: 51, 75
İdil, V.	: 25, 31
İran	: 174
İsis	: 25, 26, 31, 32, 33
İsis Kültü	: 32
İsis Tapınağı	: 26, 31
İstanbul Arkeoloji Müzesi	: 74, 120
İstanbul Teknik Üniversitesi	: 13
İtalya	: 11, 23, 36, 81
İzmir	: 11, 12, 17, 21, 24, 25, 35, 36, 38, 45, 46, 51, 62, 69, 71, 75, 78, 80, 83, 84, 93, 102, 115, 135, 169
İzmir- Çanakkale Karayolu	: 12, 69, 169
İzmir Demir Çelik Nekropolisi	: 35
İzmir Müzesi	: 27, 45, 69

J

Jeoarkeoloji	: 53, 121
Jeodezi	: 121, 122
Jeoloji	: 52, 53, 59
Johannes Boehlau	: 171
Julia Domna	: 78

K

Kaan İren	: 84
Kaikos, Bakırçay	: 12, 88, 96, 115, 135
Kalabak	: 50,71
Kalabak Hisarı	: 50
Kalabak Sarayı	: 50
Kalabak Tepe	: 50, 71
Kalabasar	: 45, 49, 53, 54, 55, 56, 58
Kalabassary	: 45, 50, 54, 55, 56, 58
Kale	: 11, 26, 33, 34, 50, 78, 80, 81, 103, 140, 144, 172, 177, 178, 179, 181
Kalem Tepe	: 45, 54, 62
Kalkolitik Çağ	: 107
Kapukaya	: 71
Karabel Geçidi	: 96, 104
Karadivlit	: 71
Karakaya	: 71
Karaköy	: 71
Karakuzu	: 94
Karga Burnu	: 71
Karia Bölgesi	: 107
Kato Tepe	: 50
Kayaalan Ovası	: 52, 62
Kazıkbağları	: 12, 115, 117, 118, 120
Keene, L.	: 80, 81, 83, 86
Kelebek Tepe	: 36
Kendirci Mevkii	: 65, 89
Khalkedon	: 159
Khoros Akhaios	: 51
Khresterios Tapınağı	: 139, 143
Kırkağaç Ovası	: 135
Kıta Yunanistan	: 18, 93, 102
Kızılırmak	: 107
Kilikia	: 100
Kilise	: 12, 30, 39, 140, 141, 159
Killa	: 21, 45, 73, 93
Kimmer	: 137
Kizzuvatna Bölgesi	: 99, 100
Kizzuvatna	: 99, 100
Klaros	: 85
Klasik Dönem	: 25, 122, 123

Klazomenai	: 22
Klopedi	: 181
Kocaçay	: 94, 161
Kocakale Tepe	: 94, 97, 98, 99, 103
Koşan Atlet Heykeli	: 27
Kouroupedion Savaşı	: 138, 155
Koutrophoros	: 26, 31
Kömürcü Tepe	: 45, 54
Krater	: 55, 84, 85
Ksenophon	: 45, 73, 137
Kunduz Tepe	: 62
Kuzey Hamam	: 144, 156
Kuzey Tepe	: 25, 26, 29, 31
Küçük Çanita	: 103
Küçük Kale Tepe	: 103
Küçük Tapınak	: 11, 26, 30
Kültür ve Turizm Bakanlığı	: 11, 45, 69, 71, 108
Kybele	: 26, 31, 32, 180
Kyme	: 9, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 45, 47, 50, 51, 52, 69, 73, 74, 83, 87, 93, 97, 106, 107, 136, 137, 138, 152, 174
Kyros	: 20

L

L'Ecole Française D'Athenes	: 49, 59
Lagona, S.	: 25, 29, 31, 32, 50, 52, 74, 83
Lagynos	: 146
Lahit	: 60, 80, 81, 153
Larisa	: 9, 11, 12, 13, 18, 45, 50, 52, 73, 74, 93, 97, 107, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181
Leake	: 81
Lennart Kjellberg	: 171
Lesbos	: 17, 18, 20, 75, 93, 136, 137, 181
Lidya	: 174, 180
Liman	: 12, 17, 25, 26, 27, 28, 33, 35, 45, 47, 48, 49, 51, 52, 56, 58, 74, 75, 79, 101, 115, 116, 118, 121, 122, 128, 130, 137, 174
Lokris	: 19
Louvre Müzesi	: 144
Lukka	: 102
Luwi, Luwiler	: 48, 96, 100, 102, 104, 117
Luwice	: 102, 117

Lydia Bölgesi	: 136
Lydialılar	: 137
Lysimakhos	: 23, 138

M

Macellum, Makellon	: 12, 151, 152, 163
Magnesia	: 137, 140, 152
Makedon	: 23
Malay, H.	: 51, 74, 136
Maleus	: 19
Maltız	: 146
Manisa	: 12, 94, 115, 135, 137, 140, 144
Manisa Celal Bayar Üniversitesi	: 12, 115, 135, 144
Maourina	: 48
Maraton	: 21
Marcus Aurellius	: 77
Maviköşe	: 84
Mehmet, I.	: 33
Mellaart, J.	: 120
Menemen	: 12, 51, 52, 75, 78, 83, 169
Menes	: 19
Menestheus	: 117
Menestratos	: 146
Meriç, R.	: 83, 86
Mersinli Koyu	: 69
Mezar Steli	: 36, 61, 62
Mısır	: 143
Midas	: 20, 137
Midilli, Lesbos	: 17, 20, 136, 181
Miken	: 101, 120
Miken Deniz Ticareti	: 101
Miletos	: 21, 22, 101
Miletos/Millawenda	: 101
Minyatür Bintepe	: 180
Mora Yarımadası	: 102
Mozaik	: 80
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	: 84
Mukasas	: 102
Murat Çekilmez	: 9, 11, 45, 54, 69, 71
Mura-wana	: 48

Musabey Köyü	: 51, 75
Myrina	: 9, 11, 12, 18, 21, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 77, 78, 83, 87, 88, 94, 95, 97, 103, 106, 107, 136, 152
Myrinus	: 47
Mysia	: 97, 136
Mytilene	: 20

N

Naiskos	: 32
Naturalis Historia	: 23, 97
NekroPergEol Projesi	: 152
Nekropol Alanı	: 30, 35, 49, 61, 75, 80, 83
Nekropolis	: 12, 35, 36, 50, 136, 144, 153
Nemrut Kalesi	: 50, 144
Nemrut Limanı	: 17, 52
Neolitik Dönem	: 170
Neonteikhos	: 18, 21, 45, 52, 73, 93, 98, 136
Nikagenes	: 138
Nikolaos Damaskus	: 19
Noktalı Stil	: 107, 108
Notion	: 21, 45, 73, 93
Nurettin Öztürk	: 53, 75

O-Ö

Oinokhoe	: 84, 85
On iki Aiol Kenti	: 45, 73, 93
Onur Yazıtı	: 25
Orkestra	: 29, 145, 146, 147
Orta Çağ	: 25
Ortaçağ Kalesi	: 26, 80
Oryantalizan Dönem	: 24, 84, 107
Osman Hamdi Bey	: 82
Öteki Tepe	: 45, 50, 52, 53, 54, 55, 56

P

Paktyas	: 20
Paleocoğrafya	: 53

Papirüs	: 143
Pappenna	: 99, 100
Parha, Perge	: 101
Pasinli, A.	: 121
Pausanias	: 76, 119
Pelasglar	: 18
Pelopennesos Savaşları	: 22
Pergamon	: 9, 12, 31, 36, 48, 74, 79, 80, 82, 115, 117, 119, 120, 121, 124, 125, 130, 138, 139, 140, 142, 146, 152, 154
Pergamon Krallığı	: 119, 138, 139, 142
Peristhasis	: 146
Pers, Persler	: 20, 21, 23, 46, 73, 97, 137, 138, 174, 175, 180, 181
Philetairos	: 119
Philippus Arabs	: 146
Phirikios Dağı	: 19
Phokaia	: 9, 19, 24, 28, 130, 174
Phokis	: 19
Phrikon Kenti	: 19, 21
Pınar Taşpınar	: 9, 11, 17
Pinna Nobilis	: 87, 88
Pirson, F.	: 12, 117, 118, 119
Piskoposluk Merkezi	: 23, 48
Pitane	: 9, 21, 45, 48, 52, 69, 73, 93, 107, 124, 126, 130
Plutarkhos	: 138
Poisdea	: 98
Polybius	: 139, 141
Polykromi	: 107
Portiko	: 25, 30, 158
Pottier, E.	: 24, 49, 50, 59, 60, 61, 62
Prag Üniversitesi	: 24, 25
Prehistorik Çağlar	: 108, 123
Prokesch, A.	: 120
Prokonsül	: 139
Protohistorik Çağlar	: 108
Prusias, II.	: 139, 155
Pseudo Herodotos	: 136
Pseudo- İsodomik	: 155
Pseudo Skylaks	: 141
Publius Servilius Isauricus	: 139, 140
Pullan	: 82
Pythikos/ Titnaios Çayı	: 94

R

Ragone, G.	: 81, 83, 84
Ramsay, W. M.	: 49, 136, 144
Ras Shamra	: 101
Reinach, S.	: 24, 35, 49, 50, 59, 61, 74, 82, 96, 144
Ricerca Topografica	: 81
Roma	: 23, 24, 25, 26, 30, 31, 51, 74, 77, 83, 95, 139, 140, 151, 153, 171
Roma Dönemi	: 29, 80, 95, 119, 122, 124, 125, 126, 130, 139, 153, 157, 159

S-Ş

Sahne Binası	: 57, 145
Sakaltepe	: 51, 75
Sakarkaya	: 116
Salac	: 24, 31
Salamis	: 21
Samos	: 22
Sanayi Mahallesi	: 12, 144, 159, 160, 161
Sardeis, Salihli	: 21, 140
Sardene, Dumanlı Dağ	: 96
Sardis	: 174, 180
Sarıkale Tepe	: 94, 96, 97, 98, 103
Sarıkaya Tepe	: 62
Sarnıç	: 35, 103, 140, 156, 157, 159, 160, 174, 178
Satyr	: 31
Sayce, A. H.	: 49
Schuchhardt, C.	: 82, 144
Sebastopolis	: 47, 73
Seha Nehri Ülkesi	: 101
Seleukos	: 23, 138, 139
Seleukos I. Nikator	: 138, 155
Seleukos, I.	: 138, 155
Septimus Severus	: 78
Seramik	: 24, 28, 29, 30, 51, 55, 74, 75, 81, 83, 84, 85, 86, 101, 103, 107, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 147, 155, 171, 175, 180
Serapis	: 31
Serkan Acar	: 9, 13
Sevin, V.	: 48
Sicyonia	: 102, 103

Sikke	: 18, 19, 22, 23, 76, 77, 78, 87, 105, 106, 140, 141, 143, 155, 159, 180
Sirçe Dere	: 95
Smyrna	: 18, 31, 45, 47, 73, 93, 136
Sparta	: 21, 22, 137
Stadium	: 47, 73
Stark, F.	: 49, 82
Stategos	: 120
Stephanus Byzantinus	: 76
Stoa	: 57, 103, 136, 139, 149, 151, 155
Strabon	: 18, 47, 76, 79, 106, 117, 119, 137, 141
Studi Ellenistici III	: 81
Su Sarnıçları	: 35
Sur Duvarları	: 26, 28, 56, 75, 97, 103, 104, 122, 128, 129
Susa	: 138
Sümerce	: 100
Sütun Tamburu	: 56, 87
Sütunlu Cadde	: 25
Sütunlu Portiko	: 25
Sütunlu Yol	: 11
Şuppiluliuma, II.	: 102

T

Tacitus	: 47, 140, 141
Tahrir Defterleri	: 83
Tainin, Zeytin	: 117
Tanagra	: 49
Tapınak	: 11, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 76, 77, 78, 82, 84, 86, 87, 140, 154, 174, 176, 181
Tarsus	: 101
Texier, C.	: 82
Tharsandros	: 119
Theatron	: 145
Themistokles	: 138
Thessalia	: 18
Thibron	: 45, 73, 193
Tiberius	: 23, 47, 48, 52, 74, 140, 157
Tisna, Titne	: 9, 11, 12, 69, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109

Titanus	: 98, 102, 103
Titnaios	: 45, 48, 54, 94, 95, 106
Tiyatro	: 11, 12, 25, 26, 29, 30, 49, 52, 57, 58, 139, 154, 158
Tmolos	: 47
Toros Dağları	: 139
Traian Dönemi	: 47
Tremoille, M. C.	: 98
Treversari	: 51
Troas	: 93, 97
Troia	: 93, 101, 117, 119
Troia Savaşı	: 117, 119
Tuna- Nörling	: 75
Tunç Çağı	: 101, 122, 170, 181
Turgut Saner	: 9, 13, 169, 172
Tuzla Burnu	: 71
Tümülüs	: 35, 36, 37, 120, 122, 153, 173, 174, 180
Türk Arkeoloji Dergisi	: 80
Türk Tarih Kurumu	: 45,69, 71
Türkmenler	: 141

U-Ü

Ugarit	: 102
Umar, B.	: 47
Urikki/Warikas	: 102
Urtenu	: 102
Uzunburun	: 52, 71
Uzunburun Tepe	: 52
Uzunhasanlar Mahallesi	: 12, 94, 95

V

Valerianus- Gallienus	: 146
Vomitorium	: 158

W-X

Walwaziti	: 99
Woudhuizen	: 102

Y

Yaban Keçisi Stili	: 180
Yahudi Kalesi	: 80
Yaşlı Plinius	: 47, 73, 76, 97
Yeni Kapı	: 159
Yenişakran Mahallesi	: 69
Yunan-Aiol Boyları	: 173
Yunanistan	: 18, 19, 20, 93, 102, 136, 138, 170
Yunt Dağı, Aspordene	: 12, 135, 136, 137, 140, 143
Yusuf Sezgin	: 9, 12, 135, 144
Yüksekköy	: 71

Z

Zaccaria Ruggiu	: 51
Zeus	: 23, 144, 154, 155
Zeus Altarı	: 154, 155
Zeus Bollaïos	: 144
Zeytindağ	: 12, 52, 115

ALIAĞA KENT KİTAPLIĞI

Kültür yayınlarmızla Aliağa'yı geçmişten geleceğe taşıyoruz.
Aliağa'yı tammak ve tanıtmak için
“**Aliağa Kent Kitaplığı**” yayınlarmızı edinerek
Aliağa'nın “**Kültür Belleği**”ne sahip olun.

Kültür Mahallesi Lozan Caddesi No:47 35800 Aliağa-İZMİR
Tel: 0232 399 00 00 aliagatarihi@aliaga.bel.tr

www.aliaga.bel.tr

/aliagabl

ALIAĞA
BELEDİYESİ

“ İnanlığın bugün ulaştığı uzay ve bilgi çağı, binlerce yıllık uygarlıkların ürettiği bilginin, kültürün ve hafızanın bir sonucu. İnanlığın uzun yolculuğunda Aliağa ve çevresinin bulunduğu yaşadığımız coğrafyanın büyük bir önemi var. Aiolis'in sıcak güneşi altında, uygun ikliminde, bereketli topraklarında üretilen evrensel kültür insanlığa binlerce yıldır ışık oluyor. Aliağa'da ve yakın çevresinde yer alan Kyme, Myrina, Gryneion, Tisna, Larisa, Elaia, Aigai gibi antik kentlerin varlığı coğrafyamızın tarihsel- arkeolojik öneminin somut delilidir. Çevreyi biraz daha genişletirseniz Pitane, Pergamon, Phokaia. Dünyanın hiçbir bölgesinde böylesine zengin bir tarihsel arkeolojik zenginlik yoktur. Aeolis'in başkenti Kyme'de arkeolojik kazıların yeniden başlaması, yüzey araştırmaları süren Myrina, Gryneion, Tisna gibi kentlerimizde artık kazı aşamasına geçilmesi en büyük temennimiz. Aliağamızı Türkiye'ye ve dünyaya tanıtacak bu büyük zenginliği önce çocuklarımıza, gençlerimize tanıtmalı ve öğretmeliyiz. ”

Şubat 2019

ISBN 978-605-68267-7-1

9 786056 826771

Aliağa Belediyesi'nin kültür hizmetidir. Parayla satılmaz